

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

RIGORÓZNÍ PRÁCE

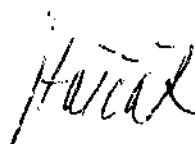
Odpovědnost v občanském právu

Vypracoval: **Josef Haščák**

ZÁŘÍ 2007

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Kynšperku nad Ohří, dne 26. srpna 2007

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Havránek". The signature is written in a cursive, slightly slanted style.

Obsah

1	Úvod.....	2
2	Odpovědnost jako obecný právní a sociální jev.....	3
2.1	Úvod.....	3
2.2	Koncepce a vývoj pojmu právní odpovědnosti.....	5
2.3	Funkce právní odpovědnosti.....	15
2.4	Porušení povinnosti jako znak právní odpovědnosti.....	16
2.5	Objektivní a subjektivní odpovědnost.....	19
2.6	Přehled současných názorů na pojetí právní odpovědnosti.....	21
2.7	Klasifikace deliktu a její význam pro právní odpovědnost.....	24
3	Odpovědnost v soukromém právu, úvod.....	25
3.1	Odpovědnost za škodu v českém právu.....	26
3.1.1	Význam prevenční povinnosti.....	27
3.1.2	Předpoklady odpovědnosti za škodu.....	30
3.1.3	K připravovanému novému civilnímu kodexu.....	39
3.2	Úvod a klasifikace německé úpravy odpovědnosti v soukromém právu.....	41
3.3	Odpovědnost za škodu v německém právu.....	42
3.3.1	Obecná problematika.....	42
3.3.2	Jednotlivé prvky a třídění nároků na náhradu škody.....	43
3.3.3	Skutkové podstaty odpovědnosti za škodu mimo BGB.....	49
3.4	Odpovědnost za vady v českém právu.....	51
3.4.1	Obecný charakter a předpoklady vzniku nároků z vadného plnění.....	51
3.4.2	Odpovědnost za vady v připravovaném návrhu občanského zákoníku.....	56
3.5	Odpovědnost za vady v německém právu.....	57
3.6	Prodlení v českém právu.....	59
3.7	Prodlení v německém právu.....	63
3.8	Bezdůvodné obohacení v českém právu.....	65
3.9	Bezdůvodné obohacení v německém právu.....	69
4	Závěr, shrnutí a zhodnocení problematiky právní odpovědnosti.....	72
5	Seznam použité literatury.....	76
6	Seznam použitých zkratk předpisů:.....	78

1 Úvod

Ačkoliv pojem „právní odpovědnost“ patří k nejčastěji užívaným pojmům v oblasti práva a právní vědy a téměř každé odvětví práva s ním operuje, odvolává se na něj a bere ho jako nutný základ pro své fungování, přesto jeho význam a obsah není tak jasný, jak by se na první pohled mohlo zdát. Právní odpovědnost byla a je ponejvíce zkoumána ve sféře práva soukromého, ale svým významem jej přesahuje. Pokud by se měl nalézt institut, který propojuje a spojuje všechna právní odvětví, pak jedním z nich je zcela jistě právní odpovědnost. O to více se jeví účelné vycházet při zkoumání institutu odpovědnosti právě z občanského práva.

Právní odpovědnost nelze jednoznačně a přesně definovat a tím vyřešit veškeré otázky s ní spojené. Latinská formule „omne definitionis periculosa est“ platí téměř beze zbytku ve všech společenských vědách a dvojnásob v tomto případě. Není účelné ani možné zde najít beze zbytku všeobsažnou, úplnou a nevyvratitelnou definici. To lze učinit pouze za cenu velmi širokého až vágního pojetí. Na druhé straně ovšem zavrhnout a rezignovat na definování by znamenalo taktéž extrémní přístup, neboť je důležité to brát jako určitý základ pro vývody, ze kterých se odvíjí možnost dalšího zkoumání a úvah.

Chci vycházet z pojetí evropské kontinentální právní kultury, a to především z české a německé teorie a právního řádu a porovnat pojetí právní odpovědnosti a případné společné a rozdílné znaky ve sféře občanského práva v obou právních řádech. Německá právní teorie je sice z velké části blízká české, neboť obě vychází ze společné středoevropské tradice, ovšem dnes jsou přes určitý společný vývoj patrné velké rozdíly. Právě zmiňovaná blízkost obou právních řádů je do značné míry výhodou, neboť při vzájemném porovnávání lépe vyniknou signifikantní znaky právní odpovědnosti. Ačkoliv se s pojmem právní odpovědnosti lze setkat i v souvislosti s evropským (komunitárním) právem, není daná problematika v této práci samostatně zkoumána z důvodu jejího rozsahu. Jde o téma natolik rozsáhlé, že by si zasloužilo samostatnou práci.

Z uvedené šíře vyplývá jistá neurčitost a nehomogenita, neboť každé dnes existující právní odvětví se vyčleňovalo postupně a za jiných společenských podmínek a potřeb a s tím souviselo mnohdy i rozdílné chápání základních pojmů. Navíc je třeba přihlédnout k rozdílnému vývoji právní vědy v právních kulturách. Proto z mnoha důvodů patří pojem právní odpovědnosti k méně jasným.

Smyslem této práce je tedy nalézt společné a rozdílné znaky právní odpovědnosti při zkoumání základních institutů občanského práva, které bývají s odpovědností tradičně spojovány. To předpokládá počáteční vymezení zkoumaného pojmu, jeho postavení v právní vědě a prozkoumání jeho teoretického chápání. Poté lze teprve přikročit k samotnému zkoumání institutu právní odpovědnosti v jednotlivých právních odvětvích. Samotná diferenciacie a její způsob je uveden dále.

Dalším nezbytným počátečním omezením je redukce pojmu odpovědnosti, protože dochází k postupnému až redundantnímu rozšiřování jeho významu. Příkladem je dnes často užívaný slogan „globální odpovědnost“. Jde spíše o filozoficko-enviromentální pojetí povinnosti vůči lidské společnosti a okolnímu prostředí než o tradiční chápání odpovědnosti jako takové. Ku příkladu bývá upozorňováno na to, že heslo „globální odpovědnost člověka“ je bezobsažné a zároveň nebezpečné, neboť jedinec si tím vlastně připisuje kompetenci, kterou podle křesťanské víry má jen Bůh.¹ Kdo je sám „odpovědný za celý svět“, nemá totiž už odpovědnost vůči nikomu dalšímu². Proto mimo hlavní oblast zkoumání zůstává i

¹ Halík, T.: Vyzván i nevyzván, Evropské přednášky k filozofii a sociologii dějin křesťanství, esej Je postmoderní kultura postsekulární?, Praha 2004

² Hoye, W.J.: Demokratie und Christentum, Münster 1999

odpovědnost politická a ústavní, neboť se jedná o instituty, které nelze automaticky podřadit pod pojem právní odpovědnost.

Jak už bylo z části řečeno, tak nejde zcela oddělit zkoumání teoretických konstrukcí (jakou právní odpovědnost beze sporu je) od pozitivního práva. Navíc pouhé teoretizování samo o sobě nemá velký význam. Tato práce se dá rozdělit do dvou základních částí, které se však vzájemně podmiňují; v první části se zabývám právní odpovědností z obecnějšího teoretického hlediska a snažím se nalézt určité vývoje, ze kterých vycházím ve druhé části práce, kde jejich prostřednictvím hodnotím pozitivněprávní úpravu odpovědnostních institutů u nás i v Německu. Stranou nezůstává ani judikatura vztahující se k relevantním problémům. Největší význam je z pochopitelných důvodů kladen na odpovědnost za škodu, která je chápána jako tradiční odpovědnostní institut soukromého práva. Stručný komentář je věnován i návrhu nového občanského zákoníku.

Je vhodné zkoumat danou problematiku s ohledem na pozitivněprávní úpravu, ovšem nelze se výlučně omezovat na pouhý výčet a komentář paragrafů. Tím by se eliminoval základní účel této práce – tj. určit, nalézt, popsat a vysvětlit rozdílná pojetí právní odpovědnosti a jejich znaků v občanském právu.

2 Odpovědnost jako obecný právní a sociální jev

2.1 Úvod

Odpovědnost jako obecný sociální jev patří k těm pojmům, které intuitivně známe a uvědomujeme si jejich význam, ale zároveň je složité je exaktně vymezit. Z čistě jazykového hlediska můžeme v zásadě rozeznávat odpovědnost jako schopnost či nutnost nést následky svého jednání nebo též jako označení jednání, které tvoří součást určitého komplexu povinností daného subjektu. Tato názorová nejednota je dána především tím, jak jednotliví autoři řeší otázku vzájemného vztahu právní odpovědnosti, sankce, ale i forem státního donucení.

Pojem odpovědnosti stál mnohokrát v centru úvah filozofů a jako takový byl probírán. Byl často brán jako etické a morální měřítko (např.: Lévinas, Sartre³)

Je nutné si uvědomit, že tento pojem neznačí v dnešním chápání antika ani středověk, je to tedy předně pojem, který vzešel z práva, byť jeho význam je již v obecné rovině posunut, nicméně nelze jeho význam neomezeně rozšiřovat. V souvislosti s tímto vyslovil M. Lobkowicz zajímavý názor na zvláštnost odpovědnosti: „...mohu nést odpovědnost jen před tím, kdo je oprávněn mne k odpovědnosti volat“⁴.

Obecný pojem odpovědnosti tak lze vnitřně rozlišovat, neboť právní odpovědnost je pouze jedním z druhů z celkového komplexu odpovědnosti. Tato základní teze je východiskem pro veškeré práce a pojednání o právní odpovědnosti. Bylo by ale chybou redukovat odpovědnost pouze na odpovědnost právní a pomíjet přitom její ostatní druhy.

Jako základní kriterium pro diferenciaci právní a neprávní (mimoprávní) odpovědnosti slouží především právo samo, jeho obsah, a to jak je v dané společnosti odlišováno od ostatních mimoprávních normativních systémů.

Právo nikdy neexistuje ve společnosti jako izolovaný normativní jev. Je reflexí kulturních, ekonomických, filozofických a dalších vztahů ve společnosti a jako takové vychází z určitých základů. Nemůže, a není to v žádném případě jeho úkolem, postihovat veškeré lidské jednání, potažmo všechny aspekty odpovědnosti jednotlivce. Vytváří sice důležitý axiologický rámec, avšak nikoliv výlučný.

³ blíže Sartre, Jean-Paul: *Vědomí a existence*, Praha 2006

⁴ Lobkowicz, M.: *Duše Evropy*, Praha 2001, s.88

Z toho vyplývá důležitý poznatek, že lidské chování může být z hlediska různých normativních a hodnotových systémů hodnoceno různě. To, co je podle morálních pravidel hodnoceno jako závadné chování s nutností sankce, nemusí být nutně stejně oceněno právem. Právní odpovědnosti a právu jako takovému náleží pouze ty úkoly a regulace společenských vztahů, které jsou mu explicitně svěřeny.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že vedle právní odpovědnosti rozeznáváme i jiné druhy. Jako další hlavní druhy se uvádí především odpovědnost morální, politická, případně ústavní. O morální odpovědnosti hovoříme při porušení morálních pravidel, která jsou z velké části vytvářena postupným samovolným procesem. Morálka jako normativní systém se od práva odlišuje především pokud jde o následky porušení pravidel. Ne jinak je tomu i u morální odpovědnosti. Sankce za porušení toliko morálních pravidel je prostá vynutitelnosti státních mocí. Sankci může jednak představovat vlastní svědomí jednak odsouzení veřejným míněním. V ideálním případě by právo jako normativní systém bylo podmnožinou morálky, ovšem reálně se jedná o dva systémy, které se v určitých oblastech prolínají.⁵ Proto právní a mravní odpovědnost mohou existovat nezávisle na sobě, byť je žádoucí aby spolu s právní odpovědností nastupovala i odpovědnost morální.

Odpovědnost bývá někdy v obecnosti spatřována v tom, že staví lidské jednání do různých příčinných souvislostí, ať už časové, sociální, právní, etické či náboženské. Z určitého jednání vyplývají různé následky, které mohou mít výše zmíněnou podobu.

Poukazuje se i na to, že odpovědnost je pojmově myslitelná pouze v rámci nejistoty, když není znám jistý výsledek a slouží k tomu, aby žádoucí výsledek byl pod jejím tlakem dosažen. Pro filozofické směry založené na predestinaci osudu člověka je odpovědnost prázdná kategorie, neboť pokud je jednání dopředu nějakým způsobem určeno, pak znamená, že člověk je jen figurkou na šachovnici a nemůže pojmově uvažovat o své odpovědnosti za předem dané jednání a následek

Odpovědnost v jazykovém chápání může znamenat také atribut, který člověka doprovází v jeho jednání, neboť se cítí odpovědný. S tím souvisí i chápání odpovědnosti jako vlastnosti předcházející jednání a působící do budoucna, kdo je ochoten zavázat se k nějakému úkolu, přebírá odpovědnost za možnou budoucnost.

V pojmu odpovědnosti bývají v obecné rovině nalézány tři základní body. Každý člověk sám přebírá odpovědnost za své jednání, ale i povinnosti a úkoly, které převzal od jiného bez ohledu na to zda dobrovolně či nikoliv. Účty z toho skládá před nějakou v tomto ohledu jemu nadřazenou autoritou – státem, společenstvím lidí, rodinou, voličům, bohem, atd.⁶

Politická odpovědnost je pojem značně používaný, nicméně jeho význam není vykládán shodně. Politická odpovědnost bývá chápána jednak ve smyslu obecné odpovědnosti jako rozšíření jejího společenského významu i na chod věcí veřejných, ve smyslu aktivním jako prostředku působícím preventivně na budoucí chování a dále i jako klasická retroaktivní odpovědnost ovšem bez pevně vyjádřených následků.

Někdy se rozlišuje politická spoluodpovědnost, ve které jsou politici jako představitelé státu a chodu věcí veřejných spoluodpovědní (nesoucí povinnost) za úkoly a směřování společnosti jako celku, kde nelze dohledat jednotlivý subjekt, kterému to lze přičítat. Příkladem je spoluodpovědnost k životnímu prostředí, budoucím generacím, za nemocné či staré. Individuální odpovědnost politika za své konkrétní činy je pak v tomto smyslu doplňkem spoluodpovědnosti. Nejsou to protiklady ale párová kategorie, kde obě složky působí naráz a nelze jednu vyzdvihnout nad druhou.

⁵ Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva, Praha 2001, s. 34

⁶ blüze Schwartländer, Johannes: Die Verantwortung der Vernunft in einer friedlosen Welt - Philosophisch-Pädagogisches Kolloquium aus Anlaß des 80. Geburtstages von Otto Friedrich Bollnow, Tübingen 1984

Politická odpovědnost přichází v úvahu v souvislosti s výkonem politické funkce. Opět je tu nutná přítomnost porušení určitého pravidla – v tomto případě politického a sankce je podobně jako u morální odpovědnosti zpravidla bez státního donucení.

Někdy bývá v literatuře zmiňována i odpovědnost ústavní jako příklad právní odpovědnosti, ve které je zároveň obsažen prvek politický, nebo bývá vyčleňována jako samostatný druh odpovědnosti; odpovídá se za následky jednání, spočívající v porušení či ohrožení ústavou chráněných zájmů. V zásadě jde ve své povaze o odpovědnost absolutní, neboť prvek zavinění není nutnou součástí. Pokud porovnáme vymezení jednotlivých nastíněných druhů odpovědnosti, pak nutně nalezneme společné znaky. Těmi jsou porušení povinnosti, která vyplývá z určitého hodnotového či normativního systému, a v důsledku toho nastoupení sankce.

Jako další otázka se nabízí vzájemná konkurence a spolupůsobení jednotlivých druhů odpovědnosti. Z výše uvedeného je zřejmé, že porušením právní povinnosti může nastoupit odpovědnost právní, pokud tím však dojde zároveň k porušení povinnosti morální či politické, může nastoupit i odpovědnost morální nebo politická. Ovšem z pouhého porušení morální či politické povinnosti vyvstane jen odpovědnost morální nebo politická.

S rozlišováním a základním vymezením souvisí chápání odpovědnosti jako aktivní prospektivní odpovědnosti nebo jako tzv. pasivní retrospektivní odpovědnost.⁷ Rozdíl je spatřován v tom, že aktivní pojetí odpovědnosti vede subjekt k řádnému, aktivnímu splnění povinností, naproti tomu pasivní retrospektivní pojetí má povahu následků nastupujících v případě porušení povinnosti či ohrožení

Uvedené třídění vychází ze sociologicko filozofických úvah, kde aktivní pojetí je spíše filozofické a vlastní socialistické právní vědě. Znamená uvědomění si závazku ke společnosti, pochopení vlastního postupu, uvedení své činnosti do souladu s tímto, bývá též chápáno jako součást primárního právního vztahu, kde ale zároveň nenabývá formu povinnosti.

Sama odpovědnost v retrospektivním smyslu pak představuje odpovědnost za uskutečněné chování, a to takové, které odporuje sociálním normám.

Problematika odpovědnosti (jak je vidět již z pouhého nastínění obecných otázek) patří k nejsložitějším v právní vědě a názory na ni a na řadu dalších dílčích otázek, které s ní bezprostředně souvisejí se různí. Mnohdy se vyskytují i skeptické názory, které pochybují i o existenci obecného pojmu odpovědnosti. Přesto se dá říci, že právní odpovědnost představuje stále aktuální témata, už z toho důvodu, že společenský zájem na plnění povinností stanovených právem je jedním z hlavních úkolů fungování práva ve společnosti.

2.2 Koncepce a vývoj pojmu právní odpovědnosti

Jednou z možností zkoumání teoretických pojetí pojmu právní odpovědnosti je pohled na postupný vývoj názorů v právní vědě. Naprostá většina prací jednotlivých autorů však hovoří o odpovědnosti pouze v souvislosti s občanským resp. soukromým právem. Ostatně není se čemu divit. Soukromé právo má díky své dlouhé a v podstatě kontinuální historii rozvinutou teorii, která se dříve nebo později musela tímto pojmem zabývat. Neznamená to ovšem, že by poznatky ohledně právní odpovědnosti získané na půdě soukromého práva nebylo možné (byť s jistými modifikacemi) aplikovat i na právní řád jako celek.

Pokusme se vyjít ze základní pojetí právní odpovědnosti tak, jak dnes chápána a poté sledovat její postupnou genezi a náhled na ní v úvahách právních teoretiků.

⁷ Macur, J: Odpovědnost a zavinění v občanském právu, Brno 1980, s. 66

Odpovědnost je v první řadě pojem vzešlý z práva a tradičně bývá chápán jako povinnost nést zákonem stanovenou újmu v případě, že nastane zákonem stanovená skutečnost⁸. Přeneseně bývá chápána jako etický pojem – mravní postoj podle kterého určujeme své jednání, tedy ve smyslu aktivní odpovědnosti. Není neobvyklé i určení odpovědnosti jako vztahu nositele povinnosti k subjektu, který je oprávněn jeho plnění kontrolovat či posuzovat a vyvozovat důsledky či sankce v případě neplnění. Toto pojetí se však považuje za příliš úzké vymezení, které dopadá spíše na smluvní odpovědnost a předpokládá existenci právního vztahu jako výlučného způsobu realizace subjektivního práva.

Poměrně nezvykle s ohledem na naše klasické pojetí ovšem v souladu s německou právní teorií popisuje odpovědnost O. Weinberger ve svém díle *Norma a instituce*. Především si všímá toho, že odpovědnost lze přičítat jen za to, co je přístupné našemu jednání a předpokládá, že rušitel je svobodný ve své vůli a dále uvažuje, zda lze přijmout tezi determinace lidského jednání⁹. Již na první pohled je vidět nedostatek tohoto pojetí, které nezohledňuje právní odpovědnost za výsledek ve sféře občanského a správního práva. Jeho typologie právní odpovědnosti, kde rozeznává dva základní typy právního přičítání – totiž ručení a na druhé straně vinu a trest – zčásti připomíná tradiční rozlišování v germánském právu – „Schuld und Haftung“. Schuld (dluh) je totiž tradičně brán jako závazek dlužníka k poskytnutí plnění a Haftung (ručení) jako institut především exekučního práva; ten kdo ručí, musí přijmout, že se věřitel může uspokojit z jeho ručeného majetku. V naprosté většině případů pak oba instituty jdou paralelně vedle sebe, neboť zpravidla ten, kdo dluží tak zároveň ručí. V německém právu je však myslitelná i situace dluhu bez ručení (DE §1975 BGB), ovšem pouze v případech, kde to zákon výslovně připouští, protože smluvní vyloučení ručení je minimálně sporné. Obráceně je pak možná i situace ručení bez dluhu, například v případě zastavení věci k zajištění cizího dluhu. Je pravdou, že v německé právní vědě je odpovědnost dodnes spojena s pojmem ručení, odpovídání (Einstehen) a s tím, že k zabezpečení realizace tohoto institutu slouží jednak skutkové podstaty trestných činů a jednak povinnosti k náhradě škody. Německé pojetí tedy zřetelně inklinuje k pozitivistickému a retrospektivnímu chápání právní odpovědnosti, i když i zde se objevují koncepce, které uvažují odpovědnost v aktivním smyslu jako mravní rozhodnutí a připravenost člověka pro jednání za jehož následky ručí svou osobností. Tento názor je však spíše zastoupen v sociologické literatuře a není takřka vůbec přejímán do sféry právní vědy. V souladu s již napsaným pak právo podle Weinbergra připisuje ručení, stanovuje odpovědnost za to, že se něco stane či nikoliv. Ručení je tak povinnost zaručit se za něco, co je stanoveno jako právní povinnost. Úlohou práva pak je v tomto smyslu stanovit obsah a podmínky ručení, přičemž může být konstruováno tak, že jde buď o ručení věcné či osobní. Vinu naproti tomu chápe jako porušení povinnosti a trest jako následek protiprávnosti, to čím norma vyhrožovala.

Je zajímavé, že teoretické diskuze na téma právní odpovědnosti se téměř neodehrávaly (nebo jen v omezené míře) v německé ani rakouské právní vědě. Ani v Československu tomu nebylo do konce druhé světové války díky společné tradici a východiskům práva ve střední Evropě jinak. Jeden z možných důvodů je to, že ve standardních demokraciích je právo bráno jako jeden z nástrojů společenské regulace a není mu přisuzována všemocná úloha. Z toho také vyplývá pragmatičnost právní vědy a její spojení s pozitivním právem, nemá za úkol tzv. „teoretizovat za každou cenu“. Nelze to však interpretovat jako neschopnost, neochotu či dokonce rezignaci na to zabývat se tímto pojmem. Jednoduše řečeno se nehledá problém v základním teoretickém vymezení, pokud není bezprostředně spojen s aplikační praxí.

Proto se až se zřetelným ovlivněním našeho práva socialistickou právní vědou pojem právní odpovědnosti stal středem zájmu právních teoretiků. Bohužel socialistická právní věda je

⁸ *Universum* : všeobecná encyklopedie. Díl 6, Mb-Op., 1. vyd., Praha : Odeon, 2001, heslo odpovědnost

⁹ Weinberger, O.: *Norma a instituce* : (úvod do teorie práva), 1. vyd., Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 135 a n.

v mnohých případech zatížena ideologickým balastem a lze z ní poměrně obtížně vydělit skutečně hodnotné myšlenky od bezobsažných frází¹⁰.

Východiskem pro zkoumání právní odpovědnosti je pro autory z tohoto období teze, že pojem odpovědnosti je tak komplexní, že jeho zkoumání nelze redukovat na pouhou právní úroveň a diferenciací kritérium je třeba hledat v jeho společenské podstatě. V tomto pojetí pak právní věda akcentuje tyto základní prvky právní odpovědnosti: společenské odsouzení, nepříznivé následky a konečně prvek státního donucení.

Společenské odsouzení vyjadřuje, jak společnost reaguje na závadné jednání, tedy jaká je odezva na toto jednání ve společenském mínění. Reakce společnosti však nezůstává pouze v úrovni mimoprávní – právem předpokládané následky takového jednání tvoří právě další prvek, a to nepříznivé následky, které stíhají rušitele. Státní donucení pak představuje prvek použití nebo možnosti použití státní moci vůči rušiteli.

Právě kombinace a vzájemný vztah a význam těchto zmíněných prvků tvoří východisko pro jednotlivé koncepce. V souladu s tímto, pak můžeme právní odpovědnost chápat skutečně komplexně jako kombinaci všech uvedených elementů s tím, že jsou rovnocenné a žádný z nich nelze zdůrazňovat na úkor jiného. Tato koncepce je však již na první pohled pouze ideální konstrukcí. Jednotlivá další pojetí pak akcentují určitý jednotlivý znak a pouze zohledňují zbývající. Z tohoto pohledu pak můžeme hovořit o dalších třech koncepcích. Není účelné ani potřebné zdůrazňovat a vysvětlovat tyto jednotlivě, už z tohoto důvodu, že praktický význam pro osvětlení pojmu právní odpovědnosti v dnešním pohledu nemají. Prvek společenského odsouzení a tzv. povinnosti skládat účty je příznačný pro aktivní pojetí právní odpovědnosti a jejího působení ve společenském tlaku na jednotlivce, neboť tento prvek má největší efekt právě v primárním právním vztahu. Všimá si především působení společenského mínění na psychiku rušitele. Toto pojetí bylo typické především pro některé sovětské právní teoretiky; oprávněně však bylo namítáno, že prvek společenského odsouzení není vždy nezbytný, zejména v případě občanskoprávní odpovědnosti bez zřetele na zavinění, kde není třeba psychologického vztahu rušitele k jednání a výsledku, může tento prvek absentovat. Lze tedy konstatovat, že ač je prvek společenského odsouzení žádoucí, netvoří a zřejmě ani nemůže tvořit základ, na kterém je postavena obecná teoretická konstrukce právní odpovědnosti. Opačný názor by vedl k poměrně absurdním výsledkům, neboť by ve svém důsledku znamenal v podstatě rezignaci na právní vymezení zkoumaného pojmu a rázem by se problematika posunula do oblasti sociologicko-filozofického zkoumání.

Při zohlednění prvku státního donucení v pojmu právní odpovědnosti je třeba nejprve vymežit donucení ve vztahu k odpovědnosti. Podle teorie se rozlišuje donucení přímé a nepřímé, kde prostředky přímého donucení směřují rovnou k vynucení stavu předpokládaného právní normou. Přímé donucení v zásadě nastává, jestliže nebylo plnění dosaženo prostředky nepřímého donucení. Přímé i nepřímé donucení předpokládá porušení určitých povinností stanovených právní normou nebo na základě normy. Způsob státního donucení závisí na cílech, funkcích a způsobu, jakým zabezpečují právní pořádek. Státní donucení je specifický státně-právní institut a představuje formou činnosti státních orgánů na základě zákona, s cílem reálného zajištění fungování zákonnosti. Státní donucení je neoddělitelnou součástí procesu realizace práva, resp. aplikační činnosti státních orgánů. Je uskutečňováno na základě zákona a v mezích zákona, s neustálým zabezpečováním zákonných práv těch subjektů, vůči nimž je používáno. U nepřímého donucení jde o stanovení sankcí v právních normách a jejich realizaci při porušení právní povinnosti.

¹⁰ Macur, J.: Odpovědnost a zavinění v občanském právu, Brno 1980 nebo Eliáš, J.: Společensko-ekonomické základy socialistického občanského práva, Praha 1970

Někdy je nepřímé donucení dáváno do souvislosti se vznikem právní odpovědnosti. Pro tento názor hovoří pojetí právní odpovědnosti jako hrozby sankcí, kde odpovědnost vzniká současně s povinností, latentně trvá a aktivizuje se s porušením právní povinnosti.

V souvislosti s donucením je třeba zdůraznit, že z hlediska obecné teorie ani odvětvových disciplín není vytvořen dosud jednotný názor (ve smyslu zobecnění) na otázku vzájemného vztahu sankcí a odpovědnosti. Na tuto problematiku existují různé názory s rozličnými přístupy ke zkoumání výše zmíněné kategorie donucení v právu. Lze konstatovat, že existují dvě základní názorové skupiny, jak z hlediska obecné teorie, tak odvětvového zkoumání. Jedni vycházejí z toho, že sankce je součástí právní normy, ustanovením vyjadřujícím hrozbu zvláštního státního donucení a realizují se v případě porušení dispozice právní normy. Tato skupina autorů, kteří vymezují sankci jako hrozbu státním donucením na případ porušení povinnosti, použití sankce považuje za právní odpovědnost. V rámci této názorové skupiny jde ještě o názory autorů, kteří vymezují sankci jako ustanovení právních následků na případ porušení povinnosti, jejichž realizace je zabezpečena buď orgány státního donucení nebo může být uskutečněna dobrovolně, bez zásahu státních orgánů. Přístup další názorové skupiny lze charakterizovat následujícími názory - pod pojmem sankce se rozumí nastoupení nepříznivých následků pro jednoho z účastníků právního vztahu, jako kategorii zahrnující jak právní odpovědnost, tak i jiné nepříznivé následky, které jsou spjaty s porušením práva. Přitom určitá skupina spojuje sankci se státním donucením jednak v případech sankce právní normy, tj. právní odpovědností jako reakcí na porušení práva, a dále v případech realizace příkazu obsaženého v dispozici právní normy. Někteří teoretici zastávají ještě názor, že současně s použitím sankce - prostředku státního donucení - ať je či není právní odpovědností, jsou možné nepříznivé následky spojené s takovým donucením. Nejpočetnější zastoupení má tedy pojetí, s ohledem na všechny názorové rozdíly, že právní odpovědnost je realizace sankce.

Dlužno však podotknout, že v postatě všechny dnes uznávané koncepce vychází z kladení důrazu na prvek nepříznivých právních důsledků - zejména teorie sankční, která za odpovědnost považuje sankční povinnost, která stihá rušitele v důsledku porušení právní povinnosti. Ve své čisté podobě ztotožňuje sankci s odpovědností, převládá ovšem názor, že odpovědnost je pouze jedním z druhů sankcí, tvoří tedy jakousi podmnožinu. Tato teorie je přijímána jako základní východisko zejména v právu občanském. Podstatu sankce pak nevidí v prvku státního donucení či jeho hrozby, ale výlučně ve stanovení nepříznivých následků, které stihnou rušitele v důsledku porušení povinnosti. V těchto nepříznivých následcích sice může být prvek státního donucení obsažen, ovšem nikoliv nezbytně. Základ právní odpovědnosti leží v normativním vyjádření povinnosti a následku jejího porušení. Situace porušení povinnosti je tedy právem předpokládána a normy s ní spojují určité následky. Bez sankcí by právo bylo pouhou bezúčelnou proklamací určitých hodnot, sankce je imanentním znakem práva, tudíž i právní odpovědnost můžeme označit za způsob realizace práva. Sankčnímu pojetí je však vytýkáno jednostranné zaměření na restituční resp. kompenzační funkci právní odpovědnosti za současného pomínutí její preventivní funkce. Takové zjednodušující pojetí však nelze přijmout, neboť prvek prevence je i v tomto případě obsažen byť ne natolik silně jako u aktivního pojetí právní odpovědnosti.

U nás se začal na teoretické úrovni zabývat právní odpovědností až V. Knapp v roce 1958 ve svém článku Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu.¹¹ Již zpočátku konstatuje větu, kterou do svých prací převzala většina dalších teoretiků. Ani dnes, téměř po padesáti letech, nelze než s jeho výrokem souhlasit. Konstatuje totiž, že ač je pojem právní odpovědnosti používán velmi často, je chápán nejednotně a ani právní řád jeho základní

¹¹ Knapp, V.: Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu. Stát a právo I. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1956, s. 67 a n.

podstatu nevymezuje. Právě tento článek odstartoval teoretické diskuze na téma právní odpovědnosti a dodnes je citován. V. Knapp si zpočátku klade otázku, zda se odpovídá za splnění či za nesplnění závazku, její důležitost vidí v určení toho, kdy odpovědnost vlastně vzniká. To má význam zejména pro výchovné působení právní odpovědnosti. Řešení nelze nalézt ani v pozitivním právu, neboť právní mluva je nejednotná.

Další jeho úvaha je již přinejmenším sporná, podpořená nepřilíš přesvědčivými argumenty a není dnes přijímána bez výhrad. Pokouší se o negativní vymezení zkoumaného pojmu. Odmítá totiž ztotožnění odpovědnosti a povinnosti, neboť podle jeho názoru může existovat povinnost bez odpovědnosti, jinak řečeno porušení některých povinností v sobě nenesou sankci. Zároveň však odmítá chápat odpovědnost jako sankci, tj. jako újmu za porušení povinnosti. Újma je totiž povinnost vznikající sekundárně, ovšem odpovědnost nemůže být povinností. Pokud by tak tomu podle něj bylo, pak by povinností byla pouze původní primární povinnost a sekundární povinnost by byla odpovědností. Absurdnost tohoto závěru dokládá tím, že by odpovědnost byla seznatelná pouze a posteriori podle toho, že nastala sankce. Postižený sankcí by pak odpověden právě proto, že nastala sankce a nikoliv naopak. Proto je odpovědnost něco mezi povinností a sankcí. Dochází tak k tomu, že právo hrozí rušiteli sankcí a právě porušení povinnosti je právní důvodem ke vzniku odpovědnosti povinnosti. Odpovědnost tak vzniká s hrozbou a v první řadě působí preventivně, přičemž nepříznivé následky odpovědnosti se odvrátí řádným splněním. Hrozba sankcí se porušením povinnosti projevuje vznikem sankce samé. Odpovědnost tedy prochází dvěma stádii, kde v prvním působí jako hrozba, latentně až porušení právní povinnosti – tj. druhé stádium, kde projevuje již své důsledky. Zároveň namítá, že při ztotožnění povinnosti se sankční povinností by porušení sekundární povinnosti opět dalo vzniknout nové povinnosti a tak dále a tím by mohlo dojít k řetězení vzniku povinností, což je podle jeho názoru nepřijatelné. Z uvedeného je zřejmé, že Knappovo pojetí má velmi blízko ke koncepci aktivní právní odpovědnosti, která je charakterizována důrazem na preventivní prvek, jak je uvedeno výše.

Nutno podotknout, že tato koncepce se sice stala východiskem úvah pro československou právní vědu, ale příliš příznivců si nezískala a další koncepce se spíše vymezovaly proti ní. Přesto je její význam zásadní, neboť poprvé nastolila do té doby neřešenou otázku.

Do opozice proti Knappově pojetí se postavil Š. Luby¹², podle něj by chápání odpovědnosti jako hrozby sankcí vyústilo v to, že odpovědnost by existovala jen potud, pokud se sankcí hrozí, tedy do porušení právního vztahu. Následně by však zanikala a nastoupilo by působení sankce. To by ovšem znamenalo popření represivního charakteru odpovědnosti a její redukce na pouhou preventivní funkci. Luby ovšem jde dále a odpovědnost chápe pouze jako následek porušení právní povinnosti, tím se zřetelně připojil k sankčnímu chápání odpovědnosti, odmítá uvažovat odpovědnost před porušením povinnosti a zatěžování odpovědností toho, kdo svou povinnost řádně splnil. Známý je výrok, kterým se jednoznačně přiklonil k sankčnímu pojetí právní odpovědnosti – právní odpovědnost a sankce je jedno a totéž. Pokud je Knappovo pojetí, jak již bylo napsáno výše, blízké k aktivnímu pojetí právní odpovědnosti, pak pro Lubyho koncepci je naopak příznačná pasivní odpovědnost.

Lze se však domnívat, že pojetí V. Knappa a Š. Lubyho nelze automaticky stavět do opozita a v určitých ohledech se tyto zdánlivě protichůdné koncepce doplňují, jak správně poukazuje J. Macur a M. Knappová.

Sankčnímu pojetí koncepce právní odpovědnosti zastává ve své práci Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku i J. Švestka. Z názvu práce je patrné, že zkoumá pojem odpovědnosti pouze v oblasti občanského práva, ale některé závěry mají obecnou platnost pro celý právní řád.¹³ Opakuje ve shodě s V. Knappem dnes již klasickou větu, že pojem

¹² Luby, Š.: *Prevenia a zodpovednosť v občianskom práve I.* Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1958, s. 32 a n.

¹³ Švestka, J.: *Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku*, Praha 1966, s. 33 a n.

odpovědnosti není jednoznačný už z toho důvodu, že dikce zákonů je nejasná. Zároveň shledává podstatu odpovědnosti v nepříznivých právních následcích předpokládaných sankční složkou, které nastávají v důsledku porušení povinnosti. Z toho vyvozuje, že odpovědnost uplatnění odpovědnosti implicitně předpokládá předně perfektní normu, dále způsobilý subjekt, který může být zatížen nepříznivými následky, v případě občanskoprávní odpovědnosti pak je někdy nutným předpokladem i vznik škody.

Nepříznivý sankční následek může být velmi různorodý a spočívat například v povinnosti k náhradě škody, poskytnutí slevy, odstranění vady či zaplacení úroků z prodlení. Z těchto důvodů ztotožňuje odpovědnost se sankcí. Odpovědnostní vztah pak nastupuje namísto původního právního vztahu nebo vedle něj. J. Švestka tvrdí, že odpovědnost má blízko k povinnosti, ale nejde tak daleko jako M. Knappová, která odpovědnost a povinnost bere jako jedno a to samé.

Znovu si klade otázku, zda odpovědnost vzniká spolu s původní primární povinností nebo až s jejím porušením. Konstatuje, že do doby porušení povinnosti nemá odpovědnost samostatný význam, neboť by funkčně splynula s původní povinností. Proto tedy prochází odpovědnost dvěma fázemi; v první fázi do porušení právní povinnosti existuje odpovědnost jako možnost a ve druhé fázi po porušení už má odpovědnost charakter již dané skutečnosti. Předpoklady odpovědnosti dále popisuje jako existenci povinnosti, její porušení a újmu v podobě porušení či ohrožení právního vztahu.

Právě práci *Povinnost a odpovědnost v občanském právu* od M. Knappové¹⁴ lze v mnohých ohledech považovat za stěžejní dílo československé právní vědy ohledně právní odpovědnosti. Její význam spočívá především ve zhodnocení tehdejších názorů a přemostění dvou výše zmíněných základních koncepcí. Opět ve shodě s ostatními teoretiky konstatuje, že odpovědnost je jazykově chápána velice rozličně a to jak v obecnosti, tak v legislativním vyjádření. M. Knappová si nejprve všimá pojmu povinnosti a konstatuje, že povinnost jako taková je myslitelná pouze v určitém druhu organizovaného společenství, kde má svůj základ v ekonomické a sociální potřebě, nutnosti kooperace a soužití. Proto nemůže povinnost směřovat do prázdna, ale vždy musí být vůči někomu. Povinnost je tak chápána jako nutnost určitého chování, jehož základ leží ve sféře objektivního práva – tedy v právní normě jako míře nutnosti určitého chování, které je potencionálně vynutitelné státem.

Po vymezení povinnosti si všimá toho, že odpovědnost je postavena na obdobných znacích jako povinnost a ve své podstatě také představuje míru nutnosti chování. Již v této základní tezi se výrazně odchyľuje od pojetí V. Knappa, který kategoricky odmítal ztotožňovat odpovědnost a povinnost.

Z dosavadního chápání a názorů na právní odpovědnost pak M. Knappová částečně navazuje na původní základní rozdělení Š. Lubyho, který rozeznával v zásadě dvě koncepce. V první řadě pojetí, kde odpovědnost existuje současně s primární právní povinností a je tedy obsahem právního vztahu již před jeho porušením; odpovědnost pak částečně splyvá s vynutitelností primární povinnosti. Do této kategorie pak spadá podle Š. Lubyho i pojetí odpovědnosti jako hrozby sankcí tak, jak ji chápe V. Knapp. Jako druhou základní koncepci vyčleňuje chápání odpovědnosti jako nepříznivého následku v důsledku porušení právní povinnosti.

Uvedené základní rozdělení však M. Knappová dále rozpracovává a sumarizuje dosavadní koncepce právní odpovědnosti. Jako první rozeznává pojetí odpovědnosti jako součásti základního občanskoprávního vztahu, ovšem podobně jako Š. Luby toto pojetí odmítá, neboť ve své podstatě znamená, že základ odpovědnosti neleží ve hmotněprávních následcích, ale

¹⁴ Knappová, M.: *Povinnost a odpovědnost v občanském právu*, Praha: Eurolex Bohemia 2003, s. 203 a n.

v procesněprávní sankci, jinak řečeno vynutitelnosti. Sankce je totiž především újma ve smyslu hmotněprávním bez ohledu na možnost procesního vynucení.

Na rozdíl od Š. Lubyho však do uvedené kategorie nezačleňuje pojetí odpovědnosti jako hrozby sankcí, ale oprávněně ho řadí do samostatné kategorie, ke které má ovšem vážné výhrady. Poukazuje na několik problémů, které se v souvislosti s touto koncepcí vynořují. Předně zdůrazňuje, že tato koncepce dostatečně přesně nezohledňuje mimosmluvní odpovědnost, neboť se objevuje otázka, kdy vlastně vzniká v tomto pojetí povinnost podpořená hrozbou sankce. Jako odpověď se nabízí, že povinnost pro subjekt vzniká nabytím deliktní způsobilosti – pravidelně tedy dosažením určitého věku. To by ovšem mohlo zároveň znamenat, že tímto se způsobilý subjekt automaticky dostává do absolutního právního vztahu, což je ovšem pojetí, které je spíše zavrhováno. Dále pak vytýká, že odpovědnost se stává relevantní až v případě, kdy tvoří určité následky – v tomto pojetí tedy teprve až v jakési druhé fázi.

Jako zvláštní kategorie vyčleňuje pozitivistické názory, které jsou zastoupeny především ve vyspělých demokraciích. Předmětem zkoumání v tomto případě není obsah a rozsah odpovědnosti, ale určení toho, jak se z hlediska platného práva pozná, že je někdo odpovědný. Tomuto pojetí vytýká rezignaci na hlubší teoretickou analýzu a absenci poznání a dále to, že ve svém základě jde o tautologii, protože odpovědnost definuje prostřednictvím označení, že jde o odpovědnost podle pozitivního práva. Jak bylo napsáno výše jde o pragmatický přístup, který se nesnaží o vytvoření obecné teoretické konstrukce odpovědnosti, neboť při sarnotné aplikaci nevidí žádné problémy, které by musely být řešeny na teoretické úrovni. Ovšem znehodnocování tohoto přístupu s poukazem na rezignaci ke zkoumání pojmu je třeba odmítnout právě vzhledem k tomu, co bylo napsáno v úvodu této kapitoly.

Další vyčleňované kategorii pak věnuje zvláštní pozornost a bere ji jako východisko pro další úvahy. Jde o pojetí odpovědnosti jako sankce. Již zpočátku upozorňuje, že tato kategorie je velmi široká a názory uvnitř ní se mohou velmi lišit – a to i podstatně. Pojímá tak tuto kategorii obdobně široce jako před ní ve své práci Š. Luby, zahrnuje tedy do ní názory, které ztotožňují odpovědnost se sankcí na jedné straně a na druhé straně názory, které chápou odpovědnost pouze jako určitou podtřidu sankcí. Při zkoumání vztahu mezi odpovědností, povinností a sankcí M. Knappová nejprve zkoumá pojem civilní sankce a teprve následně na jejím základě přistupuje k vymezení odpovědnosti. Klade si otázku, jaký je charakter civilní sankce. K určení tohoto pak na základě široké analýzy tehdejšího civilního práva sumarizuje možné následky porušení primárního právního vztahu; podle ní může dojít zejména k těmto situacím: změně primární povinnosti co do dospělosti, přechodu nebezpečí ztráty či zkázy věci, vzniku nové sekundární povinnosti či perpetuaci primární povinnosti, která se posiluje o další právní důvod. Z těchto možných následků pak vylučuje možnost, že by sankcí mohla být pouhá perpetuace primární povinnosti z důvodů, že sankce nemůže být shodná s povinností primární. Sankce je totiž vymezována jako následek porušení povinnosti a nic nemůže být následkem sebe samého. Sankce tedy musí vždy představovat určitou změnu právního vztahu, která může spočívat ve výše uvedených následcích vyjma perpetuace právní povinnosti.

Ve shodě se svou základní výchozí tezí pak opět konstatuje, že odpovědnost představuje povinnost, která se ovšem nemůže vznášet „v právním vakuu“ – musí vždy vůči někomu směřovat, nikdy k sobě samému, právo totiž nezná povinnost vůči sobě samému. Pod toto vymezení pak opět subsumuje zbytek v úvahu přicházejících sankčních následků a dochází k tomu, že odpovědností může být podle jejího vymezení pouze vznik nové povinnosti, která vzniká teprve následně a je ve vztahu k původní povinnosti sekundární.

Sankci a odpovědnost pak vidí jako dvě třídy, kde odpovědnost je podtřidou sankcí, neboť každá odpovědnost představuje sankci ovšem nikoliv naopak. Sankci jako následek porušení může totiž představovat například i výše zmíněný přechod nebezpečí nahodilé ztráty věci či

neplatnost právního úkonu. Lze pak tedy konstatovat, že odpovědnost je pouze jedním z druhů sankcí.

M. Knappová se dále zabývá konfrontací dvou na první pohled protikladných teorií – tedy právní odpovědnosti jako druhu sankce proti první odpovědnosti jako hrozbě sankcí.¹⁵ Zdánlivý rozpor vidí v odlišném terminologickém chápání pojmu odpovědnosti jako povinnosti objektivní či subjektivní. K této úvaze ji vede sledování schématu proměn a modifikací právních povinností a propojenosti k institutu právní odpovědnosti. V první řadě rozlišuje mezi povinností objektivní, která je stanovena pro neurčený počet adresátů obecně a hypoteticky, a povinností subjektivní, která je již stanovena určitému subjektu. V rámci subjektivní povinnosti pak rozeznává povinnost podmíněnou a nepodmíněnou.

V souladu s tím, jak bylo popsáno, považuje odpovědnost též za povinnost, která může být brána jako opět jako objektivní či subjektivní ve výše zmíněném smyslu právní povinnosti, byť s určitými modifikacemi danými tím, že odpovědnostní povinnost může vzniknout teprve na základě zákonem stanovené právní skutečnosti. Termíny objektivní či subjektivní povinnost tedy nemají v tomto případě význam zohledňující prvek zavinění, ale čistě jen ten, jakým způsobem a komu je stanovena povinnost. V rámci uvedeného rozlišení povinnosti (resp. odpovědnosti) si pak všimá proměny primární a následně sekundární povinnosti.

Jako základní předpoklad vzniku primární právní povinnosti vidí existenci právní normy, která stanoví povinnost hypoteticky a obecně. V důsledku právní skutečnosti se pak tato povinnost transformuje na subjektivní – tedy již se zřetelem ke konkrétně určenému subjektu – a to nejprve podmíněně a až následně nepodmíněně, jejíž existence je nezbytná pro vznik odpovědnosti.

Obdobné paralelní schéma shledává i u odpovědnostní, tedy sekundární povinnosti, jejíž první předpoklad je odpovědnostní povinnost obecná a hypotetická ve formě normativního aktu, která se na základě právních skutečností stává povinností subjektivní. Tyto schémata pak společně zkoumá z hlediska časového průběhu.

Zpočátku je tedy nutná přítomnost objektivní povinnosti v právní normě, a to jak primární tak sekundární (odpovědnostní). Prostřednictvím právního úkonu (typicky uzavření smlouvy) se primární povinnost subjektivizuje.

V tomto okamžiku vidí M. Knappová východisko pro své další úvahy. Podle ní dochází se vznikem subjektivní odpovědnosti též k jakési subjektivizaci sekundární objektivní odpovědnostní povinnosti. Zůstává sice nadále objektivní a hypotetickou, ale individualizuje se vůči konkrétně určenému subjektu (opět typicky k účastníkovi smlouvy). Jinými slovy není hypotetická obecně ale individuálně vůči konkrétnímu subjektu, není podmíněná obecně ale opět vůči konkrétnímu subjektu. V této fázi tedy odpovědnostní povinnost subjektivní ještě nevznikla, nýbrž pouze hypoteticky hrozí určitému subjektu. Hovoří se o individuální podmíněné objektivní sekundární (odpovědnostní) povinnosti.

Teprve až když se primární subjektivní povinnost stane nepodmíněnou, může vzniknout v důsledku jejího porušení sekundární povinnost, která obdobně jako u povinnosti primární může být podmíněná a následně nepodmíněná.

Tedy i v případě, že vycházíme ze sankčního pojetí odpovědnosti, objevuje se nám odpovědnost ještě před porušením povinnosti, byť ve formě individuálně hrozící objektivní povinnosti. To je zřejmě důvodem, proč někteří autoři chápou odpovědnost jako hrozbu sankcí. Jako důležitý argument bývá uváděno společenské a psychologické působení, které na subjekt vyvíjí tlak k řádnému splnění povinnosti. To ovšem nebylo jádrem sporu mezi zastánci sankční teorie a odpovědnosti jako hrozby sankcí. Tento efekt připouštěli obě strany, ale s tím rozdílem, že mu připisovaly rozdílný význam a především ho jinak nazývaly. Pro sankční teorie je toto preventivní působení pouze další funkcí odpovědnosti, která se ovšem

¹⁵ Tamtéž s. 239 a n.

plně realizuje až s porušením primární povinnosti. Naproti tomu při chápání odpovědnosti jako hrozby sankcí je již toto preventivní působení individuálně podmíněné objektivní sekundární povinnosti označováno jako odpovědnost samotná, která je latentní součástí primárního vztahu a s jeho porušením se aktivizuje.

M. Knappová tak vidí rozpor obou stran s ohledem na to, co bylo napsáno, v rozdílném terminologickém chápání. Přičemž jedna strana se zabývala odpovědností subjektivní a druhá odpovědností v objektivním smyslu. Po vyjasnění této terminologické rozepře je zřejmé, že oba názory nelze jednoduše stavět proti sobě, ale dá se dokonce říci, že se jsou v mnohých ohledech komplementární. Z toho rezultuje i odpověď na původní otázku V. Knappa, zda se odpovídá za splnění či za nesplnění povinnosti. V prvním stádiu do porušení povinnosti se odpovídá za splnění a odpovědnost má charakter objektivní povinnosti, ovšem individuálně podmíněné, a v druhém stádiu po porušení povinnosti se odpovídá za nesplnění, kde odpovědnost představuje sekundární subjektivní povinnost.

Jakkoliv se zdá výše zmíněná „slučovací“ teorie zajímavá a definitivně řešící základní teoretický rozpor, nelze s ní beze zbytku souhlasit. Především je znát, že tato teorie vznikla na půdě občanského práva a nelze ji bez dalšího aplikovat na jiná právní odvětví. Ovšem ani v oblasti práva občanského není prosta problémů. Opět přesně nevystihuje případy mimosmluvní odpovědnosti, tedy porušení absolutního subjektivního práva. V uvedené teorii je jako základ brána fáze individualizace sekundární objektivní povinnosti v důsledku právního úkonu. Typicky to bude případ, kdy uzavřením smlouvy sekundární povinnost už nehrozí obecně hypoteticky každému, ale právě individuálně účastníkům smlouvy. Právě až individualizovanou objektivní sekundární povinnost nazývá M. Knappová odpovědností objektivní a vidí v ní element, který překlenuje obě protikladné teorie. Problém je však s touto konstrukcí u porušení absolutního práva. Zřetelně nám tu chybí právní úkon, kterým by docházelo k individualizaci povinnosti. Otázkou tedy vůbec je, zda v těchto případech k individualizaci dochází či nikoliv. Při pojetí absolutního práva mimo právní vztah nemůžeme v žádném případě hovořit o možnosti individualizace; individualizován je pouze subjekt, který je nositelem absolutního práva, nikdo jiný. Teoreticky tak může objektivní sekundární povinnost individuálně hrozit pouze tomuto subjektu, ale právo nezná odpovědnost ani povinnost vůči sobě samému, tudíž takováto úvaha není relevantní. Pokud bychom vyšli z teorie, že subjektivní práva se realizují výlučně prostřednictvím právních vztahů, pak by to znamenalo připustit existenci absolutních právních vztahů, kde se subjekt dostává se všemi ostatními do právního vztahu, jehož obsahem je povinnost nerušit či nekonat. Pak by tedy již se vznikem takového absolutního vztahu se individualizovala sekundární povinnost, což je však nesmysl, neboť v případě neurčeného množství subjektů a nemožnosti jejich identifikace nemá význam mluvit o individualizaci či její možnosti. Příkladem by mohl být subjekt jako nositel vlastnického práva k věci, kde všichni ostatní mají povinnost zdržet se zásahů do jeho vlastnického práva. Ovšem ani při nejlepší vůli nelze vysledovat, že by ostatním individuálně hrozila objektivní sekundární povinnost. Prvek individualizace či subjektivizace tak jednoznačně absentuje. Lze sice namítnout, že když už jsme připustili a nazýváme odpovědností (byť objektivní) i individualizovanou sekundární objektivní povinnost, pak můžeme to samé učinit i u sekundární objektivní povinnosti hrozící obecně a hypoteticky každému. Ovšem extenzivní rozšiřování významu tohoto termínu i na samotnou povinnost, která je vyjádřena toliko v právní normě a bez vztahu ke konkrétnímu subjektu, se zdá být přeci jen nevhodné a zavádějící pojetí, které pojem právní odpovědnosti žádoucím způsobem neosvětluje.

Vedle teoretického náhledu na koncepcie právní odpovědnosti si M. Knappová všímá způsobu, jakým odpovědnost (ve smyslu subjektivní sekundární povinnosti) vzniká. Ve shodě s většinovým názorem konstatuje, že nezbytným předpokladem vzniku odpovědnosti je právní povinnost zakotvená v pozitivním právu. Norma může ukládat subjektu povinnost přímo bez

dalšího, nebo je k tomu, aby byl subjekt adresátem dané povinnosti, nutná určitá právní skutečnost, jak je obvyklé v občanském právu. Vyjdeme-li z obecného principu právní jistoty, pak musíme připustit, že sankce může vzniknout tehdy a jen tehdy, pokud je stanovena na danou skutkovou podstatu objektivním právem. Jestliže chápeme odpovědnost jako druh sankce, tak to samé platí i pro odpovědnost. Proto je dalším nezbytným předpokladem porušení právní povinnosti (protiprávní úkon), s nímž právo spojuje vznik následků. Takovéto pojetí by však z pojmu odpovědnosti vylučovalo případy, kdy právo spojuje vznik sekundární povinnosti pro určitý subjekt na základě skutečnosti, která je lidským chováním neovlivnitelná (protiprávní stavy, detailněji pak v samostatné kapitole). Proto lze porušení povinnosti chápat i širěji a subsumovat pod něj i právní skutečnosti, které právo neaprobuje a zároveň s nimi spojuje vznik nové povinnosti. Uvedené podmínky jsou nutné, ovšem ne vždy dostatečné ke vzniku odpovědnosti. Jako další podmínka může figurovat v soukromém právu například existence škody či v právu veřejném rozhodnutí orgánu veřejné moci.

Po v mnohých ohledech převratné práci M. Knappové se u nás na dlouhou dobu neobjevilo žádné dílo, které by se primárně zaměřovalo na obecné pojetí odpovědnosti. Naprostá většina prací, která se nějakým způsobem dotýkala právní odpovědnosti, odkazovala na uvedené autory a povětšinou se omezovala na konstatování, že existují dvě protichůdné koncepce odpovědnosti – totiž odpovědnost jako sankce a na druhé straně odpovědnost jako hrozba sankcí. Přičemž naprostá většina autorů se pak přiklání k pojetí odpovědnosti jako druhu sankce.

Jako další se samostatně problematikou právní odpovědnosti zabýval až J. Macur ve své práci z roku 1980 a to opět v rámci občanského práva.¹⁶ Nepřichází sice s žádným novým pojetím a náhledem na zkoumanou problematiku, ale detailně popisuje dosavadní stav teoretické výzkumu s důrazem jednak na československou a jednak sovětskou právní vědu. Bohužel je jeho práce v mnoha ohledech ideově poplatná tehdejší době a v některých případech zbytečně přeceňuje význam práce socialistický autorů a zároveň striktně odmítá pozitivistické pojetí západních právních teoretiků. Za její hlavní přínos však lze považovat komplexní a velmi podrobný náhled na celou zkoumanou problematiku zvláště s důrazem na její význam, funkci a působení právní odpovědnosti ve společnosti.

V souvislosti s právní odpovědností a nazíráním na ní je pak zajímavý § 35¹⁷ návrhu nového občanského zákoníku, který na svých stránkách zpřístupnilo Ministerstvo spravedlnosti a a také důvodová zpráva k němu, která zní: „Osnova opouští pojetí odpovědnosti jako hrozby sankcí. Tato konstrukce opanovala od 70. let minulého století českou právní doktrínu po dlouhých diskusích v 50. a 60. letech a spojuje nástup odpovědnosti s porušením právní povinnosti. Osnova se naopak přiklání k pojetí odpovědnosti v duchu tradic antické a křesťanské civilizace, podle nichž člověk odpovídá za své jednání v plném rozsahu, a odpovídá tedy především za splnění povinnosti. Vzhledem k tomu se v návrhu slovo »odpovědnost« používá jen velmi zřídka, protože zákonný text vystačí ve většině případů s termínem povinnost. Odstraňuje se tak nedůslednost současných formulací platného občanského zákoníku, který termín »odpovědnost« používá v různých významech a často i zbytečně.“

S citovanou zprávou nelze souhlasit bez výhrad. Předně není vůbec jasné, že by dosavadní občanský zákoník vycházel z odpovědnosti jako hrozby sankcí. Jak bylo napsáno, pojem právní odpovědnosti v současném občanském zákoníku je používán spíše nahodile a bez

¹⁶ Macur, J. Odpovědnost a zavinění v občanském právu, Brno 1980

¹⁷ „Každý člověk odpovídá za své jednání, je-li s to posoudit je a ovládnout. Kdo se vlastní vinou přivede do stavu, v němž by jinak za své jednání odpovědný nebyl, odpovídá za jednání v něm učiněná.“

jednotící myšlenky. Navíc i když názor nad pojetím odpovědnosti jako hrozby sankcí byl jedním z velmi zastávaných, nebyl zdaleka jediný. Dále nelze přijmout tvrzení, že by se návrh přikláněl k pojetí odpovědnosti „v duchu tradic antické a křesťanské civilizace“, protože pojem odpovědnosti je až termínem novověku a v antice ani středověku nebyl užíván.

Za významný přínos návrhu lze považovat již nastíněnou terminologickou přesnost. Poznámky týkající se zmiňovaného návrhu jsou dále uvedeny v souvislosti s popisem jednotlivých odpovědnostních institutů.

2.3 Funkce právní odpovědnosti

Význam právní odpovědnosti tkví též v jejích nezastupitelných funkcích. Samozřejmě, že každá koncepce klade důraz na jiné funkce právní odpovědnosti. V zásadě můžeme říci, že aktivní pojetí odpovědnosti je zaměřeno svým charakterem do budoucna k předcházení škodlivých následků. Naproti tomu retrospektivní pojetí pak zohledňuje především obnovení původního stavu, který existoval před porušením povinnosti. Zkoumáme-li odpovědnost v souladu s většinovým názorem, pak dospějeme k tomu, že svým charakterem jde o právní povinnost – byť sekundární. Z toho se pak odvíjí další úvahy o jejím působení. Jako povinnost má především za úkol regulovat společenské vztahy a to usměrňováním lidského chování. Není izolovaně stojícím jevem, ale institutem, který působí v právním řádu a naplňuje tak základní funkci práva jako regulačního systému společnosti, který má za úkol udržovat takový stav ve společnosti, aby mohlo dojít k trvale udržitelné koexistenci nutně rozdílných lidských potřeb. Vedle toho nesmíme ovšem zapomínat, že právo a tím i právní odpovědnost jako jeho teoretická konstrukce je nutně nositelem informací o tom, jak by se měli subjekty chovat, aby se nedostaly do rozporu s právem. V tomto lze spatřovat jeden ze základů preventivního sociálně-psychologického působení právní odpovědnosti na společenské vztahy. Nezbytnost konstrukce právní odpovědnosti vychází i z toho, že právo se nemůže omezit na pouhé stanovení povinností bez dalšího. Tvořilo by tak pouze jakousi ideovou proklamaci bez nutnosti ho dodržovat. Proto musí být v právu (resp. už při jeho tvorbě) zohledněna okolnost, jakým způsobem budou postihnuty subjekty, které se chovají v rozporu s právem a porušují stanovené povinnosti. Jinými slovy – aby pravidlo bylo dodržováno a bráno skutečně jako závazná norma chování, je nutné nastoupení sankce v případě porušení tohoto pravidla. Lze však namítnout, že i v právu se objevují normy, jejichž porušení není sankcionováno právem (tzv. imperfektní). A současně že právo nepůsobí jako jediné na dodržování norem, vedle něj hrají velkou roli i jiné společenské jevy a normativní systémy jako například morálka. Ovšem intenzita jejich působení a regulace společenských vztahů je v tomto případě nižší než u norem, které se sankcí počítají. Tyto úvahy jsou sice výchozí pro většinu teorií právní odpovědnosti, ale zároveň jsou rozdílně interpretovány a těžiště právní odpovědnosti je shledáváno v různých elementech. V souvislosti se sankcí zde vidíme jasné pojítko mezi působením práva a konstrukcí právní odpovědnosti jako institutu, který zabezpečuje základní funkce a efektivnost práva.

Jako povinnost tedy odpovědnost působí ve dvou hlavních směrech. Jednak směřuje ke splnění sebe samé jako sekundární povinnosti – a v tomto se nijak neliší od běžné právní povinnosti, jednak působí ke splnění původní primární povinnosti. Tato ambivalentnost je pro odpovědnost příznačná a zároveň je z hlediska působení a funkce hlavním diferenciativním kritériem pro odlišení od klasické povinnosti.

Při zohlednění výše uvedených východisek pak můžeme přikročit k sumarizaci možných funkcí právní odpovědnosti a z hlediska výsledků a tradičního chápání rozeznávat následující základní funkce.

Jedním z hlavních úkolů právní odpovědnosti je přispívat svou hrozbou sankce při předcházení porušení povinnosti. Z tohoto pohledu není nikterak důležité, zda již tuto hrozbu sankcí nazveme právní odpovědností či nikoliv; samotnou hrozbu sankcí, resp. její působení nepopírá žádná koncepce, pouze ji jinak zdůrazňuje a nazývá. Hovoříme tak o prevenční funkci. Je zřejmé, že tento úkol neplní právní odpovědnost osamoceně, ale působí v celém komplexu dalších právních institutů. Jistě se jedná o velmi důležitý úkol již z toho pohledu, že je lepší negativním následkům předcházet než je řešit, stejně ale nelze preventivní působení přeceňovat na úkor jiných funkcí, jak bylo uvedeno v předcházející kapitole právě tato funkce je zdůrazňována a brána často jako východisko a argument pro pojetí, které chápe právní odpovědnost jako hrozbu sankcí. V souladu s obecnou teorií rozeznáváme byť poněkud jinak než v trestním právu generální a speciální prevenci. Speciální prevence si všímá působení odpovědnosti na jednotlivce, zato generální prevence se zaměřuje na vliv odpovědnosti na společnost jako celek, na výchovné působení s tím, že nabádá subjekty k tomu, aby se nechovaly v rozporu právem a pokud k tomu dojde, tak je stihne povinnost sankčního charakteru.

U reparační funkce právní odpovědnosti jde především o vyrovnání, kompenzaci vzniklé majetkové újmy. Může mít v podobu jak přímého vyrovnání porušené majetkové rovnováhy obnovením původního stavu – tedy naturální restituce. Nebo se může jednat o odškodnění, reparaci narušeného stavu peněžním plněním. Je tedy svou povahou zaměřena do minulosti ke znovuobnovení původního stavu, který je tomto pohledu brán jako stav žádoucí, jehož je nutno dosáhnout. Takový přístup je vlastní zejména soukromému právu a bývá zdůrazňován především pozitivistickými teoriemi právní odpovědnosti, které právě často vidí jako hlavní úkol odpovědnosti v povinnosti k náhradě škody či dokonce odpovědnost s touto povinností ztotožňují. Takové pojetí však v naší teorii nemá větší ohlas a je v naprosté většině případů zastáváno spíše západními právními teoretiky.

Obdobně je chápána funkce satisfakční s tím rozdílem, že u reparační funkce jde primárně o obnovení majetkových hodnot, zatímco satisfakční funkce míří svým účelem k zadostiučinění, neboť došlo k nemajetkové újmě porušením práva nemajetkové povahy (např. práva na ochranu osobnosti). Zadostiučinění může mít různou podobu – např. omluva či peněžité plnění; při určení jeho druhu a by měl být šetřen význam a intenzita porušení daného práva.

Pokud zhodnotíme význam uvedených funkcí v jednotlivých právních odvětvích, pak dojdeme k závěru, že funkce represivní je typická především v právu veřejném, jejím účelem a obsahem je přivodit újmu a potrestat toho, kdo porušil právní povinnost. V právu soukromém není represivní funkce právní odpovědnosti příliš zdůrazňována, se ze své povahy zaměřuje hlavně na reparační funkci. Jakkoliv jsou však určité funkce akcentovány v různých právních odvětvích rozdílně, nelze se nikdy omezovat pouze na jednu z nich. Vždy je třeba si uvědomovat, že právní odpovědnost je obecnou teoretickou konstrukcí a jako taková má komplexní funkci a význam, který nelze bez dalšího redukovat.

2.4 Porušení povinnosti jako znak právní odpovědnosti

Jako centrální bod při dosavadním popisování právní odpovědnosti a jejich znaků se vynořuje prvek porušení povinnosti. Jak bylo uvedeno v přehledu koncepcí právní odpovědnosti, téměř každá teorie s tímto pojmem operuje.

Proto je potřebné určit, co vlastně rozumíme pod pojmem porušení povinnosti. Povinnost představuje nutnost chovat se způsobem, který je autoritativně stanoven. V případě právní povinnosti jsou modality chování stanoveny právem a obsaženy v právních normách. Prvkem, který odlišuje právo od ostatních mimoprávních normativních systémů, je především možnost

mocenského vynucení žádoucího chování ze strany státu. Odpovědnost svou funkcí přispívá k důslednému prosazování práva. Subjekt může být adresátem právní povinnosti přímo ze zákona bez dalšího nebo až na základě právní skutečnosti, se kterou právo spojuje vznik právní povinnosti.

V souvislosti s tvrzením, že odpovědnost může vzniknout pouze v důsledku porušení právní povinnosti, se vynořuje otázka, zda jsou případy, kdy sankční sekundární povinnost vzniká subjektu i v důsledku porušení morálních pravidel. Učebnicovým příkladem je § 424 OZ, který stanoví odpovědnost za škodu způsobenou úmyslným jednáním proti dobrým mravům. Škůdce v tomto případě má povinnost k náhradě škody pokud jedná proti dobrým mravům a naplní další podmínky. Není tedy v tomto případě odpovědnost vázána výlučně na porušení neprávní povinnosti? Pokud si odpovíme, že nikoliv, tak se nabízí dvě možná zdůvodnění. První je, že subjekt porušil jednáním proti dobrým mravům a následným vznikem škody i obecnou prevenční povinnost vyjádřenou v § 415 OZ. Můžeme však připustit i jiné řešení. §424 sám stanoví právní povinnost chovat se v souladu s dobrými mravy, nedělá tedy nic jiného než další podobné paragrafy zákoníku; odkazem samotným se však dobré mravy nestávají pramenem práva. K tomu lze oprávněně namítnout, že pak by tento paragraf stanovil obecnou povinnost chovat se v souladu s dobrými mravy a každé porušení dobrých mravů by bylo zároveň bez dalšího porušením právní povinnosti – protiprávním jednáním. Jako správné se tedy zdá být spíše řešení vidící porušení právní povinnosti v porušení obecné prevenční povinnosti obsažené v § 415 OZ.

Musíme však dodat, že z hlediska pozitivistických teorií se zde nejedná o problém, subjekt stíhá odpovědnostní povinnost v případě, když dojde k naplnění skutkové podstaty dané zákonem. Ale ostatní koncepcie by mohli v krajních případech docházet k tomu, že pokud nelze hovořit o porušení právní povinnosti, pak se nemůže jednat o právní odpovědnost, ale o jiný druh odpovědnostního vztahu.

Zpočátku jsme se snažili vymezit právní odpovědnost od ostatních druhů odpovědnosti podle druhu povinnosti, která byla jednáním rušitele porušena. Podle toho, zda se jednalo o porušení povinnosti právní, morální či politické jsme pak hovořili o příslušném druhu odpovědnosti a zároveň upozornili na to, že příslušným jednáním mohlo dojít k porušení vícero druhů povinností a tím i k souběhu různých druhů odpovědností. Taková úvaha nás však nutně přivádí k otázce, zda diferenciaci na základě druhu porušené povinnosti není příliš zjednodušující řešení. Všechny druhy odpovědnosti mají totiž společné určité funkce – tj. chránit a napomáhat prosazování určitých zájmů, ať jsou ztělesněny v právu, morálce či politice. Právě podle toho, v jakém normativním či hodnotovém systému je daný zájem obsažen, hovoříme pak v případě jeho porušení či ohrožení o tom kterém druhu odpovědnosti. Že se dané zájmy překrývají a jsou současně obsaženy ve vícero systémech, je více než obvyklé. To vysvětluje i poměrně častý jev, kdy jedním jednáním dochází ke vzniku odpovědnosti právní ale i jiné.

O porušení povinnosti hovoříme v případě, že subjekt jako nositel určité povinnosti se choval jiným způsobem, nežli se podle této povinnosti chovat měl¹⁸. Někdy se též rozlišuje, zda subjekt porušil povinnost, která pro něj vyplývala ze smlouvy jako právního úkonu nebo povinnost, která byla stanovena bez ohledu na smluvní ujednání¹⁹. Z obecného hlediska jde v obou případech o porušení právní povinnosti, ovšem někdy pozitivní právo rozlišuje důsledky porušení povinnosti smluvní či mimosmluvní – tak tomu je zejména v německém občanském právu. V návaznosti na to se pak někdy hovoří o smluvní či mimosmluvní odpovědnosti. Tomuto dělení je blízké i rozlišování odpovědnosti na absolutní a relativní.

¹⁸ Švestka, J.: Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku, Praha 1966, s. 65

¹⁹ Knapková, M., Švestka, J. a kol.: Občanské právo hmotné, díl II., Praha 2002, s. 56 a s. 431 a n.

Terminologicky nejde o nejjistší pojmy – odpovědnost má vždy charakter relativní povinnosti vůči konkrétnímu subjektu, ale zde se jedná o označení, zda odpovědnost vznikla porušením absolutního či relativního práva.

Samotné porušení může být realizováno ve dvou základních formách. Subjekt-rušitel se choval, jak neměl, došlo tedy ke omisivnímu porušení povinnosti nebo se subjekt nechoval, jak podle povinnosti měl. Ve druhém případě hovoříme o omisivním porušení.

V právu je myslitelná i situace, kdy je subjekt zatížen nepříznivou sekundární povinností sankční povahy i v důsledku výkonu práva. Ani při nejlepší vůli a širokém výkladu zde nemůžeme mluvit o porušení právní povinnosti. Subjekt totiž vykonával právo, které mu právní řád přiznával, ovšem tento výkon byl zároveň nutnou podmínkou pro zatížení tohoto subjektu sekundární povinností.

Příkladem je i § 122 německého BGB, který přiznává právo na náhradu škody proti subjektu, který využil svého práva k odporu (Anfechtung) z důvodů uvedených v §§ 119 a 120, tedy omyl v obsahu či vyjádření projevu vůle nebo omyl v podstatných vlastnostech věci. Tento institut je současnému českému občanskému právu neznámý, jeho smysl tkví v tom napravit nedostatky projevu vůle při uzavření smlouvy tím, že umožňuje v taxativně uvedených případech jednostranným projevem vůle smlouvu od počátku zrušit. Subjekt, který ovšem svého práva tímto způsobem využil, je povinen k náhradě škody vůči svému smluvnímu partnerovi, který se oprávněně spoléhal na to, že projev vůle jeho spolukontrahenta je bezvadný a smlouva platná. Výpočet škody je určován jako tzv. (positive Interesse) na základě hypotetické úvahy jako rozdíl mezi velikostí majetku poškozeného v případě, že by se nespolehl na bezvadnost projevu vůle druhé strany a smlouvu neuzavřel, a tím jak velký je majetek poškozeného v reálu.

Otázkou tedy je, jestli v nastíněné situaci můžeme vůbec mluvit o právní odpovědnosti, pokud absentuje důležitá podmínka jejího vzniku (porušení právní povinnosti). Je sice přítomna následně samotná sekundární sankční povinnost, která bývá ve shodě s většinovým názorem nazývána právní odpovědnost v situacích kdy následuje po porušení práva, ovšem zahrnovat pod pojem právní odpovědnost i tyto případy by však znamenalo neudržitelně široký výklad tohoto pojmu, což by vedlo pouze k dalším nejasnostem a nepřesnostem v terminologickém chápání. Pro tuto úvahu hovoří i skutečnost, že v právní odpovědnosti jsou přítomny vždy funkce preventivní a reparační. Uvedené příklady sice nepochybně směřují k reparaci, náhradě nákladů, ale zřetelně deficitní je tu prvek prevence, signalizační funkce, že se něco nemá dělat.

Uvedené základní nastínění však docela přesně nezohledňuje zvláštní případy odpovědnosti, a sice odpovědnosti objektivní, tj. bez zřetele zavinění. Zavinění je sice subjektivní stránka, která se samotným porušením přímo nesusouví.

Ovšem pokud si ovšem uvědomíme základní schéma vzniku a realizace odpovědnostního vztahu, tj. porušení primární povinnosti -> vznik sekundární povinnosti sankčního charakteru, pak dospějeme k otázce, jakým způsobem musí být porušena primární povinnost. U objektivní odpovědnosti jde o vznik sekundární povinnosti v důsledku protiprávního stavu, určitého výsledku či dokonce jednání jiného.

Porušení povinnosti tedy nelze chápat pouze v úzce vymezeném pojetí, ale je možné pod něj subsumovat i výše uvedené skutečnosti. Bližší vysvětlení, význam a příklady objektivní odpovědnosti je uvedeno v samostatné kapitole.

S porušením povinnosti souvisí i otázka okolností, které vylučují protiprávnost. Tedy okolností, za nichž odpadá prvek protiprávnosti. Nepůsobí zánik odpovědnostního vztahu, ale to, že odpovědnostní povinnost vůbec jako taková nevznikne, neboť chybí prvek protiprávnosti. Svůj nezastupitelný význam má především v oblasti trestního práva, ale i v právu občanském. Smyslem je zjednodušeně řečeno nezatěžovat subjekt sankčními povinnostmi v případě, kdy sice svým jednáním naplnil příslušnou skutkovou podstatu nutnou

pro vznik odpovědnosti, ale jeho jednání ve svém účelu nesměřovalo proti chráněným zájmům nýbrž v jejich prospěch. Tato problematika je velice komplikovaná a její detailní rozbor by přesahoval vymezení této práce. Ostatně i přes společné základní prvky těchto skutečností pro celý právní řád či dokonce celou právní kulturu, se výčet a definice okolností vylučujících protiprávnost v jednotlivostech liší v závislosti na daném právním odvětví. V zásadě však vycházejí ze stejných principů a to naopak přispívá k tomu, že je možné podat obecný popis okolností vylučujících protiprávnost (obsažen v kapitole věnované trestnímu právu) a u popisu jednotlivých druhů právní odpovědnosti zohlednit pouze výrazné odlišnosti.

2.5 Objektivní a subjektivní odpovědnost

Jedním z důležitých třídění a klasifikací právní odpovědnosti je rozlišování mezi odpovědností objektivní a subjektivní. Východiskem pro toto rozlišování je, zda zavinění jako psychický stav rušitele k protiprávnímu jednání a následku je nutnou podmínkou vzniku odpovědnosti. Odpovědnost bývá též rozlišována na objektivní a subjektivní v případě jejího zkoumání jako druhu povinnosti, to ovšem nemá nic společného s rozdělením uvedeným v této kapitole. V čisté podobě by se schéma vzniku objektivní odpovědnosti redukovalo v podstatě na existenci zákonem kvalifikované skutečnosti, která je z pohledu práva brána jako nežádoucí, a přítomnost subjektivního prvku by se nijak nezohledňovala. Při takovém vymezení by do této kategorie spadala poměrně široká skupina možných situací, jednak by mohla být zmíněná skutečnost s níž právo spojuje vznik odpovědnosti vyvolána jednáním subjektu, který je odlišný od toho, kdo je nositelem odpovědnosti. Dále může být způsobena náhodou, lidským jednáním neovlivněnou či neovlivnitelnou. A konečně může být způsobena jednáním samotného odpovědného subjektu, jemuž ovšem nelze přičíst žádnou formu zavinění. Toto široké vymezení je právě často terčem kritiky, neboť podle některých autorů zahrnuje nesrovnatelné pojmy. Rozdíly mezi objektivní a subjektivní odpovědností byly zkoumány především v souvislosti s občanskoprávní odpovědností za škodu. Bylo porovnáváno, které možné praktické situace zahrnuje daná kategorie a výsledek byl pak vzájemně konfrontován. Takové pojetí však zásadně odmítal V. Knapp právě s odkazem na nesouměřitelnost některých pojmů a nevhodnost kvantitativního porovnávání. Jak upozorňuje V. Knapp nelze bez dalšího porovnávat odpovědnost bez zřetele na zavinění s odpovědností za náhodu, neboť by to znamenalo dávat vedle sebe logicky nesouměřitelné pojmy²⁰ jako je vnitřní vztah člověka k výsledku chování a způsobení výsledku ať už náhodou či jednáním jiného. Literatura však uvedené situace často směřuje, a tak můžeme konstatovat, že kategorie objektivní odpovědnosti není vzhledem k výše uvedenému pojímána jednotně a lze ji vnitřně diferencovat či dokonce některé případy odpovědnosti vyčleňovat do samostatné kategorie, spíše než na logických argumentech však záleží na pozitivním právu a obvyklém úzu.

Právě některé koncepce odpovědnosti odmítají přiznávat charakter odpovědnostního vztahu tam, kde právo spojuje vznik sekundární sankční povinnosti pouze se existencí určitého objektivního stavu, neboť absentuje prvek zaviněného jednání, a tak podle nich nelze hovořit o odpovědnosti tak, jak je vymezena v teoretické rovině. Takový názor není přijímán bez výhrad. Předně se nedá říci, že by subjektivní prvek nebo lépe řečeno jeho absence byla na překážku vzniku odpovědnostní povinnosti. Sice je žádoucí jeho přítomnost a lépe pak odráží tradiční představu spravedlnosti, ale není nezbytný. Poměrně komplikovanější je situace, kdy nemůžeme hovořit o protiprávním jednání jako projevu lidské vůle. Jak bylo mnohokrát zdůrazněno odpovědnost nemůže vzniknout v žádném případě nepodmíněně přímo ze zákona.

²⁰ Knapp, V.: Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu. Stát a právo I. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1956

Nutným předpokladem je porušení povinnosti, neboli je nezbytná právní skutečnost, se kterou právo spojuje vznik sekundární odpovědnosti povinnosti. V tradičním chápání pak tuto skutečnost představuje protiprávní jednání subjektu. To však nebrání širšímu chápání podmínek, za kterých může vzniknout právní odpovědnost a vztahovat je i na protiprávní stavy – tedy i na právní skutečnosti, které jsou nezávislé na lidské vůli. Při odpovědnosti za výsledek je člověk, který ho způsobil brán jako kterákoliv jiná přírodní příčina, neboť vůle a vědomí člověka v tomto případě není zohledňováno.

Pokud právo spojuje vznik sekundární povinnosti pouze a výlučně s existencí určitého stavu, který není lidským jednáním ovlivnitelný, pak se podle některých autorů nemůže jednat o právní odpovědnost (tzv. odpovědnost za výsledek), neboť takovou situaci nelze subsumovat pod obecné vymezení a nazývat tento případ druhem odpovědnosti by bylo zavádějící. Přesnější by bylo hovořit o povinnosti k reparaci škodlivého následku.

Nutno říci, že neshoda na tím, zda takové případy zahrnovat pod pojem právní odpovědnosti, je předmětem úvah převážně v teoretické rovině a v praxi zpravidla nečiní potíže. Otázky o vhodnosti úpravy pro jednotlivé případy jsou pak čistě úvahami de lege ferenda. Ostatně pozitivistické koncepce právní odpovědnosti v tom problém nevidí vůbec, odpovědností je to, co tím zákon nazve a je věcí zákonodárce, jaké jsou podmínky, na které její vznik váže.

Pokusme se tedy spíše nalézt důvody, které hovoří v prospěch subjektivní či objektivní odpovědnosti. Pro objektivní odpovědnost hovoří hlavně ekonomický a technický rozvoj společnosti a požadavek na bezproblémové a rychlé řešení nežádoucích situací. Argumentováno je i tím, že zavinění jakožto psychický stav člověka nelze zjistit nebo jen s velkými potížemi. Takový přístup dovedený do krajnosti by ovšem znamenal rezignaci na subjektivní prvek jako takový. Jistě je v praxi činí dokazování subjektivního prvku mnohdy potíže, to však samo o sobě není důvodem pro jeho opuštění. Už proto, že dokazování může být do značné míry zjednodušeno tím, že hmotné právo presumuje zavinění na straně rušitele a tím je na něm, aby dokázal že prvek zavinění u něj absentuje. Tato konstrukce je poměrně obvyklá a má své uplatnění jak v českém tak v německém právním řádu a v mnohých směrech představuje rozumný kompromis mezi objektivní a subjektivní odpovědností. Ponechává si nespornou výhodu subjektivní odpovědnosti spočívající v účinnějším preventivním působení na chování jednotlivce. I když ve svých účincích se presumpce zavinění blíží konstrukci objektivní odpovědnosti, v žádném případě je nelze ztotožňovat. Presumované zavinění stále vychází z nutnosti zavinění, ale svou konstrukcí ulehčuje situaci poškozeného v případě sporu.²¹ Ve světle tohoto neobstojí ani argument, že objektivní odpovědnost lépe splňuje svou kompenzační funkci, neboť i v případě subjektivní odpovědnosti jsou dány předpoklady k jejímu důslednému naplňování.

Naproti tomu se zdůrazňuje, že subjektivní pojetí odpovědnosti lépe odpovídá obecnému přesvědčení společnosti o tom, co je spravedlivé. Postižen je vždy ten, kdo svým zaviněným jednáním porušil povinnost. Působí tedy daleko více preventivně a výchovně na subjekty práva než objektivní odpovědnost, která může stihnout subjekt bez ohledu na to, zda dbal dodržování svých povinností.

Ovšem zavrhnout objektivní odpovědnost jako a priori nespravedlivou a nesprávně působící by znamenalo extrémní přístup. Jsou například oblasti, kde je její uplatnění téměř nezbytné, neboť v případě složitých interakcí lidských činností a přírodních sil, která jsou typická pro rozvinutou postindustriální společnost, právu nezbyvá nic jiného než vázat vznik sekundární sankční povinnosti pouze na existenci určitého stavu – typicky způsobení škody. Není totiž jednoduše možné v tak složitém procesu dohledat zavinění (bylo-li vůbec nějaké) a zároveň je společenský tlak na to, aby vzniklá škoda byla odčiněna tím, kdo z dané činnosti profitoval.

²¹ Macur, J: Odpovědnost a zavinění v občanském právu, Brno 1980, s. 137 a n.

Pro subjekt, kterého zatíží sekundární sankční povinnost, je totiž předem takováto možnost daná v právní normě. Tento subjekt je tedy hypoteticky obeznámen s tím, že ho v případě výkonu určité činnosti může postihnout odpovědnostní povinnost, jinak řečeno může a musí dopředu počítat s jistou mírou rizika.

Poněkud jiné východisko se uplatňuje u smluvní objektivní odpovědnosti – typicky odpovědnosti za vady. Důvodem pro objektivní konstrukci odpovědnosti je zájem na rozšíření ochrany smluvní strany a možnost jejího snadnější uplatnění.

Důsledné uplatnění principu objektivní odpovědnosti by někdy mohlo vést k nežádoucím výsledkům, které by obecně byly považovány za nespravedlivé a příliš tvrdé. Proto je v případě objektivní odpovědnosti obvyklá možnost tzv. liberače. Znamená, že subjekt který se může od sebe odvrátit nepříznivé sankční povinnosti pokud prokáže existenci skutečnosti, se kterou zákon spojuje zproštění odpovědnosti (liberační důvody). Jako liberační důvod zákon nejčastěji připouští neodvratitelnou přírodní událost. Hovoříme tak o objektivní odpovědnosti s připuštěním liberačních důvodů. Někdy je ovšem zájem na reparaci škodlivých následků tak velký, že zákon vůbec nepřipouští uplatnění nějakého liberačního důvodu. V tomto případě pak jde o absolutní objektivní odpovědnost či přísnou objektivní odpovědnost.

Ve sféře občanského práva můžeme diskutovat o tom, která zásada má být brána jako vůdčí. Českoslovenští právní teoretici se v občanském právu téměř výhradně stavěli za to, aby občanskoprávní odpovědnost byla vybudována obecně na principu zavinění, byť v odůvodněných případech s odchylkami ve prospěch objektivní odpovědnosti. Oba principy nelze jednoduše stavět proti sobě, neboť se mohou vzájemně doplňovat a každý z nich je vhodnější pro jinou oblast úpravy jak bylo nastíněno výše. V souladu s tím je u nás i legislativní úprava. Podrobněji je tato problematika vysvětlena v souvislosti s jednotlivými druhy právní odpovědnosti.

2.6 Přehled současných názorů na pojetí právní odpovědnosti

Z přehledu vývoje koncepcí právní odpovědnosti můžeme téměř bez dalšího vyvodit tvrzení, že vlastní názory na podstatu právní odpovědnosti jsou velmi různorodé. Bohužel je to mnohokrát omílaná věta, nemající v podstatě žádnou informační hodnotu, ale přesto je nutné jí vyslovit. O to více vystupuje do popředí nutnost setřídít a sumarizovat jednotlivé projevené názory. Na první pohled je z nastíněného vývoje patrné, že diskuze na toto téma se u nás ale i v zahraničí objevují především v rámci teorie soukromého práva.

Zatímco u nás je odpovědnost v centru pozornosti právních teoretiků již řadu desetiletí, problémy se základním vymezením právní odpovědnosti se v německé právní vědě téměř nevyskytují. Tento pojem je v teoretické obecné rovině akcentován pouze okrajově a do popředí vystupuje pouze v jednotlivých právních odvětvích – opět zejména v právu občanském. V zásadě se v německé právní teorii opět vychází z retrospektivního pojetí právní odpovědnosti, přičemž jako prostředek k naplnění funkcí odpovědnosti je brána povinnost k náhradě škody a stanovení skutkových podstat v trestním právu. V soukromém právu je dodnes patrný vliv starogermánského dělení rozlišování Schuld (povinnost k plnění) a Haftung (ručení za splnění závazku), kde v zásadě oba instituty existují vedle sebe – nositel povinnost k plnění zároveň ručí za její splnění, ovšem nemusí tomu tak být bezpodmínečně vždy.

Ovšem za základní je dnes brán názor, od něhož se odvíjí další koncepce, je tvrzení, že právní odpovědnost představuje ve své podstatě sekundární povinnost, která vzniká v důsledku

porušení primární právní povinnosti.²² Tento názor je brán za převládající a je k nalezení ve všech učebnicích teorie práva²³. Již z tohoto vymezení je znatelné, že odpovědnost nikdy nemůže vzniknout nepodmíněně přímo ze zákona, vždy je třeba konkrétní porušení právní povinnosti a naplnění podmínek uvedených v právní normě. Je ovšem sporné, zda lze zredukovat pojem odpovědnosti na samotnou sankci nebo ne. Takové ztotožnění je zřejmě nesprávné, neboť jako sankce za porušení povinnosti může být například neplatnost, která ovšem se pod pojem odpovědnosti subsumovat nedá. Z toho plyne poznatek, že sankce je širší pojem než odpovědnost resp., že na odpovědnost na odpovědnost můžeme nahlížet též jako na určitý druh sankce.

Kriticky se k tradičnímu pojetí stavěl především V. Knapp²⁴, neboť dané vymezení údajně dostatečně přesně nevystihuje rozsah pojmu odpovědnost, tak jak je jazykově běžně chápán a zároveň neakcentuje preventivní význam a funkci právní odpovědnosti.

Východiskem je úvaha, že za splnění primární povinnosti se odpovídá a to od počátku vzniku této povinnosti a nikoliv až po jejím porušení. Odpovědnost tedy vzniká současně s právní povinností a latentně trvá až do jejího porušení, kdy se aktivizuje. Lze si tedy představit, že při tomto pojetí tvoří hrozbu sankcí při trvání původní povinnosti. Problémem je ovšem možnost nebezpečí směšování a zaměňování pojmů odpovědnost a povinnost, která je již patrná v běžném jazyku. Odborná mluva však usiluje o exaktní a přesné významy jednotlivých svých termínů. Pojetí V. Knappa je obecně spíše odmítáno a nenalezlo mnoho zastánců.

Z teorie odpovědnosti jako hrozby sankcí, jak byla popsána výše, vychází i názor, který považuje odpovědnost za souhrn objektivních podmínek vyjádřených v právní normě, za kterých dochází k uplatnění sankčních následků. Odpovědnost by pak představovala hypoteticky stanovené podmínky, které hrozí jednak obecně každému, jednak jednotlivě tomu, kdo již právním úkonem individualizoval tuto hrozbu.

Jistou kompromisní teorií je tvrzení²⁵, že odpovědnost prochází dvěma fázemi. V první fázi působí vedle primární povinnosti, a to latentně a její hlavní význam tkví v preventivním působení. Další fáze nastává při porušení primární povinnosti a odpovědnost tu vystupuje jako sekundární sankční povinnost. Zdánlivý rozpor mezi dvěma výše zmíněnými teoriemi pak údajně tkví v tom, že docházelo k terminologickému směšování odpovědnosti jako objektivní či naopak subjektivní povinnosti. Toto pojetí, jak bylo uvedeno v samostatné kapitole, má ovšem ve světle odpovědnosti v případě porušení absolutního práva závažné nedostatky.

V oblasti občanského práva bývá právní odpovědnost často ztotožňována s odpovědností za škodu, která tvoří jádro soukromoprávní odpovědnosti. Tedy sekundární povinností nahradit vzniklou škodu. To je případ německé právní teorie, která se tento pojem řeší právě nejvýrazněji v této souvislosti a bere povinnost k náhradě škody jako hlavní prvek právní odpovědnosti. Ovšem i toto pojetí je rozporné, někde se uvádí, že odpovědnost v soukromém právu je ve svém základu totožná s povinností k náhradě škody, ale jinde je popisováno, že povinnost k náhradě škody pouze slouží k naplňování významu odpovědnosti, aniž by se přesně vymezovalo, co odpovědnost vlastně je. Rozpor zřejmě pramení z odlišného chápání odpovědnosti ve smyslu jejího významu, a to buď ve prospěch pasivního či aktivního pojetí odpovědnosti. Uvedené názory lze souhrnně označit jako pozitivistické, protože si nekladou otázku, co je právní odpovědnost ani co je podle práva jejím obsahem, ale jak je znatelné,

²² Luby, Š.: Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve I. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1958

²³ Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva, Praha 2001

Gerloch, A.: Teorie práva, Dobrá Voda 2000

²⁴ Knapp, V.: Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu. Stát a právo I. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1956, s. 69 a n.

²⁵ Knappová, M.: Povinnost a odpovědnost v občanském právu, Praha: Eurolex Bohemia 2003, s. 246

že je někdo odpovědný a jaké následky jej postihují. V minulosti byly zřejmě pod vlivem socialistické ideologie pozitivistické názory zavrhovány a neoprávněně jim byla vytýkána neschopnost či neochota řešit teoretické otázky.

Jako další náhled na právní odpovědnost je názor, že jde o míru rozšíření povinností v důsledku porušení primárních povinností subjektu. Toto pojetí je téměř totožné se základním učením o právní odpovědnosti jako o sekundární povinnosti. Vychází také z premisy, že sekundární povinnost nemůže být totožná s povinností primární, tedy nemůže docházet k tzv. perpetuaci povinnosti²⁶. Z těchto důvodů nebývá vyčleňována jako samostatná koncepce, ale je brána jako modifikace sankční teorie odpovědnosti.

Z jazykového chápání však můžeme vyvodit i další koncepci a totiž tu, že odpovědností nazveme samotný souhrn podmínek, za kterých zákonem předvídané následky mohou nastat. Tomu napovídají i názvy jednotlivých nadpisů v textu zákonů. S ohledem na výše zmíněná teoretická pojetí však taková koncepce příliš neobstojí. Na druhou stranu ji také nelze opomíjet.

Pokud výše uvedené názory porovnáme, tak dojdeme k závěru, že mnohé z nich stojí v protikladu a jsou zdánlivě neslučitelné. Je proto třeba pro další účely této práce vymezit, jak je v obecnosti v dalším textu chápán pojem právní odpovědnosti. Jestliže není výslovně uvedeno jinak, tak se v zásadě vychází z pojetí, že odpovědnost je sekundární sankční povinnost, která stíhá subjekt v důsledku porušení právní povinnosti.

Opět při porovnání uvedených teorií vidíme jako společný znak právní povinnost. Nejprve její porušení a následně vznik či aktivizace nové. Právě tato nová povinnost je často brána jako základ pojmu právní odpovědnost, jako její hlavní a nepostradatelný znak jak je dále vysvětleno v samostatné kapitole. Charakter této právní povinnosti stojí za bližší ohlédnutí – bez ohledu na to, zda primární povinnost byla absolutní či relativní, smluvní či mimosmluvní, sekundární povinnost má vždy povahu relativní. Dochází tedy k zajímavému jevu, tedy relativizaci právní povinnosti.

Nabízí se otázka, zda s novou povinností sankčního charakteru se původní právní vztah modifikuje či zaniká a na jeho místě vzniká nový odpovědnostní. S tím úzce souvisí osud původní právní povinnosti. Nejprve je nutné si určit, zda se vznikem nové sekundární povinnosti má vůbec smysl mluvit o právním vztahu či jeho modifikaci. Vycházíme-li z toho, že odpovědnost je následná subjektivní povinnost, pak tato povinnost musí směřovat vždy vůči určitému subjektu, který má naopak právo tuto povinnost vyžadovat. Jsou pak přítomny všechny nutné prvky právního vztahu – individuálně určené subjekty a obsah, jímž jsou práva a povinnosti. Nic tedy nebrání tomu, aby odpovědnost jako sekundární povinnosti byla chápána i ve smyslu právního vztahu.

V zásadě lze rozeznávat několik případů osudu původního právního vztahu. Trvání primární povinnosti není ve většině případů ovlivněno jejím porušením. Primární povinnost tedy i nadále existuje a jako důsledek jejího porušení či nesplnění je dána možnost vynucovat plnění prostřednictvím státního donucení. Může dojít i k situaci, že nová sekundární povinnost je totožná s primární, ale posiluje se o další právní důvod. Takový případ není však bez výhrad považován za právní odpovědnost, neboť pokud je odpovědnost považována povinnost a to následná, pak nemůže být odpovědností případ, kdy následkem porušení určité povinnosti je zase a pouze tato určitá povinnost. Nic nemůže být následkem sebe samého.

Vedle primární povinnosti může vzniknout a existovat nová sekundární povinnost, která má vždy sankční charakter, neboť jde o důsledek skutečnosti, že se subjekt nechoval v souladu právem. Ojedinele může dojít též k tomu, že primární povinnost jako taková zanikne a je vystřídána novou sekundární povinností.

²⁶ Knappová, M., Švestka, J. a kol.: Občanské právo hmotné, 4. vyd., díl I., Praha 2002, s. 268

Jak již bylo napsáno, právní odpovědnost nastupuje jak v případě porušení absolutní tak relativní povinnosti. Pokud vycházíme z názoru, že subjektivní práva a jím odpovídající povinnosti mohou existovat i mimo právní vztah, pak jsou i subjektivní práva působící erga omnes, která mohou být realizována i bez právního vztahu. Opačný názor by vedl k rozlišování právních vztahů na absolutní a relativní, což je dnes v teorii spíše zavrhováno.

Z této teze vyplývá, že v případě porušení absolutní povinnosti, mající vždy charakter nerušit, se právní vztah nemůže modifikovat, ale vytváří se nový odpovědnostní vztah. Při porušení relativní právní povinnosti musíme rozlišit, zda trvá původní povinnost. V případě, že ano, pak se lze spíše přiklonit k názoru, že právní vztah se pouze modifikuje, ale jako takový nezaniká a na jeho místo nenastupuje nový. V opačném případě opět na nastupuje na místo dosavadního právního vztahu nový.

Obvyklé jsou však i tvrzení, že v případě nástupu nové sekundární odpovědnostní povinnosti původní právní vztah zaniká vždy a je vystřídán novým odpovědnostním vztahem. Na druhou stranu tato teoretická otázka, resp. její možná řešení nejsou pro praktickou aplikaci příliš významná a mají spíše akademický charakter.

2.7 Klasifikace deliktu a její význam pro právní odpovědnost

S právní odpovědností je úzce spjat právní delikt. Ten je totiž podle obecného názoru definován jako zaviněné porušení právní povinnosti.²⁷ Právě sankce je imanentní součástí právního řádu a představuje pojítka mezi právní odpovědností a deliktem, sankce ovšem nemůže vzniknout sama o sobě a je nutné její stanovení na určitou skutkovou podstatu předpokládanou v objektivním právu. Někdy je dokonce odpovědnost ztotožňována s deliktem jako takovým, k čemuž přispívá i terminologická nesourodost textů zákonů. V rámci této kapitoly je pak odpovědnost považována za sekundární sankční povinnost, která vzniká rušiteli v důsledku porušení primární povinnosti; deliktem je pak označováno samotné jednání a další znaky, se kterými právo spojuje vznik zmíněných sankčních následků, jinak řečeno na jejichž přítomnost právo váže dané sankce. Z klasifikace právních deliktů vychází též klasifikace právní odpovědnosti v občanském právu, což je i jedním ze základů pro zkoumání odpovědnosti v této práci.

Základním a v naší právní kultuře tradičním rozdělením je rozlišovat delikty na veřejnoprávní a soukromoprávní. Sice je téměř všude zdůrazňováno, že toto rozdělení nebylo a není přesné a rozdíly samotné se stále relativizují, ale judikatura i teorie (a to jak česká tak německá) stále vychází z dělení práva na soukromé a veřejné. Není účelem této práce detailně popisovat rozdělení mezi veřejným a soukromým právem a teorie s tím spojené, neboť pro zde uvedené základní členění by to bylo nadbytečné. Delikty potažmo odpovědnost můžeme dělit podle druhu chráněného zájmu, jeho intenzity, postavení subjektů nebo charakteru a způsobu vzniku odpovědnostního vztahu.

U veřejnoprávních deliktů je chráněný zájem natolik intenzivní, že na jeho zachování má zájem v zásadě celá společnost. Odpovědnostní vztah tak vzniká mezi rušitelem a státem či jiným nositelem veřejné moci, tedy mezi rušitelem a subjektem, který není závadným jednáním zpravidla přímo poškozen; do popředí nevystupuje majetkový charakter deliktu a případná kompenzace, ale represivní sankce vůči rušiteli.

Soukromoprávní delikty představují poměrně ucelenou skupinu, která je brána jako základ pro zkoumání pojetí právní odpovědnosti. Odpovědnostní vztah tu vzniká pravidelně mezi

²⁷ Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva, Praha 2001, s. 167
Gerloch, A.: Teorie práva, Dobrá Voda 2000, s. 159

rušitelem a tím, komu byla porušením právní povinnosti způsobena újma. Jako rušitel a tedy subjekt zatížený sekundární sankční povinností může být označen i subjekt, který sám porušení povinnosti nezavinil (blíže viz objektivní odpovědnost). Typicky se jedná o delikty majetkoprávního charakteru, kde sekundární povinnost směřuje především k obnovení porušených právních vztahů (restituci) nebo k odškodnění (reparaci).

Z rozdílného charakteru a chráněného zájmu soukromoprávních a veřejnoprávních deliktů vyplývá, že je možné, aby určitým jednáním došlo zároveň k deliktu soukromoprávnímu i veřejnoprávnímu, neboť dojde zároveň k naplnění skutkové podstaty normy jak soukromoprávní tak veřejnoprávní. Souběh obou deliktů a odpovědnostních vztahů je možný, protože dochází současně k ohrožení či porušení rozdílných chráněných zájmů.

V literatuře jsou v souvislosti s právním deliktem a odpovědností zmiňovány prvky zaviněného porušení právních povinností. Určení a klasifikace těchto prvků je významná hned z několika hledisek. V první řadě je zde obecný princip právní jistoty, nelze tak zatěžovat subjekt nepřiznivými následky bez nutné a jasné specifikace podmínek, za kterých k tomuto může dojít. Ze základního vymezení právní odpovědnosti také vyplývá, že odpovědnost je vždy vztahem relativním, který nemůže vzniknout nepodmíněně přímo ze zákona; k jeho vzniku je vždy třeba určitá zákonem předpokládaná právní skutečnost. Proto je nezbytné vymezit předpoklady tedy skutkové podstaty, za kterých jednotlivé odpovědnostní vztahy vznikají a zároveň kritéria, podle kterých se od sebe rozlišují.

V této části udávám pouze základní přehled a nastin prvků, neboť podrobný popis následuje u jednotlivých druhů právní odpovědnosti dále. V zásadě rozeznáváme čtyři prvky zaviněného porušení právní odpovědnosti, které tvoří základy skutkové podstaty právní odpovědnosti.

Hodnoty, společenské vztahy a zájmy chráněné právními normami označujeme jako objekt deliktu. K tomu abychom mohli někoho považovat za subjekt deliktu, je třeba splnění dvou podmínek. Předně musí jít zásadně o toho, kdo porušil svou právní povinnost a dále tomuto musí právní řád přiznávat způsobilost k právní odpovědnosti. Komu ji právo přizná a za jakých předpokladů, je především otázkou pozitivního práva. Poměrně propracovaně tuto problematiku řeší německá právní věda především v oblasti soukromého práva. Vedle způsobilosti k právům a povinnostem (Rechtsfähigkeit) rozeznává obecný pojem Handlungsfähigkeit, tedy obecně způsobilosti k jednání, v jejímž rámci pak rozlišuje jednak způsobilost k právním úkonům a jednak způsobilost deliktní (Deliktsfähigkeit) – tedy předpoklady pro nesení následků z nedovoleného jednání.

Objektivní stránka zahrnuje tradičně jednání, následek a příčinnou souvislost mezi oběma zmíněnými prvky. Subjektivní stránkou deliktu se rozumí vnitřní duševní znaky rušitele.

Z hlediska uvedených prvků pak můžeme zkoumat a porovnávat druhy právní odpovědnosti v občanském právu, tak jak následuje v dalších kapitolách.

3 Odpovědnost v soukromém právu, úvod

Jak bylo v této práci již mnohokrát zmíněno, soukromé právo stojí v centru pozornosti ohledně zkoumání právní odpovědnosti. Právě v oblasti soukromého práva leží těžiště právní odpovědnosti a jejího chápání. Je to dáno uceleností a propracovaností, která je vlastní tomuto odvětví především díky dlouhé historii. Není ovšem možné vyčerpát nebo dokonce detailně popsat všechny případy, kdy můžeme ve smyslu obecné teoretického vymezení, tak jak je popsáno v předchozí části, mluvit o právní odpovědnosti v oblasti soukromého práva. Skutkových podstat právní odpovědnosti je v soukromém právu skutečně mnoho a není účelné je beze zbytku vypočítat. V zájmu zachování přehlednosti a informační hodnoty je zde zkoumání omezeno na oblast občanského práva jako obecného soukromého práva. Lze jistě namítnout, že takové pojetí je značně zjednodušující a dostatečně nereflektující pozitivní právo. To je do jisté míry pravda, avšak musíme si uvědomit, že všechny konstrukce

odpovědnosti v soukromém právu mají tak jako tak svůj základ v občanském právu, byť v některých případech s výraznými odchylkami. Tak je tomu například v českém zákoníku práce či obchodním zákoníku. Navíc lze předpokládat, že s rekodifikací českého soukromého práva opět vzroste význam a centrální úloha občanského práva jako obecného práva soukromého resp. občanského zákoníku, jako jeho legislativního vyjádření. Jedním z hlavních úkolů rekodifikace má totiž být integrace dosavadní rozříštěné úpravy obsažené v jednotlivých zákonech tak, aby došlo k vytvoření funkčního a uceleného základního kodexu. To ve své podstatě znamená postupné odstraňování některých dílčích skutkových podstat odpovědnosti ve prospěch vytvoření obecných skutkových podstat odpovědnosti, které mají být právě obsaženy v novém kodexu. Ale základem pořád zůstanou klasické druhy občanskoprávní odpovědnosti, tak jak jsou v zásadě chápány dnes, byť bude předmětem diskuzí, jak by měly být právně konstruovány.

Jako další východisko je zde bráno srovnání české a německé právní úpravy v jednotlivých případech právní odpovědnosti. Význam komparace je dán skutečností, že oba právní řády vychází ze stejné právní kultury a stojí na stejných či podobných zásadách. Navíc lze lépe nalézt a zdůraznit výhody nebo nedostatky té či oné úpravy. Německý občanský zákoník byl v nedávné době dosti podstatně změněn, a to zejména v oblasti deliktního a závazkového práva, jak bude dále podrobněji rozebráno. Právě tyto čerstvé zkušenosti s moderní novou úpravou mohou být cenné pro další úvahy ohledně modernizace soukromého práva. Nemůžeme ani opominout fakt, že soukromé právo se s postupující evropskou integrací stále sblížuje a není vůbec nepravděpodobné, že v budoucnu může dojít k vytvoření jednotného evropského soukromého práva. Na toto téma již existují společné projekty a práce, ovšem doposud mají vzhledem k velké rozdílnosti a protichůdným zájmům jednotlivých států spíše akademický význam.

Cílem je tedy porovnat jednotlivé druhy právní odpovědnosti z hledisek, které byly nastíněny v obecné části. To znamená nalézt a popsat jednotlivé prvky daného druhu právní odpovědnosti a vzájemně je posoudit z pohledu obecného teoretického vymezení. Dále potom můžeme vymezit okolnosti a předpoklady uplatnění odpovědnosti jako sekundární sankční povinnosti a prozkoumat charakter těchto sankčních povinností. Zároveň je důležité zohlednit okolnost, že i občanskoprávní odpovědnost jako taková je pojmem obecným a představuje spíše jen teoretickou konstrukci vzniklou na základě zobecnění jednotlivých druhů odpovědnosti. Není však cílem porovnávat druhy odpovědnosti pouze v rámci soukromého práva, významné je i zobecnění nalezených znaků a jejich posouzení i z pohledu dalších právních odvětví. Jinými slovy neporovnávat nalezené poznatky výlučně izolovaně ale v rámci celého právního řádu.

Z tradičního dělení a pozitivního práva rozeznáváme v rámci občanského práva čtyři základní druhy odpovědnosti: odpovědnost za škodu, odpovědnost za vady, odpovědnost z prodlení a odpovědnost z bezdůvodného obohacení. Samozřejmě je toto dělení spíše jen základním, ale současně poskytuje východisko pro další zkoumání.

3.1 Odpovědnost za škodu v českém právu

Právě soukromoprávní odpovědnost za škodu bývá označována za těžiště pojmu právní odpovědnosti a některé extrémní názory jí dokonce s odpovědností ztotožňují. V této práci není uvedená koncepce zastávána, přesto však musíme dát zapravdu názorům, které povinnost k náhradě škody považují za důležitou součást fungování práva.

Není účelem této práce vyčerpávajícím způsobem popsat problematiku odpovědnosti za škodu už z toho důvodu, že se jedná o samostatné ucelené a značně obsáhlé téma, jemuž jsou

věnovány samostatné práce. Odpovědnost za škodu je zde zkoumána pouze z podstatných hledisek, které jsou nutné pro její pochopení z pohledu obecné teorie právní odpovědnosti.

Kontinentální právní kultura vychází z tradic římského práva a v oblasti odpovědnosti za škodu vychází z *lex Aquilia*.²⁸ Tento zákon by byl dnes sice již nepoužitelný, ale jeho význam spočívá především v tom, že dal základ nauce o příčinné souvislosti a dále v rozlišování druhů zavinění nebo nastolení otázky komisivního či omisivního porušení práva. Právě zobecněním *lex Aquilia* došlo k základům dnešní moderní úpravy²⁹, která se dodnes promítá do koncepce velkých soukromoprávních kodifikací. Například § 1293 a n. ABGB byl omezen pouze na majetkoprávní poměry a nedotýkal se osobních.

Existence škody je ve společnosti brána jako negativní patologický jev, jehož vzniku je třeba zamezovat. Právo v případě odpovědnosti za škodu chrání především majetkové a jím podobné hodnoty. Postupně se však ochrana rozšiřovala i na další zájmy jako je zdraví. I když je prevence zdůrazňována ve všech prvních řádech, bylo by iluzorní se domnívat, že k porušení práva a vznik škody lze jako společenský jev odstranit. Naopak úlohou práva je sice těmto situacím předcházet, ale zároveň umět patologické stavy účinně řešit. Prostředky, kterými to dociluje, jsou pak na úvaze zákonodárce a mohou se v jednotlivostech lišit. Základní požadavek na ně však zůstává ve všech právních řádech stejný – rychlé, nekomplikované a úplné řešení.

Přidržíme-li se popsaného schématu a popisu prvků deliktu, pak musíme nejprve vymežit objektivní stránku předpokladu vzniku odpovědnosti za škodu. Jak bylo napsáno, jde především o jednání, následek a vztah mezi nimi. To je převládající tradiční konstrukce v kontinentální právní kultuře.³⁰

Klasicky se občanskoprávní odpovědnost za škodu dělí na smluvní a mimosmluvní. Její rozdíly a význam již byly vysvětleny. Je pak tedy legislativně-technickou otázkou, zda upravit smluvní a mimosmluvní odpovědnost společně či naopak odděleně. Zatímco se česká úprava přiklonila ke společné úpravě, německá naopak striktně odlišuje.

3.1.1 Význam prevenční povinnosti

Základem české úpravy je legislativní vyjádření zásady *neminem laedere*, nikomu neškodit, ztělesněné v § 415 OZ. Tato norma stanovuje obecně povinnost pro všechny subjekty chovat se takovým způsobem, aby ke škodám vůbec nedocházelo, její význam se tak neomezuje pouze na preventivní působení. Její porušení představuje v zásadě protiprávní jednání. Mohlo by se tak zdát, že každé způsobení škody je *ipso facto* protiprávní jednání, ale takový závěr by byl značně zjednodušující. Nezohledňuje totiž další ustanovení o okolnostech vylučujících protiprávnost jako je nutná obrana a krajní nouze. Nevytváří také žádnou zvláštní skutkovou podstatu odpovědnosti za škodu, ale pouze zakotvuje popisovanou prevenční zásadu, byť s důsledky promítajícími se do podmínek vzniku nároku na náhradu škody.

Prevenční povinností se zabýval i rozsudek Nejvyššího soudu 33 Odo 932/2004. Podle skutkového zjištění si žalobce nechal v autoopravně žalovaného vyměnit rozvodový řemen a provozní náplně automobilu. Žalovaný upozornil při převzetí opravovaného auta žalobce na

²⁸ Kincl, J., Urfus, V., Škrejpek, M.: Římské právo, 2. dopl. a přeprac. vyd., Praha: Beck, 1995

²⁹ Code Civil čl. 1382 zněl: "Jakékoliv jednání, které způsobí škodu druhému, zavazuje toho, jehož zaviněním byla přivoděna, k její nápravě."

³⁰ §1294 ABGB zněl: "Škoda vzchází buď z bezprávního jednání nebo opominutí jiného, nebo náhodou." Přičemž náhoda je z hlediska práva irelevantní a představuje zbytkovou kategorii, kdy existenci škody nelze přičíst zavadnému jednání jiné osoby. Blíže Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému, díl V., Praha 1937 strana 665.

skutečnost, že vodní pumpa automobilu je v kritickém stavu a vydrží maximálně 500 Km. Žalobce s automobilem odjel a po několika kilometrech vodní pumpa vypověděla službu a na vozidle vnikla škoda.

Soud první instance případ posoudil jako provozní činnost podle § 460a OZ a shledal, že žalovaný porušil svou prevenční povinnost a nedostatečně a nesprávně poučil žalobce o možných rizicích s vadnou vodní pumpou, zatímco odvolací soud došel k závěru, že není dána příčinná souvislost mezi nesplněním prevenční povinnosti a vznikem škody a k tomu ještě shledal poučení dostatečné.

NS soud se ve svém rozhodnutí ztotožnil s názorem odvolacího soudu a upozornění spojené s nabídkou opravy považoval za dostatečné. Zároveň se dotkl i vymezení obsahu a hranic prevenční povinnosti a konstatoval:

„Prevenční povinnost nelze pojímat tak široce, jak to činí žalobce ve svém dovolání, tedy že bylo povinností žalovaného zdůraznit, jak rozsáhlé poškození vozidla by mohlo vzniknout, a už vůbec ne způsobem, který naznačili znalci, t. j. že snad žalovaný neměl připustit další provoz vozidla bez provedení opravy vodního čerpadla. Odvolací soud správně zdůraznil, že k takovému postupu neměl žalovaný právní prostředky.“

Za dostatečné splnění prevenční povinnosti žalovaného považoval ústní oznámení vady spolu s přibližným odhadem, jak dlouho může auto se závadou fungovat. Význam judikátu spočívá v tom, že připustil a stanovil hranice prevenční povinnosti. Nelze ji tedy vykládat neomezeně tak, že každé jednání ústící přímo či zprostředkovaně ke vzniku škody je porušení prevenční povinnosti a tedy protiprávní s možnou sankcí ve formě povinnosti k náhradě škody.

Obdobný názor Nejvyšší soud vyslovil i v rozsudku 25 Cdo 618/2001. Skutkový základ spočíval v tom, že žalobkyně se na můstku turistické cesty propadla skrz kulatinu tvořící část můstku a utrpěla škodu na zdraví. Poté se domáhala náhrady škody na žalovaném, který podle jejího tvrzení nedostatečně splnil svou prevenční povinnost starat se řádně o les včetně turistické cesty s můstkem.

Již soud první instance tvrdil, že žalovaný řádně splnil svou prevenční povinnost ve vztahu ke konkrétním podmínkám, neboť můstek předtím nedávno opravil a zkontroloval. Navíc neexistuje žádná speciální zákonná úprava, která by žalovanému ukládala povinnost zvláštním způsobem se o turistickou cestu starat. Proto porušení povinnosti žalovaného lze spatřovat nejvýše v porušení prevenční povinnosti podle § 415 OZ, k čemuž však v daném případě nedošlo.

Proti tomuto rozhodnutí podala žalobkyně dovolání, ke kterému NS poznamenal:

„Občanskoprávní prevenci lze charakterizovat jako souhrn způsobů a forem předcházení ohrožení a porušování subjektivních občanských práv, tj. práv, která jsou upravována a chráněna normami občanského práva hmotného v objektivním smyslu. Vlastní obsah úpravy občanskoprávní prevence spočívá ve stanovení určitého systému prevenčních právních povinností, jakož i nepříznivých právních následků (sankcí) spjatých s jejich ohrožením či porušením. Jinými slovy řečeno, každý je podle § 415 obč. zák. povinen zachovávat vždy takový stupeň bedlivosti (pozornosti), který lze po něm vzhledem ke konkrétní časové a místní situaci rozumně požadovat a který - objektivně posuzováno - je způsobilý zabránit či alespoň co nejvíce omezit riziko vzniku škod na životě, zdraví či majetku“

Dále pak opět zdůraznil hranice a omezení prevenční povinnosti obdobně jako u výše zmíněného judikátu:

„... uvedené ustanovení (§ 415 OZ) mu však neukládá povinnost předvídat každý v budoucnu možný vznik škody. Nepočíná-li si někdo v souladu s takto obecně stanovenou právní povinností, chová se protiprávně a postihuje ho za to - za splnění dalších předpokladů - občanskoprávní odpovědnost za škodu (§ 420, 421 obč. zák.). Prevenční povinnost, kterou zákon v § 415 obč. zák. ukládá každému ve vztahu ke všem subjektům, znamená pro vlastníka nebo správce nemovitosti povinnost užívat a spravovat svůj majetek tak, aby jeho

stav nezpůsobil škodu jinému, tedy dbát i o to, aby na jeho pozemku byla provedena opatření zamezující či snižující možnost vzniku škody na zdraví, na majetku a jiných hodnotách, a pokud již škoda hrozí, učinit opatření k jejímu odvrácení.“

Z těchto důvodů se NS ztotožnil s názory předchozích instancí v tom, že žalovaný vzhledem ke konkrétní situaci nezanedbal svou prevenční povinnost, naopak učinil jí zadost a nelze mu tudíž přičítat vznik škody a z toho plynoucí povinnost k její náhradě.

Řešení prevenční povinnosti v souvislosti s autodílnami je poměrně časté, jak ukazuje i další rozhodnutí Nejvyššího soudu 25 Cdo 270/2001. Skutkový základ byl následující. Žalobce si u žalovaného nechal vyměnit rozvodový řemen u auta. Po vyzvednutí auta z opravy však žalobce zjistil, že auto nejede, jak má. Po telefonické konzultaci žalovaný trval na tom, aby žalobce přistavil auto zpátky do dílny. Na cestě se však auto v důsledku neprovedení kontroly opravy rozbilo a vznikla škoda.

Žalobce se obrátil na soud s tím, že žalovaný porušil svou prevenční povinnost, v důsledku čehož mu na autě vznikla škoda. Soud první instance však rozhodl, že povinností žalovaného nebylo seřízení daného mechanismu a tudíž žádnou povinnost neporušil. Odvolací soud byl opačného názoru a konstatoval, že žalovaný takovou povinnost měl.

Soudy museli řešit otázku, z jakého titulu se žalobce domáhá plnění od žalobce, zda z titulu náhrady škody či odpovědnosti za vady. Poměrně jednoznačně bylo konstatováno, že jde o případ náhrady škody, neboť nesprávně provedená oprava vedla ke vzniku škody na částech vozidla, které nebyly předmětem opravy.

Dovolací soud se ztotožnil s názorem odvolacího soudu a stanovil, že žalovaný neměl toliko smluvní povinnost k výměně řemenu, ale i povinnost následné kontroly a seřízení dotčeného mechanismu. To sice nevyplývalo ze smlouvy o dílo uzavřené mezi žalobcem a žalovaným, ale právě z § 415 OZ, kde je zakotvena obecná prevenční povinnost.

Zmiňovaná kontrola je totiž nezbytná, aby se předešlo vzniku škod. Okolnost, že výrobce takovou kontrolu nepředepisuje, nepovažoval soud za důležité, neboť žalovaný jako automechanik toto vědět měl a mohl.

Nabízí se úvaha, zda by žalovaný udělal zadost své prevenční povinnosti pouhým oznámením o nutnosti takové kontroly a upozornění na případné následky jejího neprovedení. Výše zmíněné rozhodnutí 33 Odo 932/2004 by naznačovalo, že ano. Nicméně je možné, že soud by se přiklonil ke stanovisku, že žalovaný měl povinnost kontroly nikoliv na základě § 415 OZ ale přímo ze smlouvy o dílo, kde se zavazoval k výměně řemenu. V takovém případě by pouhé oznámení nebylo splněním smluvní povinnosti a následný vznik škody by byl následkem porušení dané smluvní povinnosti.

Preventivní působení se ovšem nevyčerpává § 415 OZ. Ten, jak bylo napsáno, působí obecně erga omnes. Naproti tomu §417 stanoví tzv. konkrétní prevenční právní povinnost vůči tomu³¹, komu již v konkrétním případě hrozí. Stanovuje tak povinnost nikoliv jen zdržet se určitého jednání, ale ukládá tomu, komu již škoda konkrétně hrozí, aby aktivně zakročil k jejímu zabránění.

Ostatně je to pochopitelné. Pokud právo stanoví povinnost dbát cizích hodnot a zájmů, pak je logické, že subjekt je povinen starat se i o vlastní záležitosti a dbát na to, aby mu nevznikla újma.

³¹ Knappová, M., Švestka, J. a kol.: Občanské právo hmotné, díl II., Praha 2002, s. 405 a n., Švestka, J.: Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku, Praha 1966, s. 21

3.1.2 Předpoklady odpovědnosti za škodu

Univerzální úprava odpovědnosti za škodu je obsažena v §420 OZ a platí pro celé soukromé právo. Je ovšem potřeba si uvědomit zvláštnost české úpravy, že vedle úpravy obecné odpovědnosti za škodu existují i další skutkové podstaty odpovědnosti za škodu, které jsou speciální úpravou ve vztahu k obecné. Vzájemný vztah je tak dán způsobem, že obecná úprava se uplatní pouze v případě, nejedná-li se o speciální případ, na který dopadá zvláštní norma. Při zkoumání budeme tedy vycházet hlavně z obecné odpovědnosti za škodu, která představuje jádro úpravy.

§ 420 je koncipován velmi progresivně a i přes své stáří dokáže plnit svou funkci. Z části je to dáno tím, že je neustále dotvářen judikaturou i teorií. Pokud totiž vyjdeme pouze ze samotné jazykově-gramatického výkladu uvedeného paragrafu, předpoklady pro vznik povinnosti k náhradě škody těžko zjistíme, proto vzrůstá v tomto případě význam teorie.

Jak již bylo napsáno česká úprava v souladu s tradicí nerozlišuje v případě odpovědnosti za škodu mezi porušením smluvní a mimosmluvní povinnosti – stojí tedy na koncepci tzv. generálního deliktu. Každé protiprávní jednání může být totiž za splnění dalších předpokladů deliktem, který je sankcionován. Navazuje tak zřetelně na úpravu, která byla již v Obecném zákoníku občanském z r. 1811. Ten ve svém §1295 (O škodě ze zavinění)³² odstavci prvním stanovil: „Každý jest oprávněn požadovati na škůdci náhradu škody, kterou mu způsobil ze zavinění, ať byla škoda způsobena přestoupením smluvní povinnosti nebo bez vztahu ke smlouvě.“

Podmínky vzniku odpovědnosti za škodu jsou podle § 420 OZ a převládajícího doktrinního a soudního výkladu následující: protiprávní úkon, existence škody, příčinná souvislost mezi protiprávním úkonem a vznikem škody.³³ K těmto objektivním podmínkám pak přistupuje nutnost přítomnosti zavinění, které je ovšem na straně škůdce ve formě nedbalosti presumováno.

Prvním předpokladem vzniku odpovědnosti za škodu je protiprávní úkon spočívající v porušení právní povinnosti, není relevantní, zda porušená povinnost měla svůj základ ve smlouvě nebo šlo o právní povinnost, která nemá vztah se smlouvou a vyplývá ze zákona. Výhody této úpravy jsou zřejmé. Není vždy dost dobře možné rozeznat, zda došlo k porušení smluvní či mimosmluvní povinnosti, a dále tak toto řešení usnadňuje aplikační praxi. Neklade si otázku, jaký byl druh povinnosti, která byla porušena.

Protiprávnost tak představuje jednotnou kategorii pro celou oblast právního řádu, neboť nehraje roli, zda jde o porušení smlouvy či zákona – a to z jakéhokoliv odvětví. Právě v souvislosti s protiprávností se opět zdůrazňuje význam §415, kde je vyjádřena obecná povinnost neškodit. §415 tedy působí subsidiárně v tom smyslu, že označuje za protiprávní každý úkon subjektu, pokud v jeho důsledku došlo ke škodě na zdraví, majetku, přírodě či životním prostředí. Bylo by však chybou směřovat protiprávnost se zaviněním, které je čistě subjektivní kategorií. Protiprávnost je nezávislá na zavinění a i v případě, když subjektu nejde přičíst žádnou formu zavinění, je možné, aby úkon zůstal nadále protiprávní.

V návaznosti na rozlišování, které zavedl již lex Aquilia, protiprávní úkon může spočívat jednak v konání (tzv. komisivní) jednak v nekonání, jinými slovy opomenutí (omisivní). Libovolná nečinnost však nemůže být sama o sobě protiprávní, nekonání totiž musí být vždy v relaci k určité povinnosti konat, která je danému subjektu stanovena zákonem nebo na jeho

³² Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému, Praha 1937, s. 697

³³ Švestka, J.: Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku, Praha 1966, s. 64 a n.

základě. Protiprávnost bývá chápána jako negace – tj. non-A a to buď volní či mimovolní. Jinak řečeno něco podle zákona nemá být, ale je. V porovnání s přírodními zákony, které porušit nelze, neboť jsou objektivně dané.³⁴

Protiprávností se týkalo i usnesení Nejvyššího soudu 25 Cdo 1019/2002, kde za protiprávní úkon soud považoval i zaviněné způsobení neplatnosti právního úkonu. Tedy je-li zaviněné způsobení neplatnosti ve vzájemném poměru příčiny a následku, může za splnění dalších podmínek nastat odpovědnost za škodu.

O protiprávnosti však nemůžeme hovořit v případě, kdy objektivní právo daný úkon dovoluje, byť se jeho provedením stejně zasahuje do právem chráněných zájmů. Hovoříme pak o tzv. okolnostech vylučujících protiprávnost, tedy okolnostech, při nichž nejde o protiprávní úkon. Teorií i judikaturou je stanoven katalog takových okolností, ovšem panuje všeobecná shoda nad tím, že takovýto katalog netvoří uzavřený výčet. Opět zde není uveden detailní popis všech v úvahu přicházejících okolností, ale pouze některých a v tom rozsahu, pokud mají relevanci ke zkoumanému tématu. V samotném občanském zákoníku v § 418 jsou systematicky uvedeny dvě okolnosti - jednání v krajní nouzi a jednání v nutné obraně. U nutné obrany jde o jednání, které směřuje proti protiprávnímu útoku jako úmyslnému chování jiného subjektu. Takový útok však musí buď přímo trvat nebo bezprostředně hrozit. Poměrně spornou a mnohokrát diskutovanou podmínkou je to, že jednání v nutné obraně, nesmí být zřejmě nepřiměřené povaze a nebezpečnosti útoku. Uvedená formulace je totiž jiná než v § 13 TZ, který stanoví, že obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Otázkou tedy je, zda ve světle menší restrikce v trestním zákonu máme vykládat i § 418 odst. 2 OZ. Odpověď není jednoznačná, ale spíše se lze přiklonit k tomu, že každé právní odvětví si stanovuje vlastní podmínky pro uplatnění okolností vylučujících protiprávnost. Existují i pozoruhodné názory, které tvrdí, že proti útočníkovi lze použít jakýchkoliv prostředků, neboť útočník, který jedná úmyslně protiprávně, není chráněn právem, protože svým jednáním proti právu vědomě na vlastní práva rezignuje. Takový přístup však v naší a ostatních vyspělých právních kulturách není možný, neboť vycházíme z postulátu, že práva a jejich ochrana jsou subjektu přiznávána bez ohledu na to, jakým způsobem subjekt jedná. Určitý korektiv jednání v nutné obraně je tedy vždy nutný. Je sice zájem na tom, aby byl obránce ve svém jednání vůči útočníkovi co nejméně omezován, přesto však existují obecně uznávaná sociálně-etická omezení.

Při jednání v krajní nouzi jde o odvrácení přímo hrozícího nebezpečí, které subjekt sám nevyvolal a zároveň není povinen jej snášet. Obdobně jako u nutné obrany se i zde uplatňují určitá omezení. Předně subjekt, který jednal v krajní nouzi, nemohl toto nebezpečí odvrátit žádným jiným způsobem (tzv. zásada subsidiarity, ultima ratio) a zároveň způsobený následek není stejně závažný nebo závažnější než ten, který hrozil (tzv. zásada proporcionality).

Jako další okolnost vylučující protiprávnost je třeba zmínit výkon práva, neboť se vychází ze zásady, že neškodí (nejedná protiprávně) ten, kdo vykonává vlastní práva. Tak nemůžeme mluvit o protiprávnosti v případech, kdy subjekt vykonává své zákonem přiznané právo. Musí ovšem splňovat i další podmínky, hned § 3 odst. 1 OZ ukládá povinnost, jakým způsobem má být právo vykonáváno. Nesmí být v rozporu s dobrými mravy ani neoprávněně zasahovat do práv jiných. Pokud tomu tak není, jde o pouze o zdánlivý výkon práva neboli tzv. šikanózní výkon práva, které právo postihuje například tím, že mu nepřiznává právní ochranu nebo ho sankcionuje neplatností.

V soukromém právu hraje velkou roli i svolení poškozeného. Pokud se pohybujeme v majetkové oblasti, pak není jistě problémem otázka, zda má poškozený právo k dispozici s chráněným zájmem. Občanské právo však nechrání jen majetkové zájmy jednotlivce, ale i

³⁴ Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému, díl V. Praha 1937, str. 686.

hodnoty, na jejichž zachování má zájem v zásadě celá společnost. Ku příkladu zdraví sice bývá některými chápáno jako ryze osobní záležitost, ovšem převládající názor je takový, že zdraví jednotlivce je věcí i společnosti, ve které žije. Jedním z uváděných důvodů je i to, že společnost mu v případě poškození zdraví pomáhá solidárně s léčením a živobytím. Těžiště zájmu se spíše přesunuje na to, jak a jakým způsobem dává poškozený relevantní souhlas. Předně souhlas musí být dán ještě před vznikem škody. Pokud by tomu tak nebylo, pak by jednání škůdce bylo protiprávní, neboť by naplnil všechny podmínky protiprávnosti. Následný souhlas by tak ve světle výkladu podle § 35 OZ znamenal spíše projev vůle směřující k uzavření dohody, která by řešila nepříznivý stav mezi škůdcem a poškozeným. Poškozený jako subjekt musí být vůbec způsobilý takový souhlas dát, ve své podstatě je souhlas poškozeného právním úkonem a tudíž musí splňovat náležitosti, které jsou na něj kladeny. Souhlas poškozeného musí také beze zbytku kryt celé budoucí jednání rušitele. Kromě jiných bývá v obecné teorii jako okolnost vylučující protiprávnost bráno i dovolené riziko, ovšem je nutné upozornit, že soukromé právo dovolené riziko jako zvláštní okolnost vylučující protiprávnost v podstatě nezná. S rizikem při výrobě či výzkumu se vypořádává tím, že zájmy poškozených jsou zohledněny konstrukcí objektivní odpovědnosti. Povinnost k náhradě škody bývá vázána na pouze výskyt určité zákonem předpokládané události a protiprávnost v užším smyslu nebývá nezbytným znakem. V detailech lze odkázat na kapitolu o objektivní odpovědnosti.

Při zkoumání významu a vztahu § 415 a § 420 můžeme dojít k zajímavému zjištění. Podle § 420 OZ je nezbytným předpokladem vzniku odpovědnosti za škodu porušení právní povinnosti, což je objektivní univerzální kategorie, přičemž subsidiárně se uplatňuje § 415, který příkazuje takové chování, aby ke škodě nedošlo. Může tak dojít k situaci, kdy může být chování označeno jako protiprávní až následně. Pokud se subjekt chová způsobem, který není protiprávní v okamžiku jeho provedení, ale přesto v jeho důsledku následně vznikne škoda, musíme dané chování zpětně označit za protiprávní právě pro rozpor s § 415. Tím se ovšem relativizuje požadavek protiprávnosti jednání, neboť jestliže v důsledku libovolného chování vznikne škoda, je takové chování protiprávní. Samozřejmě musíme zohlednit okolnosti vylučující protiprávnost, jak bylo vysvětleno. Objektivní předpoklady vzniku odpovědnosti za škodu bychom v tomto smyslu mohli omezit na toto schéma: chování subjektu –vznik škody v jeho důsledku. Jak je vidět do popředí nevystupuje kategorie protiprávnosti, ale škoda jako taková, pokud je následkem chování. Určení, jestli je následkem nebo ne, je záležitostí teorie, podle které posuzujeme kauzální nexus. V tomto smyslu nejlépe vyhovuje teorie adekvátní příčinné souvislosti, která operuje s pojmem předvídatelnosti. Mezi právně relevantní příčinou a následkem je vztah příčinné souvislosti, pokud daná příčina obvykle, za normálních podmínek a očekávání způsobuje daný následek; mohl-li subjekt předvídat, že jeho jednání může způsobit škodu. A právě v předvídatelnosti lze spatřovat řešení rozporu, že jednání subjektu nemusí být zpočátku protiprávní, resp. jeho protiprávnost se projeví až ex post se vznikem škody. Pokud subjekt jedná určitým způsobem a shledává možným (předvídatelným), že jeho chování může způsobit škodu, pak již tehdy jedná v rozporu s prevenční povinností vyjádřenou v § 415. Jestli nastoupí sankce v podobě povinnosti k náhradě škody, je pak otázkou splnění i dalších podmínek.

Ačkoliv občanský zákoník a mnohé další předpisy běžně operují s pojmem škody, který je dalším nezbytným předpokladem vzniku odpovědnosti za škodu podle §420 OZ, není tento pojem legálně definován, ačkoliv legální definice má v našem právním prostředí svou tradici, která se promítá do doktrinnálního vymezení.³⁵ Proto je důležité vymezení, které je dílem

³⁵ § 1293 zněl: "Škodou se nazývá každá újma, která byla někomu způsobena na jmění, právech anebo osobě. Od ní se liší ušlý zisk, který má někdo očekávat podle obvyčejného chodu věcí." Pozitivní škoda spočívala v hodnotě, za kterou lze pořídit náhradní předmět stejné jakosti, kdežto za ušlý zisk byla považována odůvodněná

právní teorie i aplikační praxe.³⁶ Za škodu se považuje újma ve formě poruchy buď na majetkovém vztahu samém nebo na majetkové stránce jiného chráněného zájmu. Z toho vyplývá základní definice, tak jak je dnes všeobecně přijímána. Škodou ve smyslu občanského práva je majetková újma, kterou lze objektivně vyjádřit v peněžním ekvivalentu. Újma tak představuje širší pojem než škoda.

Škodu lze teoreticky dělit podle různých kritérií. Jako první připadá v úvahu rozdělení na škodu smluvní či mimosmluvní. Rozdíl je zřejmý, jde o to, zda ke škodě došlo porušením smluvní či mimosmluvní povinnosti. Jak již bylo několikrát zdůrazněno, česká úprava stojí na tzv. jednotné koncepci a nečiní rozdíl mezi tím, jakého druhu byla porušená povinnost. Naproti tomu v německém právu nabývá toto rozdělení na významu, jak bude dále popsáno.

U majetkové škody jde o zásah do materiálního statku poškozeného a představuje přímou újmu na majetku, zato imateriální škoda znamená újmu zásahem do osobnostních práv jako je zdraví člověka. Ovšem i imateriální škoda má svůj přímý či nepřímý projev v majetkové oblasti poškozeného, neboť poškozený například v důsledku újmy na zdraví musí vynakládat peníze na léčení či nemůže objektivně dosáhnout stejného výdělku jako před vznikem újmy. Proto v případě újmy na zdraví zákon přiznává uzavřený výčet práv, které mají danou imateriální újmu odčinit nebo alespoň zmírnit. Podrobný popis těchto práv by však přesahoval vymezený rámec této práce.

Za nejvýznamnější třídění škody se považuje dělení navazující tak na popisovaný § 1293 ABGB, které má svůj legislativní základ v §442 OZ a, na škodu skutečnou neboli pozitivní (též *damnum emergens*) a ušlý zisk (*lucrum cessans*). Skutečná škoda je zmenšení, ztráta nebo znehodnocení již existujícího majetku poškozeného v důsledku škodní události. K pochopení této definice je nezbytné si uvědomit, že jde o znehodnocení majetku existujícího – tedy takového, který měl poškozený již před vznikem škodní události. Majetkem je pak třeba rozumět veškeré hodnoty, které jsou ocenitelné penězi. Nejde tedy jen o věci ale i práva, opět za předpokladu, pokud jsou ocenitelné penězi. Z restituční funkce odpovědnosti za škodu pak vyplývá, že jde o majetkové hodnoty, které jsou nutné k uvedení do původního stavu. Pokud však k uvedení do původního stavu nedošlo či nemohlo dojít, pak jde o hodnoty, které jsou nutné k celkovému vyvážení daných nepříznivých majetkových důsledků.

Při výpočtu výše škody se vždy operuje s hypotetickými úvahami. Základní schéma výpočtu výše škody je určení rozdílu mezi výší majetku poškozeného v penězích, který měl před škodní událostí, a výší majetku poškozeného po škodní události. Škodu, resp. její existenci a výši, musí vždy prokazovat poškozený. Určení samotné výše však může být velmi obtížné a v některých případech dokonce nemožné, proto v rámci procesního práva existuje možnost daná v § 136 OSŘ, aby ji soud na základě volné úvahy určil.

Naproti tomu ušlý zisk představuje majetkovou újmu, ke které došlo tím, že se majetek poškozené nezvětšil v důsledku škodní události, ačkoliv za normálních předvídatelných okolností by ke zvětšení došlo. Již z tohoto základního vymezení je patrná obtížnost určení takovéto škody. Je nutné vždy dostatečně ověřit, zda prospěch mohl skutečně nastat, a to na základě ověřitelných podkladů. Je na straně poškozeného, aby prokázal, že mu škodní událostí ušel zisk. Při výpočtu se opět vychází z rozdílu mezi tím, jaký by byl majetek poškozeného, pokud by škodní událost nenastala, a faktickou výší majetku. Právě z důvodu obtížného určení připouští český obchodní zákoník možnost požadovat místo faktického ušlého zisku náhradu zisku zpravidla dosahovaného v poctivém obchodním styku za podmínek obdobným podmínkám porušen smlouvy v okruhu podnikání, v němž se podniká. Někdy se v tomto případě hovoří o tzv. abstraktním zisku.

naděje na zisk. Blíže Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k československému občanskému zákoníku, díl V., Praha 1937, str. 673.

³⁶ Knappová, M., Švestka, J. a kol: Občanské právo hmotné, díl II., Praha 2002, s. 446 a n.

Dalším objektivním předpokladem pro vznik odpovědnosti za škodu je příčinná souvislost mezi porušením právní povinnosti a vzniklou škodu – tzv. kauzální nexus. To znamená, že mezi porušením povinnosti a škodou musí být vztah příčiny a následku. Úvahy o i kauzalitě nejsou vlastní jen právu ale i ostatním společenským vědám jako filozofii. Objevují se úvahy, že řetězec příčin, který vede k následku je jako celek neuchopitelný, neboť i jen jediná na první pohled nevýznamná událost může spustit řetěz dalších událostí. Známy je výrok teorie chaosu, že i mávnutí motýlích křídel může způsobit hurikán. Kauzální nexus je nutným předpokladem vzniku odpovědnosti a musí být prokázán poškozeným.³⁷ Občanský zákoník opět nevysvětluje podstatu příčinné souvislosti a ponechává to na teorii a aplikační praxi. Proto na určení podstaty kauzálního nexu existuje v právu několik teorií, z nichž obecně nejuznávanější je teorie podmínky.

Vycházíme-li z obecného filozofického axiomu, že každý jev má nekonečnou řadu příčin, které působí vzájemně a jejich postupným projevem a interakcí dochází k určitému následku, pak je nutné pro potřeby práva vymezit z této množiny takové příčiny, které jsou z hlediska práva relevantní.³⁸ Tomu odpovídá první zásada teorie příčinné souvislosti v právu tzv. zásada umělé izolace jevů. Nejprve je třeba určit relevantní následek, jímž je v tomto případě škoda, tak jak byla popsána výše. Poté následuje izolace relevantní příčiny – tou může být pouze porušení právní povinnosti, s níž právo spojuje vznik odpovědnosti za škodu. Je samozřejmě možné a v praxi dokonce velmi časté, že je takto izolováno vícero relevantních jevů. Podle teorie podmínky existuje příčinná souvislost tehdy, pokud by bez daného porušení povinnosti nedošlo ke vzniku škody (tzv. *conditio sine qua non*). Uvedená teorie by však dovedena do krajnosti mohla vést k nežádoucím a nespravedlivě vnímaným výsledkům. Učebnicovým příkladem je, že osoba A lehce zraní osobu B, která však zemře v nemocnici kvůli špatně provedenému zákroku. Bez protiprávního jednání osoby A by ke smrti B zcela jistě nedošlo, ovšem subjektivně vnímáme, že osoba A za tento následek nemůže nést odpovědnost. Proto je nutná přítomnost určitého korektivu. Tím může být například subjektivní prvek zavinění, který musí kryt daný kauzální vztah, nebo odstupňování kauzality či objektivní přičitatelnost (tzv. *Objektive Zurechnung* tak jak je známa v německém právu – vysvětleno dále).

Vedle teorie podmínky má v soukromém právu význam i tzv. teorie adekvátní příčinné souvislosti. Porušení povinnosti je příčinou vzniku škody, pokud podle obecných zkušeností se standardním průběhem věci má taková příčina typicky za následek vznik škody, jinými slovy, je-li adekvátním důsledkem porušení právní povinnosti.

Jeden z nejznámějších a nejdiskutovanějších judikátů Nejvyššího soudu ČR ohledně kauzality je RC 25 Cdo 1946/2000. Skutkový základ je následující. Žalobce cestoval z místa svého bydliště na obchodní schůzku se zástupcem jiné společnosti, kde byla jeho osobní účast nezbytná. Vozidlo žalobce však bylo poškozeno při dopravní nehodě, kterou zavinil žalovaný. Žalobce se tak nemohl dostavit na obchodní schůzku a k uzavření plánovaného obchodu nedošlo, čímž žalobci ušel zisk z uzavření obchodu.

Odvolací soud řešil otázku, zda mezi způsobením dopravní nehody a ušlým ziskem z neuzavřeného obchodu existuje příčinná souvislost jako základ pro nárok na náhradu škody. Dovolací soud v rozsudku mimo jiné konstatoval:

“Vztah příčinné souvislosti je dán, když škoda vznikla následkem protiprávního úkonu škůdce, a tudíž je-li doloženo, že nebyť protiprávního úkonu, ke škodě by nedošlo. Příčinou

³⁷ tamtéž, s. 453

³⁸ „Újma je determinována událostí, která jest jednou z příčin tohoto zjevu, musí tedy norma určití též tuto determinující událost, tj. příčinu škody.“ Citace Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému, díl V., Praha 1937, str. 681. Kauzalita tak nebyla legislativně definována a přicházela na řadu soudcovská úvaha. Například Krčmář vychází ze dvou základních premis. Újma by bez příčiny nebyla nastala a dále, že škoda je přiměřeným a nikoliv výjimečným následkem události.

škody může být jen ta okolnost, bez jejíž existence by škodný následek nevznikl. Přitom nemusí jít o příčinu jedinou, nýbrž stačí, aby šlo o příčinu podstatnou.

V případě řetězení příčin je nezbytné, aby řetězec postupně nastupujících příčin a následků byl ve vztahu ke vzniku škody natolik propojen, že již z prvotní příčiny lze důvodně dovozovat věcnou souvislost se vznikem škodlivého následku.

K přerušení takového řetězce dochází, pokud vstoupí do děje jiná, na jednání škůdce nezávislá skutečnost, která je pro vznik škody rozhodující.“

Z uvedeného je patrné, že dovolací soud se jednotně přiklonil k teorii podmínky. Ta však sama o sobě není dostatečná, neboť vede k neudržitelným závěrům, kde jako příčina může být označena nekonečná množina událostí. Proto musel soud označit ještě nějaký korektiv, kterým má být v tomto případě „příčina podstatná“ a „důvodné dovozování věcné souvislosti se vznikem škodlivého následku.“

O to překvapivěji pak působí po popisu výchozích premis výrok soudu, kdy mezi způsobením dopravní nehody ze strany žalovaného a ušlým ziskem z neuskutečnění obchodní schůzky nalézá natolik intenzivní spojitost, že konstatuje mezi zmíněnými událostmi příčinnou souvislost jako předpoklad nároku na náhradu ušlého zisku ze zmařené obchodní schůzky.

Soud tento výrok odůvodňuje tím, že do řetězu událostí ústících k ušlému zisku nevstoupila žádná nezávislá skutečnost, která by rozetnula řetězec událostí nastartovaných původně způsobením dopravní nehody ze strany žalovaného.

Takový rozsudek je však ve světle přirozeného vnímání spravedlnosti přinejmenším pochybný a proto se nabízí otázka, v jaké úvaze soud pochybil, že došel danému závěru.

Sice lze souhlasit se závěrem, že dopravní nehoda byla jednou z příčin ušlého zisku, nicméně je nutné se zamyslet se nad charakterem této příčiny i z hlediska premis popisovaných soudem.

Vymezit příčinu jako podstatnou je poměrně problematické, neboť se jedná až o výsledek celkové úvahy a zvážení všech okolností a příčin. Soud také bral za dané, že pokud by se žalobce na obchodní schůzku dostavil, obchod by byl uzavřen a přišel by mu zisk. Je to sice podle skutkového zjištění pravděpodobné, ale nikoliv jisté. Ačkoliv se tedy soud důsledně vyhýbá pojmu pravděpodobnosti, přesto s ním implicitně operuje.

Dále z dané příčiny podle mého názoru nelze důvodně dovozovat věcnou souvislost se vznikem ušlého zisku ze zmařené schůzky. Důvodně lze dovozovat například to, že kvůli dopravní nehodě poškozený nebude moci vykonávat svou obvyklou činnost spočívající třeba ve výkonu práce, apod. Ovšem důvodně nelze dovozovat podle normálního a standardního běhu věcí to, že žalobce jede na obchodní schůzku, kde najisto uzavře obchod, ze kterého by mu plynul zisk. Opět tu můžeme zacházet s pojmem pravděpodobnosti, neboť je pravděpodobné, že způsobením dopravní nehody dojde k věcné škodě ale nikoliv, že žalobci ujde zisk řádově ve statisících korun.

Dovolací soud podle mého názoru mohl zvolit další korektiv k teorii podmínky, pokud by na ní bezvýhradně trval, a totiž, že příčinná souvislost musí být alespoň v hrubých rysech kryta zaviněním. Pak by zaviněním (zřejmě ve formě nedbalosti) bylo kryto způsobení dopravní nehody a škoda na vozidle, majetku, popřípadě zdraví zúčastněných osob. Tímto se však soud vůbec nezabýval.

O to překvapivěji působí další judikát Nejvyššího soudu 25 Cdo 1501/2002. Ze skutkového stavu vyplývá, že se žalobce domáhal po státu náhrady škody z důvodu nesprávného úředního postupu, neboť stát podle něj nezakročil včas pro provozovatele loterie a neodebral mu licenci, a žalobce ačkoliv v loterii vyhrál, neobdržel od provozovatele loterie výhru.

Podle NS je jednoznačný druh škody, kterou žalobce utrpěl – totiž ušlý zisk, neboť je jednoznačné, že podle normálního pravidelného běhu věcí je možné očekávat rozmnožení majetkového stavu žalobce o zažalovanou částku poté, co ve slosování tuto částku vyhrál a provozovatelem mu byla potvrzena.

Sporné mezi dovolatelem a státem byla skutečnost, která příčina dala vzniknout popisované škodě. Podle názoru dovolavatele byla příčinou okolnost, že stát prostřednictvím ministerstva financí nezasáhl již předtím proti provozovateli loterie a nepozastavil jeho činnost, což bylo podle jeho názoru dostatečně významnou příčinou, která vedla k tomu, že mu nebyla vyplacena výhra.

NS konstatoval:

„Příčinou majetkové škody nebyla okolnost, že se uskutečnila hra, při níž žalobce vyhrál a o níž tvrdí, že se uskutečnit neměla, ale ta skutková okolnost, že výhru od provozovatele hry neobdržel. Příčinou vzniku škody nemůže být ta okolnost, na jejímž základě bylo možno důvodně očekávat přínos majetkových aktiv, nýbrž jen ta okolnost, která ztrátu předpokládaného přínosu způsobila.“

Ve srovnání s předchozím judikátem vidíme určitou nekonceptnost. V minulém případě NS postavil důvodné očekávání zisku na pozici příčiny vzniku škody, neboť žalobce důvodně očekával, že s autem dojde na místo obchodní schůzky a přijde mu zisk. Toto očekávání mu bylo zmařeno nehodou, na jejímž viníkovi pak s úspěchem požadoval náhradu ušlého zisku. Zde samotné důvodné očekávání resp. jeho zmaření jako příčina vzniku škody nestačí.

NS však dodává:

„Bez toho, že se konalo slosování, by k výhře žalobce a tedy k předpokladu majetkového přínosu ze hry nedošlo a nemohlo by tak dojít k ani ke ztrátě očekávaného zisku, tj. ke vzniku škody.“

NS tak správně využil argumentace časovou sousledností jednotlivých událostí, které vedly ke vzniku škody na straně dovolavatele.

Nabízí se tak otázka, zda NS ve svých rozhodnutích argumentuje jednotně a zda je vůbec dosud v judikatuře upřednostňovaná teorie podmínky použitelná. Jako základ jistě ano, nicméně bez dalších pevně daných korektivů může dojít k neudržitelným důsledkům, jak demonstruje prvně zmiňovaný případ. Zřejmě nelze teorii podmínky a teorii adekvátní příčinné souvislosti stavět proti sobě, ale spíše použít teorii adekvátní příčinné souvislosti jak korektiv k teorii podmínky. Nelze se tak vyhnout používání pojmu pravděpodobnosti, neboť při určování existence nároku na náhradu škody běžně pracujeme s hypotetickými stavy (jake by to bylo, kdyby...).

V souvislosti s napsaným se nabízí pojem předvídatelnost. Příčinná souvislost je dána tehdy, když škoda byla podle všeobecně uznávaných zkušeností typickým následkem porušení právní povinnosti, tedy pokud byla předvídatelná pro škůdce. Předvídatelnost resp. její možnost se určuje na základě objektivního měřítka. Někdy si právo vypomáhá při jejím určování pomocí teoretické konstrukce, jak by se na místě škůdce chovala rozumně a standardně se chovající osoba, jak by byl pro ní vznik škody předvídatelný. Nutností je ovšem korekce takového výsledku v závislosti na osobě škůdce. Je zřejmé, že jiné budou požadavky ohledně předvídatelnosti na odborníka, který působí v oboru, ve kterém škoda vznikla, a jiné na laika, který s ním nemá co dočinění. Omezující kritérium ve formě předvídatelnosti se uplatňuje při stanovení rozsahu škody v obchodním zákoníku v § 379. Jiný přístup pro určení toho, zda porušení právní povinnosti bylo příčinou vzniku škody, si klade otázku, zda vznik škody byl pro osobu škůdce zamezitelný či nikoliv, přičemž se opět vychází z vlastností osoby škůdce.

Další aspekty příčinné souvislosti řešilo usnesení Nejvyššího soudu 25 Cdo 1019/2002. Ze skutkového zjištění vyplývá, že žalobce se domáhal náhrady škody po žalované z toho důvodu, že prostory, které jako nájemce vyklidil, nebylo možné z hygienických důvodů pro sjednaný účel používat. Nájemní smlouva uzavřená mezi žalobcem a žalovanou byla navíc neplatná z důvodů, že prostory byly pronajaty k účelům, ke kterým nebyly stavebně určeny, což však žalobce ani žalovaná nevěděli. Žalobce si tak vyhledal jiné prostory s vyšším nájemným a rozdíl požadoval po žalované.

NS konstatoval následující:

„Bezprostřední příčinou žalobcem tvrzeného vzniku škody v podobě plateb vyššího nájemného bylo uzavření nájemní smlouvy se společností A, k němuž žalobce přistoupil po vyklizení nebytových prostor žalované po dohodě s Okresní hygienickou stanicí, nikoliv sama o sobě neplatnost nájemní smlouvy se žalovanou. I když sice obecným právním důsledkem neplatnosti původní nájemní smlouvy byla již od počátku povinnost žalobce vyklidit nebytové prostory, žalobce ve skutečnosti nebytové prostory vyklidil bez ohledu na tuto počáteční neplatnost smlouvy.“

Soud tak v řetězci událostí vedoucích k hospodářské újmě na straně žalobce našel několik skutečností, z nichž však za podstatnou považoval až samotné uzavření nové nevýhodnější nájemní smlouvy. Samotný důvod, kauza, nebyla podle soudu v tomto případě relevantní, neboť žalobce nebyl nucen uzavřít novou smlouvu na základě neplatnosti původní, nýbrž k tomu přistoupil z vlastního podnětu po šetření hygienické stanice. Příčinná souvislost nebyla dána už z toho důvodu, že na straně žalované nedošlo k zaviněnému porušení právní povinnosti.

Na případu je však zajímavá i okolnost, že soud připustil, že zaviněná neplatnost právního úkonu je chápána jako porušení právní povinnosti a s přistoupením dalších prvků je možný vznik nároku na náhradu škody.

Uvedenými předpoklady jsme vyčerpali objektivní podmínky vzniku odpovědnosti za škodu podle § 420. S drobnými odchylkami jsou platné a použitelné i v případech zvláštních skutkových podstat odpovědnosti za škodu. Konstrukce obecné odpovědnosti za škodu však stojí na nutnosti subjektivního prvku, jímž je zavinění. To samé beze zbytku neplatí u všech speciálních skutkových podstat odpovědnosti za škodu, některé z nich totiž neuvažují subjektivní prvek jako nutnou podmínku uplatnění sankčních následků. Úvahy o tom, která konstrukce odpovědnosti, zda objektivní či subjektivní, je pro daný okruh společenských vztahů vhodnější, byly již popsány v samostatné kapitole. Zde zbývá jen zopakovat, že odpovědnost vybudovaná na principu zavinění je vnímána jako spravedlivější a zároveň mající větší preventivní účinek na chování subjektů, zato objektivní odpovědnost zase lépe plní svou kompenzační funkci vůči poškozeným.

Zavinění bývá definováno jako vnitřní psychický vztah odpovědného subjektu k jeho jednání a následku takového jednání. Jako takové je vybudováno na spojení prvků vědění a vůle. Z jejich kombinace pak vychází rozlišování stupňů zavinění na úmysl (přímý a nepřímý) a nedbalost (vědomá a nevědomá). Stupně zavinění nejsou v občanském právu legálně definovány, ale najdeme je popsány v trestním zákoně. Přesto se definice z trestního práva používají i v rámci soukromého práva a formy zavinění nejsou úplně bez významu ani v občanském právu.³⁹ Předně § 450 OZ stanoví povinnost pro soud z důvodů zvláštního zřetele hodných snížit přiměřeně náhradu škody, ovšem pouze v případech nebyla-li škoda způsobena úmyslně. Některé zvláštní skutkové podstaty odpovědnosti za škodu požadují zavinění ve formě úmyslu jako například § 424 OZ. Dále i délky promlčecích dob uvedených v § 106 OZ jsou opět závislé na tom, zda škoda byla způsobena úmyslně či nikoliv.

Pokud zavinění spočívá na sepjetí prvků vědění a vůle, je nezbytné pro přičtení zavinění určitému subjektu, aby tento subjekt měl jisté intelektuálně-psychické předpoklady. Nelze totiž uvažovat o zavinění u subjektu, jehož mysl není schopna operovat v uvedených pojmech vědomí a vůle. Předně musí být subjekt vůbec schopen rozeznat a posuzovat své chování a k tomu navíc musí své chování umět ovládnout. Jen v případech, kdy subjekt obě tyto podmínky kumulativně splňuje, můžeme hovořit o tom, že subjekt může mít deliktní

³⁹ Již podle ABGB se rozlišoval zlý úmysl a nedopatření zahrnující jednak zaviněnou nevědomost tak nedostatek řádné péče či pozornosti. Z tohoto pohledu se náhoda vymezuje negativně, kdy nelze škodlivý následek s ohledem na popisované vymezení zavinění (tedy svého druhu prvek subjektivní přičitatelnosti) přičíst způsobitelmusubjektu.

způsobilost. Jinými slovy může být způsobilý k zaviněnému protiprávnímu úkonu. V občanském právu je delikt ní způsobilost v zásadě vázána na uvedené prvky rozpoznávací a ovládací, věk subjektu hraje až sekundární roli v tom smyslu, že občanský zákoník stanoví v § 422 speciální úpravu odpovědnosti pro nezletilce a ty, kdo jsou stíženi duševní poruchou. Právo tak přiznává omezenou delikt ní způsobilost i nezletilcům a osobám postiženým duševní poruchou. Na uvedených prvcích je podle zmíněné normy dále závislé i to, zda osoba, která je povinna nad nezletilcem vykonávat dohled, bude stížena povinností k náhradě škody sama nebo solidárně s nezletilcem.

Ze systematického výkladu § 422 OZ vyplývá, že občanské právo přiznává delikt ní způsobilost fyzickým osobám v plném rozsahu až za předpokladu, že nabyly zletilosti (ať již dosažením věku 18 let nebo uzavřením manželství) a zároveň, že nejsou postiženy duševní poruchou. Právo vychází z toho, že zletilý a duševně zdravý člověk může posoudit své jednání a předpokládat jeho následky. Současný občanský zákoník však explicitně na rozdíl od předchozí úpravy nenakazuje určitým subjektům zvláštní stupeň bedlivosti (srov. dřívější §1299 ABGB, který znalcům, úřadu, živnosti i řemeslu přičítal potřebnou bedlivost).

Poměrně komplikovanější je otázka zavinění u osob právnických. I u nich totiž občanský zákoník trvá na přítomnosti zavinění jako nutného prvku vzniku odpovědnosti za škodu podle § 420. Zavinění je obtížné určit i u fyzické osoby, neboť se dá usuzovat pouze zprostředkovaně podle vnějších projevů, natož u osoby právnické jako osoby fiktivní. Fakticky nejde uvažovat o zavinění jako psychickém stavu u fiktivní právní konstrukce. Právnická osoba sice jedná buď přímo prostřednictvím svých statutárních orgánů nebo pomocí zástupců (zaměstnanců, prokuristů, vedoucích odštěpných závodů), tedy ve finále jedná vždy fyzická osoba. Ovšem s tím, že její jednání se přičítají osobě právnické. To platí beze zbytku jak u právních úkonů, tak i u protiprávního jednání, které se taktéž přičítá k tíži dané právnické osoby včetně zavinění. Na zavinění právnických osob můžeme tedy usuzovat až z jednání fyzických osob.

Zavinění má v případě odpovědnosti za škodu význam i u osoby poškozeného. Není vzácná situace, kdy ke vzniku škody došlo také zaviněním poškozeného, tedy také jeho protiprávním zaviněním jednáním. Jednání poškozeného může být takového charakteru, že bez něj by ke škodě nedošlo vůbec nebo byla způsobena ve větším rozsahu, ale zákon takové situace nerozlišuje a staví na zásadě, že při spoluzavinění nese poškozený škodu poměrně. Extrémní je situace, kdy škoda vznikla výlučně v důsledku zavinění poškozeného, pak ovšem škodu nese výlučně sám poškozený. Zákon ovšem výslovně neřeší případy, kdy poškozený přispěl svým jednáním ke vzniku škody, ale zároveň není způsobilý k zavinění. § 441 OZ hovoří pouze o spoluzavinění poškozeného a nechává stranou případy, kdy poškozený nemá delikt ní způsobilost. Výklad, že pod zavinění spadá každé protiprávní jednání subjektu, je neudržitelný, neboť česká úprava striktně odlišuje protiprávnost jako kategorii objektivní a zavinění jako kategorii subjektivní. Na místě je spíše užití analogie a vztáhnout použití § 441 obdobně i na tyto případy, nemůžeme pak ovšem uvažovat o spoluzavinění ale spíše o širší kategorii, kterou lze nazvat spolupůsobení poškozeného.

Obecná odpovědnost za škodu sice stojí na nutnosti přítomnosti prvku zavinění v libovolné formě, ovšem zároveň vylepšuje právní situaci poškozeného tím, že předpokládá (presumuje) zavinění na straně škůdce. Podle teorie je presumováno zavinění v nejlehčí pouze formě – tedy nevědomé nedbalosti. Jak již bylo napsáno nelze tuto konstrukci směřovat s objektivní odpovědností, neboť prvek zavinění je zde nezbytný a škůdce má vždy možnost prokázat, že škodu nezavinil. Uvedené řešení vychází z toho, že není jednoduché určit zavinění jako psychický stav a zároveň není účelné resignovat na přítomnost subjektivního prvku. Osoba škůdce, pokud má delikt ní způsobilost za výše zmíněných podmínek je schopná ovládat své chování a vidět jeho následky, pak lze na její straně usuzovat i na zavinění.

3.1.3 K připravovanému novému civilnímu kodexu

Vzhledem k obsáhlým diskuzím na téma rekodifikace soukromého práva spojeným s návrhem paragrafovaného znění nového občanského zákoníku⁴⁰ (dále jen „návrh“) je účelné, alespoň ve stručnosti nově zaváděnou úpravu popsat a zdůraznit nejdůležitější rozdíly oproti stávající. Osud návrhu je sice nejistý, nicméně okolnost, že jde o moderní kodex reflektující současné trendy v soukromém právu je neoddiskutovatelná.

Návrh je poměrně systematický a odpovědnost za škodu zařazuje do samostatné kategorie nazvané závazky z deliktů; drží se tak klasického římskoprávního pojetí.

Již z prvního paragrafu⁴¹ věnovaného této problematice je zřejmé (ostatně důvodová zpráva o tom také hovoří), že se snaží překonat tradiční pojetí náhrady pouze materiální škody a připouští náhrady i nemajetkové újmy v případech, kde tak zákon zvlášť stanoví.

Nově došlo i k legislativnímu zakotvení institutu culpa in contrahendo (tzv. cic známá především z německého právního prostředí), tedy jisté míře závaznosti předmluvních ujednání a následků, které v případě jejich porušení vzniknou. Je sice upravena v části věnující se obecně smlouvám, ale svým rozsahem spadá i do deliktního práva.

§ 1512

(1) Každý může svobodně vést jednání o smlouvě a neodpovídá za to, že ji neuzavře, ledaže jednání o smlouvě zahájí nebo v takovém jednání pokračuje, aniž má úmysl smlouvu uzavřít.

(2) Dospějí-li strany při jednání o smlouvě tak daleko, že se uzavření smlouvy jeví jako vysoce pravděpodobné, jedná nepoctivě ta strana, která přes důvodné očekávání druhé strany v uzavření smlouvy jednání o uzavření smlouvy ukončí, aniž pro to má spravedlivý důvod.

(3) Strana, která jedná nepoctivě, nahradí druhé straně škodu, nanejvýš však v tom rozsahu, který odpovídá ztrátě z neuzavřeného obchodu v obdobných případech.

Uvedené ustanovení má pokrývat předmluvní odpovědnost. Jde o to nalézt kompromis mezi svobodou jednat o uzavření smlouvy a dobrou vírou spolukontrahenta, který legitimně očekává uzavření smlouvy, zvláště když jednání dojdou tak daleko, že se uzavření smlouvy jeví jako vysoce pravděpodobné.

Je otázkou, zda nastiněný problém se závazností předmluvního ujednání a možností se na něj spolehnout, není již v současnosti kryt § 420 ve spojení s § 415 OZ.⁴² Ačkoliv někteří autoři tento závěr připouštějí, přesto je vhodné toto explicitně upravit.

⁴⁰ Vycházím ze znění ve verzi z června 2007, které na svých internetových stránkách zveřejnilo Ministerstvo spravedlnosti.

⁴¹ § 2583 návrhu zní:

(1) Povinnost nahradit jinému újmu zahrnuje povinnost k náhradě majetkové újmy (škoda). Nebyla-li povinnost odčinit nemajetkovou újmu výslovně ujednána, postihuje škůdce, jen stanoví-li to zvlášť zákon.

(2) Podle ustanovení o vzniku povinnosti k náhradě škody se obdobně posoudí vznik povinnosti odčinit i nemajetkovou újmu.

⁴² Salač, J: Culpa in contrahendo v českém právu? PR, 2002, č. 9, s. 413

Ustanovení týkající se prevence jsou velmi podobná dnešnímu § 415 a 417 OZ s tím, že oproti dosavadnímu stavu návrh zužuje poněkud široké původní vymezení prevenční povinnosti, které si vyžádalo jeho zpřesnění judikaturou. Doplněno je nově ustanovení o škůdcově notifikační povinnosti.

§ 2592 týkající se náhody⁴³ nově opouští zásadu casum sentit dominus a umožňuje, aby i za náhodu byl subjekt odpovědný.

V centru pozornosti však jsou však ustanovení § 2597 a § 2601 návrhu, který nově zakládá obecnou skutkovou podstatu odpovědnosti za škodu. Jeho současné znění je:

§ 2597

(1) Každý je povinen nahradit škodu, kterou způsobil zaviněným porušením právní povinnosti jinému.

(2) Má se za to, že ten, kdo způsobil jinému škodu, zavinil její vznik vlastní nedbalostí.

§ 2601

(1) Kdo způsobil škodu porušením povinnosti ze smlouvy, zproští se povinnosti škodu nahradit, prokáže-li, že mu ve splnění povinnosti zabránila dočasně nebo trvale vyšší moc jako mimořádná nepředvídatelná a neodvratitelná překážka, vzniklá nezávisle na jeho vůli.

(2) Smluvní stranu nezproští povinnosti k náhradě škody překážka vzniklá z jejích osobních poměrů, překážka nastalá až v době, kdy byla s plněním v prodlení, ani překážka, kterou byla podle smlouvy povinna překonat.

Z těchto ustanovení vyplývá hned celá řada závěrů. Předně návrh neopouští zavedenou koncepci subjektivní odpovědnosti, byť se presumuje zavinění ve formě nedbalosti. Zavinění ve formě hrubé nedbalosti dále návrh popisuje na rozdíl od stávající úpravy. Nepřenechává tedy vymezení zavinění zcela teorii a judikatuře a stanoví vyvrátitelné domněnky nedbalosti - nedbale jedná, kdo nejedná tak pečlivě a s takovými vědomostmi a dovednostmi, jaké lze od osoby průměrných vlastností v soukromém styku obvykle očekávat. Dá-li však určitá osoba najevo zvláštní znalost či dovednost, anebo se zaváže k činnosti, k níž je zapotřebí zvláštní znalosti, dovednosti nebo pečlivosti, dopouští se nedbalosti, nevykazuje-li tyto vlastnosti. Návrh se tak přiklání k již popisované koncepci ABGB, který v § 1299 stanoví obdobné, jak bylo popsáno výše v souvislosti se zaviněním a měřítkem zachování určité míry opatrnosti. Ačkoliv pro případ porušení návrh opět ve shodě s tradicí nerozeznává mezi porušením smluvní a mimosmluvní odpovědnosti, ohledně zavinění tuto okolnost již návrh rozlišuje. V případě mimosmluvní odpovědnosti (tj. odpovědnosti na základě porušení zákona) platí, co bylo napsáno ohledně zavinění v předchozích odstavcích. Pro případ porušení smluvní odpovědnosti se vyžaduje, aby škůdce prokázal, že mu splnění povinnosti, k níž se smluvně zavázal, zabránila mimořádná překážka, kterou při vynaložení řádné péče nemohl ani předvídat, ani odvrátit a která nemá původ v jeho osobních poměrech. V těchto případech je tedy nedbalost spojena i se situací, kdy škůdce porušil povinnost, protože mu v jejím splnění zabránila překážka, kterou alespoň měl a mohl předvídat a odstranit.

⁴³ Škodu způsobenou náhodou nahradí ten, kdo dal ze své viny k náhodě podnět, zejména tím, že poruší příkaz nebo poškodí zařízení, které má nahodilě škodě zabránit.

V souvislosti s náhradou škody návrh opouští současnou zásadu, podle níž má reletární restituce přednost před restitucí naturální. Naopak má být nově formulována zásada, že se škoda nahrazuje především uvedením do předešlého stavu, a že reletární restituce přichází v úvahu jen, žádá-li o to poškozený, anebo není-li uvedení do původního stavu dobře možné.

Nemajetková újma se má však pochopitelně platit v penězích.

Popisovat dále jednotlivé skutkové podstaty odpovědnosti za škodu v návrhu by překračovalo rozsah této práce.

Celkově se dá říci, že návrh setrvává na současných principech úpravy odpovědnosti za škodu a dále je rozvíjí. Jako pozitivní lze hodnotit, že opouští zásadu, podle které je možné nahradit jen materiální újmu. Další změny lze považovat za zpřesnění stávající úpravy bez vytváření zcela nové koncepce.

3.2 Úvod a klasifikace německé úpravy odpovědnosti v soukromém právu

Zajímavou klasifikaci soukromoprávních deliktů můžeme najít v německé právní vědě. Ve shodě s obecnou funkcí právní odpovědnosti rozlišuje soukromoprávní delikty podle typu a konstrukce skutkových podstat⁴⁴. V tom spočívá velký rozdíl oproti české teorii, která vychází z pozitivního třídění, jak udává občanský zákoník. Je to trochu paradox, když si uvědomíme, že právě německé právní vědě bývá vyčítáno přílišné sepejetí s pozitivním právem.

Jsou rozlišovány čtyři typy základních skutkových podstat podle přítomnosti zavinění a protiprávnosti.

Prvním je ručení ze zaviněného porušení práva, příkladem je odpovědnost za škodu vyjádřená v § 823 BGB, o níž bude dále ještě pojednáno, českým ekvivalentem by byl § 424 OZ. Druhým typem je ručení za porušení práva, kde se zavinění presumuje, ale je vyvratitelné (tzv. vyvratitelná domněnka zavinění). Uvedenou konstrukci skutkové podstaty nalezneme v § 831 a § 833 BGB nebo §420 OZ. Dalším typem je ručení z ohrožení bez ohledu na zavinění a protiprávnost, který se uplatňuje zejména v německém atomovém zákoně, zákoně o ochraně životního prostředí či dalších u kterých je silný tlak na úplné a bezproblémové nahrazení případné škody provozovatelem zařízení (§§ 1, 2 HaftPflG, §§ 33 I, II 1, 3; 54 LuftverkehrsG, §§ 25, 26 AtG, §§ 22 WHG, § 1 ProdHaftG, § 1 UmweltHG, 32 GenTG). U nás nepanuje shoda nad tím, zda tento případ lze ještě zařadit pod pojem právní odpovědnosti, když není rozhodující přítomnost zásadního prvku jakým je protiprávnost. Proto se mnohdy nehovoří o odpovědnosti za škodu, ale spíše o povinnosti k náhradě škody, což ovšem problém nijak neosvětluje, neboť odpovědnost sama je druhem povinnosti. Posledním typem odpovědnostní skutkové podstaty je podle Medicuse ručení za cizí porušení práva a cizí zavinění, příkladem je § 278 BGB.

Uvedené paragrafy německého BGB budou v následujícím textu dále rozebrány. Použitá terminologie důsledně vychází z pojmu ručení (Haftung) a sleduje tak pro germánské právo typickou dualitu Haftung a Schuld (dluh).

Německé právo ani právní věda tak v zásadě nevychází při klasifikaci soukromoprávních deliktů ze stejných předpokladů jako české. V českém právu je spíš věcí tradice a obvyklého právního úzu, že rozeznáváme spíše čtyři klasické druhy soukromoprávní odpovědnosti tak, jak jsou uvedeny v občanském zákoníku, i když i u nás se pro pořádek a systematiku též uvádí obecné třídění soukromoprávních deliktů podle kritérií přítomnosti a požadavků na kvalitu na prvky protiprávnosti a zavinění (typickým příkladem je rozlišování objektivní a subjektivní odpovědnosti).

⁴⁴ Medicus, Dieter: Bürgerliches Recht, München, Berlin, Köln, Bonn 1999, str. 439 a n.

V kapitole klasifikace deliktů bylo popsáno třídění, které lze v podstatě aplikovat na libovolný právní řád, tedy lze pod něj subsumovat české i německé soukromé právo. Na druhé straně je možné i v německém právu nalézt druhy právní odpovědnosti, které odpovídají tradičnímu českému chápání, byť jsou vnímány pouze jako určitý druh právní institutu a nikoliv jako druh odpovědnosti. Pro názornost a možnost lepšího porovnávání a pochopení je však účelnější použít postup, který se snaží z německého práva vytřídit a porovnat prvky odpovědnosti za škodu, vady, prodlení a bezdůvodné obohacení, neboť při něm lépe vyniknou případné shodné a rozdílné znaky.

Těžiště soukromoprávní odpovědnosti lze právem spatřovat v odpovědnosti za škodu, a proto jí bude oproti ostatním druhům věnována největší pozornost. V důsledku širokého záběru práce také není až na výjimky možné studovat historickou genezi právní úpravy, proto je popis omezen téměř výlučně na pozitivní právo.

3.3 Odpovědnost za škodu v německém právu

3.3.1 Obecná problematika

Na začátek je třeba zdůraznit, že německá právní věda nepoužívá většinou v souvislosti se soukromoprávními delikty pojmu odpovědnost v našem pojetí. Pokud se v textu v souvislosti s nárokem na náhradu škody pojem odpovědnosti užívá, pak jde o názornost a lepší jazykové pochopení, ačkoliv čistě terminologicky neodpovídá německé právní teorii ani pozitivnímu právu.

Ačkoliv již bylo mnohokrát řečeno, že německá právní věda příliš neteoretizuje ohledně konstrukce právní odpovědnosti a nepokládá si otázku ohledně okamžiku jejího vzniku a případného latentního působení a charakteru, přesto tento výrok neplatí beze zbytku.

V souvislosti s nárokem na náhradu škody si někteří němečtí právníci všímají i toho, zda je tento nárok doplňován nárokem jiným, či zda stojí samostatně.

Medicus vychází z toho⁴⁵, že prostřednictvím nároku na náhradu škody se poskytuje ochrana určitým vybraným právním statkům, ale zároveň, že tato ochrana je ryze represivní a vzniká v okamžiku, kdy již vznikla škoda. Oprávněně lze konstatovat, že takové pojetí je blízké sankční koncepci právní odpovědnosti a zároveň mu lze vytknout stejný nedostatek – nedostatečnou akcentaci preventivního prvku a důraz na represivní charakter.

I proto německá teorie přichází s konstrukcí, že k nároku na náhradu škody přistupují paralelně i nároky na zanechání daného závadného chování (tzv. Unterlassungsansprüche), které mají svůj význam právě v tom, že působí do budoucna proti zanechání porušení práva, ačkoliv ještě nedošlo ke škodě.

Ochrana prostřednictvím uvedeného nároku je možná podle BGB zásadně u absolutních práv – například u vlastnického práva (§ 1004 BGB, nároky na zanechání a odstranění zásahů do práv vlastníka). Obdobně jsou však prostřednictvím těchto nároků chráněny i další hodnoty jako například držba (§ 862 BGB). Vzhledem k provázanosti hmotněprávního institutu nároku a procesního institutu žaloby můžeme mluvit o období záporních (negativních) žalob, tak jak je známe již z římského práva, tzv. kvazinegativních žalobách.

Tato jistě zajímavá konstrukce je zvláštní i z toho důvodu, že ačkoliv naráží na rozpor mezi preventivním a represivním pojetím právní odpovědnosti, což je jádro sporu u nás, tak se otázkou samotného charakteru právní odpovědnosti resp. deliktu nezabývá a dokáže se s ní vyrovnat téměř výhradně na úrovni pozitivního práva. Zdůraznění prvku prevence je v německém právu o to důležitější, že německé právo – alespoň formálně – nevychází ze

⁴⁵ Medicus, Bürgerliches Recht, München, Berlin, Köln, Bonn 1999: str.

zásady *neminem laedere*. Právní ochrana je poskytnuta pouze vybraným hodnotám, ale nikoliv všeobecně. Taktéž není stanovena obecná prevenční povinnost, jejíž porušení by bylo sankcionováno, tak jak ji známe z § 415 občanského zákoníku. Proto je nutné koncipovat možnost vzniku nároku na náhradu škody poměrně široce.

Německé právo řeší stejné úkoly jako kterékoliv jiné – poskytnou nápravu v případech, kdy podle obecného vnímání práva a spravedlnosti by měla být poskytnuta. Prostředky, které k tomu volí, jsou sice v některých ohledech podobné jako u českého právního řádu, přesto se však v mnohých ohledech liší.

Pro pochopení německé právní konstrukce je nutné vymezit nejdříve několik základních pojmů, které nemají český ekvivalent. Německá teorie především vychází z kategorického třídění na práva relativní a absolutní⁴⁶, přičemž v případě absolutních práv odmítá představu toho, že i absolutní práva se realizují výlučně prostřednictvím právních vztahů, nepřipouští tak neomezené množství právních vztahů *erga omnes* s blíže neurčenými subjekty.

Relativní práva se třídí do dvou základních kategorií, kde první tvoří tzv. *Gestaltungsrecht*, což je obtížně přeložitelný pojem, těmito právy se rozumí možnost jednostranným projevem vůle změnit či ukončit již existující právní vztah – typicky je to výpověď, odstoupení od smlouvy, atd. Druhou kategorií jsou nároky (*Ansprüche*) – tedy možnost od jiného subjektu požadovat určité plnění. Tudíž u nás chápáno spíše ve smyslu hmotněprávní pohledávky. Nárok vzniká buď ze smlouvy nebo ze nedovolené jednání, podle toho jsou také nároky kategorizovány; je tak znát vliv klasického římskoprávního dělení obligací na *ex contractu* a *ex delictu*.

3.3.2 Jednotlivé prvky a třídění nároků na náhradu škody

Po tomto vymezení můžeme přikročit k tomu, jaký význam má dané třídění pro zkoumání právní odpovědnosti. Především je důležitý charakter absolutního práva, ve kterém z jeho podstaty nemohou být obsaženy žádné nároky, vyjma oprávnění k výkonu absolutního práva s ním souvislým a povinnosti ostatních subjektů toto nerušit. Německá teorie hovoří též o tzv. latentním stavu, neboť vztahy a případné nároky mohou vznikat až porušením – zásahem do absolutního práva.

To může dát vzniknout jednak klasickému nároku na náhradu škody či tzv. kvazinegativnímu nároku, jak je popsán výše. Opět vidíme jistý deficit v preventivním působení odpovědnosti za škodu. Z uvedeného vyplývá, že německé právo spatřuje prevenci především v obecné hrozbě sankcí vyjádřené možným nárokem na náhradu škody. Tedy v tom, že předem avizuje všem svým adresátům možné následky jejich závadného chování, ovšem pouze obecně bez vztahu ke konkrétnímu jednání.

V tomto smyslu pak nároky z nedovoleného jednání tvoří reakci na protiprávní jednání subjektu vůči jinému. Všem skutkovým podstatám deliktního práva je společné, že v zásadě předpokládají protiprávní (nedovolené) jednání. Při určení protiprávnosti jednání je měřítko spatřováno v tom, že právní řád chce chránit nabytá práva a zájmy. Každý má dbát na to, aby nenarušil práva jiného; kdo je poruší jedná protiprávně a je nucen nést následky spočívající mimo jiné i v nároku na náhradu škody. Takové vymezení je však při bližším pohledu tautologií a říká jen to, že protiprávně jedná ten, kdo poruší právo. Navíc se spíše podobá obecné prevenční zásadě, která je však německému právu neznámá, neboť sankcionuje jen vymezená porušení práva ale rozhodně ne všechna. Lépe by bylo definovat protiprávnost jako

⁴⁶ Dieter Schwab, *Einführung in das Zivilrecht*, 16. Aufl., C.F.Müller Verlag Heidelberg 2005: str.85 a n.

atribut jednání, který vychází z toho, zda je dané jednání pozitivním právem schvalováno či nikoliv, jinak řečeno, zda je v něm v souladu nebo v rozporu.

V případě porušení práva je nutné v zájmu právní jistoty specifikovat, za kterých okolností dané nároky, spočívající ve vzniku nového nároku, vznikají. Pro názornost Schwab uvádí principy⁴⁷, na kterých je vystavěna odpovědnost za škodu.

Základním principem, který je společný kontinentální právní kultuře, je stanovení funkce odpovědnosti za škodu. V soukromém právu má výlučně reparační funkci, v žádném případě nesleduje účel trestu či pomsty. Další důležitou zásadou je to, že ke vzniku odpovědnosti za škodu nestačí samotný vznik škody. Oprávněnost tohoto tvrzení dokládá na poměrně jednoduchém příkladu. V případě konkurenčního boje obchodníků také jeden druhému způsobuje škodu tím, že nabízí lepší zboží či služby, a tím mu odčerpává zákazníky a možný zisk, ergo způsobuje škodu. Zároveň však podle obecného chápání nejde o jev patologický, ale naprosto žádoucí a potřebný. Proto podle Schwaba nelze každé jednání, které způsobuje škodu považovat za automaticky protiprávní a vyvolávající vznik nároku na náhradu škody.

V této souvislosti se vynořuje otázka konstrukce odpovědnosti za škodu v českém občanském zákoníku v případě porušení obecné prevenční povinnosti vyjádřené v § 415. Na první pohled může díky uvedeného paragrafu v kontextu s dalšími ustanoveními působit zčásti nelogicky a zčásti jako tautologie, neboť §415 zdánlivě prohlašuje všechna jednání, jejichž následkem vznikla škoda, za protiprávní. Při důsledném uplatnění této teze by však kategorie protiprávnosti v odpovědnosti za škodu ztratila smysl, neboť množina jednání vedoucích ke škodě by byla podmnožinou protiprávních jednání, což je nepřijatelný závěr již s ohledem na uvedený příklad. Pokud prozkoumáme vztah uvedených dvou množin, pak musíme vyloučit možnost, že by byly shodné či jedna byla podmnožinou druhé. Spíše se jedná o situaci, kdy obě mají společný průnik. A právě kategorie jednání, které zároveň splňuje požadavek na protiprávnost a na to, že vedlo ke vzniku škody, je podmínkou pro vznik nároku na náhradu škody. Správný výklad § 415 OZ je tedy takový, že za protiprávní lze sice označit jednání, která vedla ke vzniku škody, ale zároveň že nelze takové jednání pod některou z okolností vylučujících protiprávnost, jejichž výčet není uzavřený. Zhodnotíme-li uvedený příklad konkurenčního boje obchodníků podle českého práva, pak dojdeme k závěru, že sice došlo ke vzniku škody, ale současně jednáním, které lze zařadit pod okolnost vylučující protiprávnost – totiž výkon práva.

Kromě uvedeného principu týkajícího se objektivního prvku je dalším principem nutnost přítomnosti přičitatelných prvků – jednak subjektivního jednak objektivního druhu. Jak již bylo napsáno, konstrukce subjektivní odpovědnosti lépe odpovídá běžnému chápání spravedlnosti, tudíž je ve sféře soukromého práva brána jako základní. Zavinění je ve shodě s naším pojetím chápáno ve dvou základních formách – tj. úmysl a nedbalost, ovšem pozitivní právo nemá legální definici úmyslu ani nedbalosti a přenechává jejich vymezení teorii, která je rozvinuta zvláště na poli trestního práva. Poměrně sporné a každou teorii jinak chápané bývá odlišení nepřímého úmyslu a vědomé nedbalosti. Forma zavinění však v soukromém právu nehraje takovou roli jako v trestním. Rezignace na subjektivní prvek je vedena snahou o zlepšení právního postavení poškozeného a ochranou slabší strany, někdy i obtížemi při dokazování subjektivního prvku. Přesto je objektivní odpovědnost v soukromém právu spíše doplňkovou kategorií v určitých sférách lidské činnosti. Prvek zavinění bývá proto nazýván jako subjektivní prvek přičitatelnosti (subjektives Zurechnungselement), naproti tomu jako objektivní prvek přičitatelnosti se označuje příčinná souvislost neboli kauzální nexus (objektives Zurechnungselement).

Obdobně jako v každém právním systému vycházejícím z římskoprávních tradic (lex Aquilia) je konstrukce odpovědnosti za škodu založena na principu kauzality. Tu lze chápat ve dvou

⁴⁷ Dieter Schwab, Einführung in das Zivilrecht, 16. Aufl., C.F.Müller Verlag Heidelberg 2005: str. 117 a n.

rovinách . Jednak je chování škůdce příčinou pro porušení práva (hafungsbegründende Kausalität) a dále musí být porušení práva příčinou pro vznik škody (tzv. hafungsfüllende Kausalität). Příčinou ve smyslu obou druhů kausalit je zásadně každá okolnost, která nemůže být odňata bez toho, aby následek odpadl (tzv. *conditio sine qua non* theorie neboli Äquivalenztheorie). Tato teorie je považována ve sféře soukromého i veřejného práva za výchozí; často k ní však přistupují různé modifikace, z nichž ohledně odpovědnosti za škodu má význam tzv. Adäquanztheorie, která v případě hafungsfüllende Kausalität vylučuje jako příčinu ty okolnosti, které vedly k následku zvláště mimořádnému, takovému, který by podle běžného běhu věcí a zkušeností nebyl nastal. Právo při této konstrukci nemůže být porušeno samo osobě, ale zásadně prostřednictvím jednání subjektu, které může ale nemusí vyústit v porušení práva. U nás se na rozdíl o uvedeného pojetí prvně izoluje právně relevantní chování, které se hodnotí jako protiprávní či po právu a následně se zkoumá, zda bylo příčinou pro škodný následek. Hodnotí se tak jednání a posteriori jako celek. Nicméně určení protiprávnosti jednání a toho, zda bylo jednání příčinou porušení práva, se bude obsahově shodovat. Nedostatkem našeho pojetí je okolnost, že protiprávnost jednání může být v některých případech seznatelná teprve ex post spolu se vznikem škody. Takový by byl případ jednání, které by bylo pouze v rozporu s § 415 OZ zakotvujícím obecnou prevenční povinnost.

I v německé teorii se setkáme s termínem, který se dá přeložit jako odpovědnost (Verantwortlichkeit), ale ve poměrně jiném chápání než u nás. Verantwortlichkeit se ztotožňuje s pojmem Verschuldensfähigkeit – tedy se stavem osoby škůdce, zda je vůbec způsobilý nést následky svého zaviněného jednání. V naší terminologii bychom hovořili o deliktní způsobilosti. Tato kategorie vystupuje v soukromém právu do popředí v případě jednání nezletilce či osob se sníženou rozpoznávací či ovládací schopností. Principy, jakými jsou tyto případy ovládané, jsou obdobné jako v českém právu. Podle § 828 BGB není vůbec odpovědný za způsobenou škodu jedinec, který nedovršil 7. rok věku. Plnou deliktní způsobilost nabývá jedinec až 18. rokem věku, do té doby není odpovědný, pokud při spáchání škodného jednání nemá potřebný úsudek k rozpoznání následků. Zároveň je vyloučena odpovědnost jedince, který již sice dovršil 7. rok věku ale nikoliv 10. rok, za škody, které způsobil jinému při nehodě s autem, kolejovou drahou nebo lanovkou; výjimka platí, pokud způsobil poškození úmyslně.

Po vysvětlení základních pojmů v hrubých rysech lze přikročit k samotnému popisu pozitivněprávní úpravy. Německý občanský zákoník BGB prošel nedávno významnou reformou, která zasáhla celou koncepci obligačních právních vztahů (tzv. Schuldrechtmodernisierung) a je považována za největší změnu BGB od jeho vzniku. Není účelné porovnávat německou úpravu před novelizací a nyní, a proto se omezíme pouze na platnou právní úpravu.

Systematika a koncepce BGB vychází jak celkově tak v případě závazků z římskoprávních zásad. Závazkový vztah může vzniknout zpravidla pouze ze smlouvy nebo ze zákona – resp. jeho porušení. Této linii se drží i odpovědnost za škodu, kde se striktně rozlišuje, zda došlo ke škodě porušením smluvní smlouvy (smluvní povinnosti) či porušením zákona (zákonné povinnosti). Proto i v případě porušení smlouvy či zákona a vzniku škody jsou rozdílné úpravy a jiné normativní základy pro případný nárok na náhradu škody. Právě v tomto pojetí lze spatřovat největší rozdíl mezi českou a německou koncepcí odpovědnosti za škodu, neboť české právo nerozlišuje, zda došlo k porušení smluvní či zákonné povinnosti a obě tyto kategorie upravuje shodně.

V případě nároku na náhradu škody vzniklého porušením zákonné povinnosti, tedy nárok vzniklý ze zákona jeho porušením, BGB explicitně chrání vybrané hodnoty v § 823 jako je život, zdraví, lidské tělo, svobodu vlastnictví a jiná podobná práva. Pokud prozkoumáme charakter uvedených hodnot, pak zjistíme, že jsou chráněna pouze ta práva, která bychom

mohli v naší terminologii označit jako absolutní, tj. působící erga omnes. Výčet chráněných hodnot není sice uzavřený, ale z formulace vyplývá, že ochrana je poskytnuta pouze podobným právům, tedy takovým, které splňují požadavek na absolutní charakter. Příkladem takové hodnoty, která sice není přímo uvedena, ale je zároveň chráněna, by mohla být lidská důstojnost.

Ohledně právní konstrukce je případný nárok na náhradu škody ze strany poškozeného postaven na splnění podmínek a zásad, které byly již popsány výše.

Ke vzniku nároku na náhradu škody (v naší terminologii odpovědnosti za škodu) je tak v prvé řadě jednání, které bylo příčinou porušení explicitně uvedeného nebo podobného práva, přičemž porušení tohoto práva vedlo ke vzniku škody. Hovoříme o objektivně úzkém vymezení předpokladu pro vznik nároku na náhradu škody, naproti tomu jsou předpoklady subjektivně široké, neboť stačí zavinění ve formě úmyslu i nedbalosti.

Opačná situace je v § 862, který postihuje úmyslné jednání proti dobrým mravům. Jde o objektivně široké vymezení, neboť chráněna jsou všechna práva, ale současně jde o vymezení subjektivně úzké, protože je třeba zavinění ve formě úmyslu.

Vedle jednání a objektivního i subjektivního prvku přičitatelnosti je třeba též splnění delikttní způsobilosti na straně škůdce, resp. aby jeho odpovědnost nebyla vyloučena podle § 827 nebo § 828 BGB. Problematika delikttní způsobilosti nezletilců již byla výše popsána. Neodpovědný je také podle § 827 BGB subjekt, který jednal ve stavu bezvědomí nebo ve stavu vylučujícím svobodné utváření vůle vyvolaném chorobnou poruchou duševní činnosti.

Do párové kategorie nároku na náhradu škody vzniklém z porušení zákona se dává nárok vzniklý porušením smluvní povinnosti. Právě tato oblast úpravy byla výrazně dotčena Schuldrechtmodernisierungsgesetz. Pro další pochopení je nutné osvětlit některé zvláštnosti německého závazkového práva.

Především jde o kategorizaci povinností, které vznikají z případného závazkového vztahu. První skupinou jsou povinnosti, které jsou závazkovému vztahu vlastní a určují jeho obsah. Klasicky jde o oprávnění věřitele požadovat na dlužníkovi určité plnění, které však může spočívat i v opominutí. Tato skupina povinností se nazývá Leistungspflichten.

Co však je odlišné od právní konstrukce u nás je skupina tzv. Rücksichtspflichten – tedy povinností účastníka závazkového vztahu brát ohled na práva, právní hodnoty a zájmy druhé strany. Novum je, že ačkoliv tato kategorie povinností byla teorií vytvořena již od počátku BGB, své explicitní legislativní vyjádření našla až se Schuldrechtmodernisierungsgesetz.

Obě výše zmíněné kategorie povinností v závazkovém vztahu jsou uvedeny v § 241 BGB. Při bližším zkoumání musíme konstatovat, že skupina Rücksichtspflichten je nezbytným teoretickým a dnes již i legislativním doplněním základní povinnosti ke splnění. Dotváří a rozšiřuje podmínky jinak úzkého vymezení předpokladů pro vznik nároku na náhradu škody.

Pokud by totiž bylo sankcionováno jen porušení hodnot uvedených v § 823 BGB a samotných Leistungspflichten, pak by míra ochrany subjektu prostřednictvím náhrady škody byla. Zbývala by totiž poměrně široká skupina práv, které svou povahou neodpovídají absolutním právům podle § 823 BGB, a zároveň netvoří vlastní obsah závazkového vztahu. Proto můžeme brát skupinu Rücksichtspflichten i jako vyvážení k principu neminem leadere, který není v německém právu formálně vyjádřen. Tato konstrukce jistě není bez závad a bývá častým terčem kritiky pro svou komplikovanost a nepřehlednost. Navíc bývá vytýkáno, že ani široké pojetí Rücksichtspflichten nedokáže pokrýt všechna práva a hodnoty, která by měla být podle představ spravedlnosti chráněna.

Charakteristické pro Rücksichtspflichten je to, že v nich sám o sobě není obsažen žádný žalovatelný a vynutitelný nárok na plnění. Ten se aktivizuje až samotným porušením této povinnosti. Dalo by se říci, že v této kategorii povinností lze nalézt oporu pro tvrzení, že určitá skupina povinností obsažená v závazkovém vztahu má latentní charakter a i když není bezprostředně vynutitelná, působí preventivně na své adresáty a dává jim příkaz (povinnost)

k určitému chování, který dokáže sankcionovat stejně jako porušení vlastní povinnosti k plnění. V tomto lze spatřovat analogii pro názory v české právní vědě, které chápou odpovědnost jako hrozbu sankcí. Lze si položit otázku, zda je touto konstrukcí fakticky vyjádřen princip *neminem laedere*. Odpověď není jednoznačná. V oblasti závazkových vztahů, tedy jinak řečeno relativních práv směřujících vždy vůči někomu, se s tím dá souhlasit neboť *Rücksichtpflichten* jsou vlastně obsahovým vyjádřením uvedeného principu. Na druhé straně v oblasti absolutních práv takové obecné povinnosti nedovodíme, resp. jsou dány jen pro vybraná práva, jak vyplývá z dikce § 823 BGB. Můžeme však namítnout, že okruh chráněných práv přeci není uzavřen, a lze ho automaticky rozšířit na všechna absolutní práva. Tudíž pokud existují jen práva relativní a absolutní, pak princip *neminem laedere* nemá sice pro obě skupiny práv stejný základ, ale obsahově je dán. Problematické je však to, zda chráněná práva a hodnoty uvedené v § 823 BGB jde bez dalšího rozšiřovat i na další.

Pro pořádek je žádoucí ještě uvést, že další kategorií povinností jsou tzv. *Obliegenheiten*, jejichž porušení nevede sice jen k nároku na náhradu škody, ale pouze ke vzniku právní nevýhody na straně porušitele spočívající například v přechodu nebezpečí vzniku škody, atd. Posledním nutným dodatkem pro pochopení možnosti vzniku nároku na náhradu škody je určení, kdy a za jakých podmínek závazkový vztah s uvedenými povinnostmi vzniká. Zdánlivě jednoduchá otázka v českém právu však v německém nabývá na důležitosti a zároveň i na složitosti. Klíčovým je § 311 BGB, který stanoví způsoby vzniku závazkového vztahu.

Jako první a zároveň nejdůležitější způsob je prostřednictvím smlouvy, tedy souhlasného projevu vůle dvou stran. V tomto ohledu se úprava nijak neodlišuje od naší. Do popředí však vystupuje odst. 2 zmíněného paragrafu, který stanoví, že závazkový vztah, jehož obsahem je toliko skupina *Rücksichtpflichten* vyjádřená v § 241 odst. 2 BGB, vzniká již s přijetím jednání o smlouvě, přípravě smlouvy nebo obdobných obchodních kontaktů. Souhrnně lze důvody vzniku vztahu, resp. povinnosti z něj vyplývající a možnosti jejich sankcionování označovat jako *culpa in contrahendo* (v německém prostředí uváděna pod zkratkou *cic*). Pokud tedy dojde ke splnění některé z podmínek vyjádřené v § 311 odst. 2 BGB, pak mezi stranami sice vznikl závazkový vztah, ale takového charakteru, že se samotné povinnosti z něj nejsou primárně vymahatelné. To je možné teprve až v okamžiku, kdy dojde k jejich porušení. Jako klasický příklad vzniku závazkového vztahu s *Rücksichtpflichten* se uvádí osoba, která vejde do obchodu za účelem nákupu. V tomto okamžiku naplňuje skutkovou podstatu v § 311 odst. 2 BGB a vzniká tak závazkový vztah mezi ním a provozovatelem obchodu. Pokud se při nákupu zraní, může se jednat vedle porušení absolutního práva podle § 823 BGB i o porušení závazkového právního vztahu s možností náhrady škody.

V souladu s naznačeným dělením a popisem jednotlivých druhů povinností pak můžeme rozeznávat několik druhů porušení ochranné povinnosti podle § 241 odst. 2 BGB. Jde jednak o porušení povinností ještě před samotným uzavřením smlouvy, což je zmiňovaný institut *culpa in contrahendo* (*cic*). Dále o porušení povinnosti po uzavření smlouvy (tzv. *positive Vertragsverletzung*), do které se někdy počítá i špatné plnění smluvní povinnosti ve smyslu porušení *Rücksichtpflichten* – což může být například poškození jiného majetku kupujícího při dodání zboží prodávajícím.

§ 241 a § 311 BGB však nejsou samotným základem pro vznik nároku na náhradu škody (tzv. *Anspruchsgrundlage*), byť jsou důležitým předpokladem. Sankce ve formě náhrady škody je uvedena až v § 280 BGB, který postihuje stejně porušení *Leistungspflichten* i *Rücksichtpflichten*. Předpoklady pro vznik nároku na náhradu škody vyjádřené v tomto paragrafu jsou porušení povinnosti ze závazkového vztahu a z toho vzniklá škoda. Implicitně je tak vyjádřen objektivní prvek přičitatelnosti – příčinná souvislost. Ve shodě s již popsáním moderní deliktární právo rozeznává kauzalitu ve dvou krocích. Jednak jednání musí vést k porušení práva a jednak porušení práva vyústí ve vznik škody.

Z porušení povinností ze závazkového vztahu může vedle nároku na náhradu škody trvat i nárok na splnění základní povinnosti. Otázka, kdy lze uplatňovat nárok na náhradu škody místo či vedle hlavního plnění, patří v německém závazkovém právu k nejsložitějším a taot problematika resp. její popis by překračoval rámec úkolů této práce. Ostatně i v Německu jde o téma často diskutované a podrobované kritice, zvláště z důvodů nepřehlednosti a nesrozumitelnosti úpravy.

Subjektivní prvek je tomto případě postaven na obtížně přeložitelném pojmu *Vertretenmüssen*, což je pojem širší než zavinění, neboť zahrnuje jednak vlastní úmysl a nedbalost škůdce, ale zároveň i zavinění třetích osob, které škůdce použije ke splnění svého závazku. Jde o zvláštní druh přičitatelnosti nedovoleného jednání.

Německá koncepce se také dokáže vhodně vypořádat s otázkou charakteru či případné modifikace právního vztahu v důsledku odpovědnosti za škodu. V případě zásahu do hodnoty chráněné § 823 BGB vzniká právní vztah až samotným porušením dané hodnoty, přičemž předtím existuje pouze absolutní právo poškozeného, které se však nerealizuje prostřednictvím právního vztahu s blíže neurčeným a neomezeným okruhem osob. Na druhé straně v případě porušení smluvní povinnosti (byť třeba jen *Rücksichtpflichten* podle § 241 odst. 2) původní právní vztah nadále trvá, ale modifikuje se, nejčastěji tím, že k němu přistupuje nová povinnost. Původní povinnost k plnění může a nemusí zaniknout, stejně tak poškozený může požadovat náhradu škody vedle ale někdy i místo plnění. Pokud však jsou obsahem závazkového vztahu pouze *Rücksichtpflichten* vzniklé podle § 311 odst. 2 BGB, pak samozřejmě ani jejich porušením nemůže kromě povinnosti k náhradě škody trvat ani vzniknout jiná povinnost, jejímž obsahem je žalovatelné plnění.

Rozdíl v pojetí základů pro nárok na náhradu škody mezi § 823 a § 280 BGB vystupuje do popředí zejména v případě kdy subjekt použije ke splnění závazku třetí osobu. Ve výše zmíněném příkladu osoby zraněné při nákupu v obchodě mohou vedle sebe existovat dva právní základy pro případný nárok. Jeden vzniklý z *cic* (*culpa in contrahendo*) a jeden z porušení absolutního práva. Pro poškozeného je to výhodné postavení, neboť je nárok je podepřen dvěma právními základy. Jiná by byla situace, pokud je osoba zraněna při procházce na ulici v důsledku špatně prováděných stavebních oprav dělníkem. V tomto případě nepřichází *cic* v úvahu. Poškozený má možnost domáhat se náhrady škody podle § 823 BGB přímo na dělníkovi nebo podle § 831 BGB na stavební společnosti, neboť ta podle uvedeného ustanovení ručí za jednání třetích osob, které použije ke splnění svých úkolů. Pro stavební společnost však existuje poměrně široce koncipovaný liberační důvod, neboť pokud prokáže, že při výběru třetí osoby postupovala s potřebnou péčí a odborností, pak se náhrady škody zproští.

V výše zmíněném případě zranění v obchodu (jde o práva a povinnosti vyplývající jak z *cic*, tak z § 823 BGB) je prvek přičitatelnosti *Vertretenmüssen* u *cic* koncipován mnohem širěji. Neboť i když prozovatel obchodu prokáže, že při výběru třetí osoby postupoval řádně, pak sice odpadá jeho ručení podle § 831 BGB, ale pořád zůstává zachován nárok poškozené podle § 280 BGB, neboť subjekt (provozovateli obchodu) v případě závazkového vztahu odpovídá za zavinění třetích osob, které použije při splnění svého závazku, a to bez možnosti vyvinění. Uvedený příklad je brán často jako argument pro nutnost širokého koncipování závazkových právních vztahů včetně zákonného rozšiřování jejich obsahu. Vhodně doplňuje a rozšiřuje základní objektivně úzké vymezení v § 823 BGB.

V oblasti nároku na náhradu škody vzniklé porušením smluvní povinnosti nenalezneme na rozdíl od úpravy v §§ 827 a 828 BGB žádné vymezení případné delikttní způsobilosti subjektu. Má to svůj logický význam. Pokud má někdo podle ustanovení § 104 a n. BGB dostatečně způsobilost právnímu úkonům, aby mohl uzavřít závazkový vztah, pak má dostatečnou způsobilost k tomu, aby strpěl následky svého případného porušení smluvní povinnosti. Opět se však vynořuje otázka v souvislosti s *Rücksichtpflichten* a nezletilcem.

Může podle § 311 BGB vstoupit nezletilec do právního vztahu, jehož obsahem budou pouze zmíněné Rücksichtpflichten, ačkoliv podle obecných ustanovení nemá způsobilost k právním úkonům a platný smluvní závazky by nemohl převzít? Obměna uvedeného případu by byla, pokud do obchodu vstoupí šestileté dítě, kterému BGB nepřiznává žádnou způsobilost k právním úkonům. Je jasné, že žádný platný právní úkon jako koupi zboží v obchodě nemůže učinit. Vzniká však mezi ním a provozovatelem obchodu závazkový vztah podle § 311 odst. 2 s povinnostmi podle § 241 odst. 2. Odpověď opět není jednoduchá, sice na jednu stranu cítíme tendenci přiznat dítěti vysokou míru právní ochrany, která by zajistila právě možnost aplikace § 280 BGB, na druhou stranu těžko můžeme brát subjekt, který se nemůže platně zavazovat, jako účastníka závazkového vztahu. § 311 odst. 2 však můžeme vykládat tak, že v něm zmíněný závazkový vztah vzniká bez toho, aby byl učiněn z některé strany právní úkon. Tudíž si dané ustanovení nemůže klást ani otázku, zda byl úkon učiněn se všemi náležitostmi. Mimo jiné i způsobilým subjektem. Zmíněný paragraf je nutné vykládat poměrně široce právě z důvodů naplnění účelu vysoké ochrany práv.

Za povšimnutí stojí i další rozdíly oproti zákonné odpovědnosti za škodu podle § 823 BGB. § 280 BGB jako základ případného nároku nepoužívá obrat protiprávní (widerrechtlich) ale pouze porušení vinnosti ze závazkového vztahu. Německé právo ostře rozlišuje mezi widerrechtlich, což je rozpor s objektivním právem, a porušením smluvní povinnosti – to však můžeme v širším slova smyslu považovat také za protiprávní, neboť se jedná o situaci, kterou právo neaprobuje, ale spojuje s ním škodlivé následky. Přesto v teoretické rovině je nutné tyto atributy rozlišovat. S tím se však vynořuje další problém – díky ustanovení upravujících v BGB a jiných předpisech okolnosti vylučující protiprávnost důsledně používají výrazu „nejedná protiprávně“ (widerrechtlich) a nehovoří narozdíl od našeho občanského zákoníku o vyloučení povinnosti k náhradě škody. Je jasné, že v případě zákonné odpovědnosti za škodu podle § 823 BGB při naplnění skutkové podstaty např. nutné obrany podle § 227 BGB, nebude jednání škůdce protiprávní a tím je nárok podle § 823 BGB vyloučen. Otázkou je, zda tomu tak bude i v případě porušení smluvní povinnosti, která znak protiprávnosti výslovně neuvádí. Domníváme se, že analogicky je třeba ustanovení o okolnostech vylučujících protiprávnost aplikovat, neboť by docházelo ve výsledku k neopodstatněným rozdílům mezi porušením zákonné a smluvní povinnosti. Příkladem by mohla být přírodní katastrofa, kde člověk musí z nezbytného důvodu zničit věc. Pokud by zničil věc cizí, náležející subjektu s nímž nemá žádný závazkový vztah, nebyl by z důvodu absence protiprávnosti podle § 228 BGB o krajní nouzi povinen k náhradě škody. Na druhé straně pokud by za stejných okolností zničil či poškodil věc půjčenou, byl by podle § 280 BGB nucen zaplatit škodu, neboť uvedený paragraf neobsahuje podmínku protiprávnosti. Z tohoto důvodu je na místě rozšířit pojem protiprávnosti u okolností vylučujících protiprávnost a aplikovat jej i na nárok na náhradu škody z porušení smluvní povinnosti.

Na závěr je vhodné konstatovat výhody a nedostatky německé koncepce ve srovnání s českou. Jako nevýhodu lze spatřovat právě onu nepřehlednost pramenící z roztržité a málo systematické úpravy, kde existují pro odpovědnost za škodu dva samostatné právní základy. Naproti tomu postihuje explicitně některé případy (viz culpa in contrahendo), které jsou u nás s ohledem na vysokou míru obecnosti a abstrakce úpravy odpovědnosti za škodu poměrně obtížně odvoditelné.

3.3.3 Skutkové podstaty odpovědnosti za škodu mimo BGB

BGB narozdíl od našeho občanského zákoníku neupravuje zvláštní skutkové podstaty odpovědnosti za škodu zvláště bez ohledu na zavinění. Na jedné straně sice okolnost, že je

úprava odpovědnosti za škodu obsažena i v jiných zákonech, nepřispívá k přehlednosti úpravy, nicméně na druhé straně z čistě logického hlediska to má svůj racionální základ.

Zvláštní skutkové podstaty stanovující povinnost k náhradě škody ji povětšinou váží nikoliv na současné splnění objektivních a subjektivních předpokladů, ale pouze na jistý výsledek – kvalifikovanou událost. Okolnost zda k ní došlo způsobem právním či protiprávním nehraje žádnou roli. To znamená, že i objektivní stránka je výrazně redukována, neboť pojem protiprávnosti v objektivních předpokladech vůbec není uveden. Rovněž subjektivní prvek přičitatelnosti ve formě zavinění či deliktní způsobivosti osob taktéž není zohledněn. Subjekt, který je povinen k náhradě škody je vymezen prostřednictvím své činnosti, která mu přináší užitek. Zároveň je však charakter této činnosti takový, že při jejím provozování může dojít ke škodě, přičemž není podle výchozí teze pro úpravu takového druhu povinnosti k náhradě škody spravedlivé, aby šla k tíži poškozeného, ale právě k tíži provozovatele, který má z dané činnosti zisk. I charakter povinného subjektu je významný pro zařazení úpravy těchto institutů do zvláštních zákonů. V BGB jsou subjekty zohledněny podle svých vlastností jako je věk či duševní stav a v zásadě se předpokládá jejich rovnost v právech a povinnostech, naproti tomu zvláštní zákony vyjadřují nerovné postavení mezi subjektem provozujícím určitou činnost a ostatními subjekty. Mohlo by se sice zdát, že uvedená koncepce je poměrně mladší a nemohla být proto s ohledem na stáří BGB do něj zahrnuta, ovšem HaftPflG upravující nárok na náhradu škody v souvislosti provozem kolejové či lanové dráhy pochází již z roku 1871.

Další spornou otázkou je, zda můžeme vůbec mluvit o odpovědnosti, pokud její základní prvek, tak jak je teoreticky vymezen (tj. porušení práva), není vůbec podmínkou pro vznik nároku. U nás je to sporné, i když čistě teoretického hlediska se o odpovědnost nejedná, protože nemůžeme slevit ze základních atributů jen proto, aby se nám účelově vešly do takového vymezení i další případy – byť zdánlivě podobné. Důvodem pro nazívání těchto případů odpovědností lze tak spíše nalézat v běžném právnickém úzu, což je však okolnost, kterou také nelze ignorovat, neboť běžné chápání někdy znamená více než sebelépe vypracované teoretické vymezení. I z toho důvodu je tato oblast alespoň v hrubých rysech předmětem této práce, dalším důvodem je právě odlišení od právní odpovědnosti ve striktním teoretickém vymezení. V německém právu takové spory vůbec nejsou, už z toho důvodu, že odpovědnost je chápána v jiném smyslu – v rámci subjektivní přičitatelnosti závadného jednání, což je ovšem kategorie, která (jak bylo výše vysvětleno) není pro případný vznik nároku podstatná.

Společně pro úpravy povinnosti k náhradě škody na základě kvalifikované události je okolnost, že se dotýkají oblastí, kde převažuje veřejný zájem na hladkém a rychlém vyrovnání škody. Typicky oblast dopravy či určitých provoz životní prostředí ohrožujících zařízení.

Text norem v jednotlivých zákonech (§ 1 HaftPflG, § 1 ProdHaftG, § 1 UmweltHG) je koncipován stejně a jejich samotné formulace jsou takřka identické. Stanoví, že pokud dojde k prostřednictvím určité činnosti k zabití člověka, poruše lidského těla či zdraví nebo poškození věci, pak je provozovatel dané činnosti povinen vzniklou škodu poškozeným nahradit. Úprava v daných zákonech není vyčerpávající a předpokládá subsidiární použití BGB.

Z uvedené formulace je zřejmé, že se jedná o objektivně úzké vymezení, protože podmínkou pro vznik nároku na náhradu škody je újma na přesně stanovených objektech, další podmínkou je, že ke škodě došlo v souvislosti s určitou činností. Např. podle HaftPflG při provozu kolejové nebo lanové dráhy či podle UmweltHG zásahem do životního prostředí v důsledku provozu vybraného zařízení.

Aplikačním dosahem HpflG se zabýval i rozsudek VI. civilního senátu Spolkového soudního dvora ze 17. února 2004 (VI ZR 69/03).

Skutkový základ. Došlo k železniční nehodě, kde vlak najel na kámen ležící na kolejích, který spadl ze stěny, přičemž subjekt provozující vlak a subjekt povinný k údržbě trati byly

rozdílní. Spor byl o to, zda ručí podnikatel odpovědný za údržbu trati a to podle Gefährdungshaftung ve smyslu HpflG.

Nebylo totiž jasné, zda je vůbec HpflG aplikovatelný, neboť dopravce – provozovatel vlaku žaloval udržovatele trati a oba jsou přitom provozovatelé podle zmiňovaného zákona.

Cestujícím nárok podle zákona jistě plyne, ale soud musel řešit, zda střet provozů je zákonem taktéž kryt a zda nelze nárok na náhradu škody vyloučit s poukazem na vyšší moc.

Soud judikoval, že o provozní nehodu jde tehdy, když existuje bezprostřední vnější časová a místní souvislost mezi nehodou a určitým provozním procesem nebo zařízením, nebo když je nehoda způsobena nebezpečím, které je železničnímu provozu vlastní.

Zároveň nepřipustil zúžení aplikačního dosahu zákona a argument, že poškozený podle § 1 HpflG může být jen nezúčastněná třetí osoba, které nelze přičíst riziko provozu železnice, odmítl jako nepřesvědčivý.

Podle tohoto rozsudku tedy nehraje roli charakter subjektu, kterému byla provozem způsobena škoda a to i tehdy, pokud je sám provozovatelem a došlo ke střetu takovýchto provozů. U nás je tato otázka řešena explicitně v občanském zákoníku, kde pokud dojde ke střetu provozů, pak odpovídají provozovatelé podle míry svého zavinění. Řešení účasti se tak posouvá do roviny subjektivního prvku zavinění.

Ve většině případů se nejedná o absolutní odpovědnost, neboť liberační důvody bývají připuštěny. Nevztahují se však k osobě provozovatele (např. jeho přičetnost, atd.) ale k objektivním důvodům (např. § 1 odst. 2 HaftPflG výslovně zmiňuje vyšší moc). V pravém smyslu tak nejde hovořit o liberačních důvodech jako o zvláštním druhu či modifikaci subjektivní přičitatelnosti. To je také další důvod, proč by bezvýhradné zahrnutí uvedených případů pod pojem právní odpovědnosti bylo přinejmenším zavádějící.

Ačkoliv se německé právní teorie nezabývá podstatou právní odpovědnosti za škodu, resp. nároku na její náhradu, naráží v samotném legislativním vyjádření na obdobné problémy jako u nás jako je například otázka aktivizace a působení právní odpovědnosti před porušením práva či modifikace právního vztahu.

3.4 Odpovědnost za vady v českém právu

3.4.1 Obecný charakter a předpoklady vzniku nároků z vadného plnění

Pozitivní právo a právní teorie označuje za druh soukromoprávní odpovědnosti i odpovědnost za vady upravenou obecně v občanském zákoníku. Nejedná se o institut, který by byl v naší právní kultuře všeobecně přijímán jako druh právní odpovědnosti. U nás je důvodem k tomuto označení jednak tradice a jednak pozitivní právo, ačkoliv to samo o sobě není rozhodující, neboť zákonný text pojmu odpovědnost používá v některých případech dosti nepromyšleně a bez jasné vůdčí myšlenky. Přesto, jak bude vysvětleno dále, institut odpovědnosti za škodu splňuje nezbytné předpoklady k tomu, abychom podle obecného teoretického vymezení mohli hovořit o právní odpovědnosti. Naproti tomu německé právo ani právní teorie nedává do souvislosti obecný pojem odpovědnosti s právy a povinnostmi, které vznikají v souvislosti s výskytem vady u věci v případě úplatné smlouvy.

Ačkoliv je v souvislosti se základním dělením právní odpovědnosti zmiňováno i rozdělení na odpovědnost smluvní a mimosmluvní, nenabývá v tomto případě tato klasifikace tolik na významu. Odpovědnost za vady můžeme uvažovat podle § 499 OZ pouze u přenechání věci jinému za úplatu, jinými slovy pouze pokud existuje mezi subjekty úplatná smlouva. Odpovědnost za vady má vždy charakter smluvní odpovědnosti.⁴⁸ České soukromé právo opět

⁴⁸ Švestka, J.: Odpovědnost za vady podle československého socialistického práva, Praha 1976

nemá jednotnou úpravu, obchodní zákoník sice nevymezuje odpovědnost za vady v rovině obecné, ale v rámci kupní smlouvy. Úprava v obchodním zákoníku pochopitelně odpovídá potřebám obchodního styku, oproti občanskému zákoníku je tak v mnohých ohledech značně odlišná a je vidět její zřetelné ovlivnění Vídeňskou úmluvou OSN o smlouvách o mezinárodní koupi zboží z roku 1980. Tato nejednotnost není z hlediska působení práva a zájmu na právní jistotě a srozumitelnosti ideální a bylo by žádoucí, aby v rámci rekodifikace soukromého práva alespoň v obecné rovině byla odpovědnost za vady sjednocena. Při zkoumání odpovědnosti za vady vycházíme v této práci primárně z občanskoprávní úpravy, neboť kvůli značnému rozsahu je nutné zkoumanou problematiku alespoň částečně redukovat.

Obdobně jako u odpovědnosti za škodu i odpovědnost za vady je upravena jednak v rovině obecné, platné v zásadě pro všechny smlouvy, jednak je dána speciální úprava pro některé druhy smluv. Vedle § 499 a n. OZ je úprava odpovědnosti za škodu obsažena především u kupní smlouvy, která má další zvláštní úpravu vztahující se na koupi zboží v obchodě, u smlouvy směnné a dále smlouvy o dílo. V případě rozporu mezi úpravou obecnou a speciální se užije tradiční derogační pravidlo.

Zároveň odpovědnost za vady představuje oblast, kde dochází k působení práva Evropských společenství v rámci úpravy vnitřního trhu. Na základě směrnic tak v této oblasti dochází k harmonizování národních úprav členských států. Směrnice 1999/44/ES proklamuje, že je nutná úprava, která povede k vysoké úrovni ochrany spotřebitele, a vzhledem k tomu, že národní úpravy ohledně prodeje spotřebního zboží se značně liší a vnitřní trh vyžaduje jasně stanovená pravidla, je třeba tuto oblast harmonizovat. Směrnice ovšem dopadá pouze na případy prodeje spotřebního zboží, kterým se rozumí veškeré movité předměty s výjimkou energií a vody. Prodej musí probíhat mezi prodávajícím jako osobou, která prodává spotřební zboží na základě své obchodní nebo profesní činnosti, a spotřebitelem jako fyzickou osobou, která ve smlouvách spadajících do oblasti působnosti této směrnice jedná za účelem, který nelze považovat za její profesní nebo obchodní činnost. Směrnice nemá tedy obecnou platnost pro jakékoliv úplatné zcizení věci.

V této vymezené oblasti nemá význam porovnávat úpravy v jednotlivých členských zemích EU a to i přesto, že se jedná o směrnici, tedy normu, která má v zásadě stanovit pouze žádané cíle popřípadě některé prostředky k jejich dosažení. Směrnice je totiž natolik podrobná, že státům nezbyvá téměř nic jiného, než její text doslova převzít do národního zákona. To je ostatně i případ České republiky a nejen v souvislosti se zmiňovanou směrnicí.

Význam směrnice spočívá v zavedení nových pojmů jako je soulad se smlouvou či stanovení nových lhůt k možnosti uplatňování práv z odpovědnosti za vady. Jak bylo řečeno, vzhledem k tomu, že text směrnice je v mnohém doslova přejat, je význam dalších pojmů vysvětlen v souvislosti s úpravou v českém občanském zákoníku.

Při zkoumání odpovědnosti za vady zde opět vycházíme ze základního vymezení prvků právní odpovědnosti a jemu odpovídajícího schématu.⁴⁹ Objektem, tedy zájmem, který institut odpovědnosti za vady chrání, je především majetek. Právo chrání subjekt, který na základě smlouvy nabude věc, aby tato měla určité nezbytné vlastnosti. Jinými slovy, aby za své peněžité plnění dostal odpovídající věcný ekvivalent. Je sice možné argumentovat tím, že vlastnosti věci, její případné vady a nedostatky a způsoby řešení jsou věcí smluvních stran a jejich dohody a právo nemá do těchto vztahů zasahovat. Takové pojetí by bylo značně zjednodušující a v praxi obtížně proveditelné. Ve společnosti dochází každým okamžikem ke vzniku obrovského množství úplatných smluv, ovšem jen zlomek z nich je stranami tak detailně promyšlen, že pamatuje i na případy vadného plnění. Právo musí umět řešit patologické situace, které strany nepředvíдалy, ale přesto je reálné, že k nim může dojít;

⁴⁹ Knappová, M., Švestka, J. a kol: Občanské právo hmotné, díl II., Praha 2002, s. 100 a n.

v opačném případě by to znamenalo paralýzu ekonomického fungování společnosti. Z toho zároveň vyplývá, že strany by měly mít možnost odchytil se od zákonné úpravy ve prospěch vlastního smluvního ujednání. Dnešní pojetí práva a jeho funkce však zároveň někdy chrání určitou skupinu subjektů natolik intenzivně, že nedovoluje odchytil se od zákonné úpravy v neprospěch chráněné skupiny. To je právě případ ochrany spotřebitele, která má svůj základ v právu Evropských společenství.

Co se týče objektivních předpokladů vzniku odpovědnosti za škodu, pak můžeme konstatovat, že se obecná a zvláštní úprava u jednotlivých smluvních typů v mnohých aspektech liší. Proto je účelné brát za základ zkoumání úpravu obecnou a v některých jednotlivostech přihlédnou ke zvláštní. Vyjdeme tak z § 499 OZ⁵⁰, který stanoví, že subjekt, který přenechal jinému věc za úplatu, odpovídá za to, že věc v době plnění má vlastnosti výslovně vymíněné nebo obvyklé, že je jí možno použít podle povahy a účelu smlouvy nebo podle toho, co účastníci ujednali, a že věc nemá právní vady.

Z jazykového hlediska zde pojem „odpovídá“ (tj. má odpovědnost) splývá s primární povinností a samotné stanovení následku v případě porušení je obsaženo až v dalších paragrafech.

Jaké jsou tedy objektivní předpoklady vzniku odpovědnosti povinnosti. Jestliže je odpovědnost za vady definována jako odpovědnost smluvní, je nezbytná existence závazkové vztahu, jehož předmětem je úplatné přenechání věci. Podle obecného schématu vzniku právní odpovědnosti by jí mělo být též porušení právní povinnosti. V tomto případě zákon stanoví povinnost zciziteli přenechat věc za úplatu nabyvateli bez vad. Zcizitel má splnit svou závazkovou povinnost, okolnost, že se na věci vyskytla vada však ve svém efektu vede k tomu, že závazek nedošel k řádnému splnění a tudíž nemohl ve smyslu § 559 odst. 2 zaniknout. Pokud k tomu nedošlo, pak původní právní povinnost poskytnutí bezvadné věci byla porušena. Právo tak v zájmu nabyvatele, jehož majetek došel újmy v podobě vady na věci, za kterou zaplatil jako za věc bezvadnou, zatěžuje zcizitele novými povinnostmi jako je povinnost odstranit vadu či poskytnout přiměřenou slevu. Rozhodující je tak výsledek, v potaz není bráno to, zda šlo či nešlo danému výsledku zabránit.

Otázkou je, jaký je osud původní primární povinnosti. Názory jsou rozdílné. Menší část teorie zastává názor, že přenecháním věci nabyvateli došlo ke splnění a zániku primární povinnosti. Odpovědnostní povinnost pak případně nastupuje na místo původní primární povinnosti. Většinový názor naproti tomu tvrdí, že původní povinnost nemůže zaniknout, neboť nedošlo ke skutečnosti, se kterou by právo spojovalo její zánik. Spíše je namístě hovořit o tom, že původní právní povinnost se modifikovala, ale jako taková trvá a zaniká až splněním samotné následné modifikované povinnosti. Nedostatkem tohoto pojetí je však okolnost, že v případě záruční odpovědnosti za vady může dojít k výskytu vady až po určité době po přenechání věci a přesto je to dostatečný důvod ke vzniku práv z odpovědnosti za škodu. V době předání však věc byla bezvadná a závazek ve formě primární povinnosti přenechání věci měl zaniknout. Jistým řešením je úvaha, že vedle povinnosti k přenechání bezvadné věci je primární povinností též garantovat bezvadný stav věci po určité (tj. záruční) dobu a závazek na straně zcizitele tak zaniká až uplynutím záruční doby bez toho, aby došlo k výskytu vady. Ať tak či onak ve výsledném efektu to nehraje zásadnější úlohu a ani jeden z názorů neodporuje základnímu teoretickému vymezení koncepce odpovědnosti.

Další objektivní podmínkou vzniku odpovědnosti za vady je výskyt vadného plnění resp. vady. Nutným předpokladem je i podmínka, že mezi porušením právní povinnosti splnit řádně a výskytem vadného plnění musí být souvislost.

⁵⁰ Švestka, J., Jehlička, O., Škárková, M., Spáčil, J. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C.H.Beck 2006, s. 892

Ze samotného textu občanského zákoníku vychází i nejdůležitější třídění druhů vad. Může se jednat jednak o vady právní jednak o vady faktické.

Ke vzniku odpovědnosti za vady však nestačí jakákoliv výše zmíněná vada. Z negativní formulace občanského zákoníku vyplývá, že o sekundárních povinnostech podle § 500 odst. 1 OZ nelze uvažovat, pokud byla vada zjevná nebo vada, kterou šlo zjistit z příslušné evidence nemovitostí. Dále je odpovědnost za vady ve smyslu § 501 OZ vyloučena v případě přenechání věci jak stojí a leží – určení věci úhrnem bez určení jednotlivého druhu, množství či jakosti (např. dílna).

Problematika určení subjektu, který je zatížen odpovědností sekundární povinností, v případě odpovědnosti za vady komplikovaná. Vzhledem k tomu, že se jedná o odpovědnost smluvní, pak subjekty zcizitele a nabyvatele jsou určeny již od vzniku smlouvy. Zda zcizitel je způsobilý být subjektem odpovědnosti je dáno tím, zda tento subjekt byl vůbec způsobilý uzavřít danou smlouvu. Tato způsobilost se určuje stejně jako způsobilost k právním úkonům, tedy v plném rozsahu se u fyzických osob nabývá zletilostí a před jejím dosažením je odstupňována podle věku a vyspělosti. Právnícké osoby mají úplnou a v zásadě neomezenou způsobilost k právním úkonům. Jinými slovy, pokud osoba fyzická či právnícká uzavřela platnou smlouvu, pak je i způsobilá být subjektem odpovědnosti povinnosti. Na této zásadě nemění nic ani zvláštní úprava v případě prodeje věci v obchodě. § 625 OZ stanoví povinnost pro kupující uplatňovat opravu věci u podnikatele, který je od prodávajícího odlišný, za podmínky, že je v záručním listě uveden a současně se nachází v místě prodávajícího nebo v místě pro kupujícího bližším. Zákon však hovoří pouze o možnosti uplatňovat nárok na opravu věci, další práva (ač by kupujícímu příslušela) u tohoto podnikatele uplatňovat nelze. Tato úprava je vedena ryze praktickou úvahou, která reflektuje současný stav provázanosti sítě prodejců a servisů.

Subjektivní stránka – zavinění na straně zcizitele není podmínkou vzniku odpovědnosti za vady, jedná se tedy o ryzí objektivní odpovědnost. Není důležité, zda o vadě věci zcizitel věděl či vědět mohl. Ostatně je to pochopitelné, v tomto případě by bylo nad míru komplikované ve složitých řetězcích koupě a následného prodeje dohledávat u některého subjektu zavinění. Přičemž je důležité, aby újma, která vznikla nabyvateli v majetkové sféře v důsledku přijetí vadného plnění, byla co nejúčinněji odstraněna.

Jestliže jsou splněny předpoklady vzniku odpovědnosti za škodu, pak je otázkou, jaké sankční povinnosti postihují odpovědný subjekt – v tomto případě zcizitele. Okruh práv, které přísluší nabyvateli, a jemu odpovídajících povinností zcizitele se odvíjí od druhu vady předmětu plnění. Nároky nabyvatele v případě právních vad nejsou v občanském zákoníku detailně a systematicky upraveny. § 503 stanoví povinnost nabyvatele notifikovat právní vadu zciziteli a v případě nesplnění této povinnosti stanoví pro nabyvatele sankci ve formě toho, že zcizitel může proti nabyvateli uplatnit všechny námitky, které nabyly uplatněny proti třetí osobě. Samotný nárok však nabyvatel neztrácí. O jaké nároky se však v případě právních vad jedná zákon výslovně nehovoří. Lze ovšem dovodit, že nabyvatel může nejprve požadovat odstranění právní vady zcizitelem, přičemž způsob jakým tak zcizitel učiní je jeho věcí. Pokud tak neučiní, panuje všeobecná shoda nad tím, že je na tyto případy aplikovatelný § 517 odst. 1 OZ, neboť zcizitel je vlastně v prodlení se splněním svého závazku. Jestliže tedy zcizitel neodstraní právní vady ani v dodatečně přiměřené lhůtě poskytnuté nabyvatelem, může nabyvatel od smlouvy odstoupit.

Uvedeným nárokům nabyvatele odpovídá povinnost zcizitele tyto nároky splnit popřípadě strpět a právě v tomto lze spatřovat prvek sekundární sankční povinnosti, která zatěžuje subjekt v důsledku nesplnění primární povinnosti.

Pro úspěšné uplatnění nároků nabyvatele je důležitá i jejich včasná notifikace zciziteli. Nabízí se tedy otázka, zda i notifikace je nutnou podmínkou vzniku sekundární odpovědnosti povinnosti. Lze se domnívat, že tomu tak není. Vznik sekundárních povinností je závislý na

splnění popsanych objektivních podmínek; okolnost, zda nabyvatel vytkne vady, pak působí jedině v tom smyslu, že již vzniklé sankční povinnosti trvají dále anebo uplynutím lhůty ze zákona zanikají. Notifikace tak není podmínkou vzniku povinnosti, ale podmínkou jejího dalšího trvání a případné vynutitelnosti.

Zvláštním právem, které je v souvislosti s odpovědností za vady upraveno, je nárok nabyvatele na náhradu nákladů, které mu vznikly v souvislosti s uplatněním práva z odpovědnosti za vady. Není ovšem úplně jasné, zda tento nárok a jemu korespondující povinnost je ve smyslu obecného vymezení právní odpovědnosti další sankční povinností stojící vedle dalších práv jako je například právo na opravu věci. Pro tento výklad hovoří úvaha, že toto právo nepochybně znamená dodatečnou sekundární újmu v majetkové sféře zeizitele. A mohlo k ní dojít pouze za předpokladu, že došlo k porušení právní povinnosti poskytnutím vadného plnění a výskytu vady; tedy za obdobných podmínek jako samotná práva nabyvatele na opravu věci, odstoupení či slevu. Obdobně je nutná notifikace zeiziteli, a to nejpozději do jednoho měsíce od doby, ve které je třeba vytknout vady; lhůta je opět prekluzivní. Od těchto práv však nárok na náhradu nutných nákladů odlišuje rozdílná funkce, která je orientována vysloveně prakticky a má za úkol především to, aby nabyvatel nebyl dodatečně postihován na svém majetku za uplatňování svých práv z odpovědnosti za vady. Lze tak mít spíše za to, že svou povahou a účelem je toto právo samostatně stojící a nedá se automaticky zahrnovat pod sekundární odpovědnostní povinnosti.

Okruh nároků vzniklých z vadného plnění a způsob jejich uplatnění je pevně dán zákonem a nelze se od něj odchýlit, jak vyplývá i z rozsudku Krajského soudu v Ústí nad Labem Rc 10 Co 42/2004⁵¹.

Odlišná a ve vztahu k uvedenému speciální je úprava odpovědnosti za vady v případě koupě zboží v obchodě. Ta je obsažena v §§ 612 – 627 OZ a oproti běžné soukromoprávní úpravě obsahuje mnohem více kogentních ustanovení, které mají za úkol chránit spotřebitele jako slabší smluvní stranu. Bylo napsáno v úvodu kapitoly, že tato oblast je silně ovlivněna směrnicí Rady 1999/44/ES, o některých aspektech prodeje spotřebního zboží a záruk na spotřební zboží. Oblast, na kterou směrnice a jí odpovídající ustanovení v občanském zákoníku dopadá, již byla popsána. Nemá tedy všeobecnou platnost pro každou kupní smlouvu, ale v zásadě jen mezi spotřebitelem na jedné straně a prodávajícím na druhé. Zajímavým institutem, který směrnice zavádí, je tzv. soulad (v OZ shoda) se smlouvou. Legální definice tohoto pojmu je uvedena v § 616 odst. 2 OZ. Stanoví zároveň povinnost pro prodávající zajistit dané vlastnosti prodávajícímu v § 616 odst. 2 OZ a následné povinnosti prodávajícího jako sankční následky.

Pojetí odpovědnosti za vadu lze tak shrnout do následujícího schématu. Existence primární povinnosti ve formě nutnosti předat řádně věc, její porušení v souvislosti s výskytem vady, na základě notifikace nabyvatele se otvírá nový okruh sankčních povinností. Zdánlivě sice původní závazek zanikl, ale v případě splnění předchozích podmínek je na něj ex post nahlíženo jako na nesplněný či nesplněný řádně.

Pokusme se nyní shrnout výše uvedené prvky nutné pro vznik odpovědnosti za vady a podřadit je pod obecné teoretické vymezení právní odpovědnosti. Opět vycházíme z pojetí, že odpovědnost je sekundární povinnost sankčního charakteru. Nutná je především existence závazkového vztahu mezi subjekty, jehož obsahem jsou vzájemná práva a povinnosti (typicky přenechat věc), neboť odpovědnost za vady je per definitionem smluvní. Z pohledu obecného teoretického vymezení v tomto můžeme spatřovat přítomnosti primární povinnosti, která je esenciální složkou schématu vzniku právní odpovědnosti. Dále je nutné samotné uplatně

⁵¹ „Dále z této úpravy se také podává, že dojde-li ke skutečnostem, jež zakládají kupujícímu uplatnit právo z titulu odpovědnosti za vadu prodané věci, je třeba výhradně postupovat podle této právní úpravy a není možno zvolit jiný způsob, který zákon nepředvidá.“

přenechání věci a v návaznosti na to porušení povinnosti splnit řádně (tj. bezvadně); máme tak přítomný i další nezbytný prvek, kterým je porušení primární právní povinnosti. Oproti základnímu obecně teoretickému schématu resp. nad jeho rámec je však v tomto případě nutný i výskyt vady v okamžiku plnění nebo v záruční době a souvislost mezi porušením uvedené primární povinnosti a tímto výskytem. Pokud jsou tyto podmínky splněny, otevírá se nabyvateli okruh práv, které může uplatňovat vůči zciziteli. Jinak řečeno zcizitel je za splnění uvedených podmínek zatížen povinnostmi vůči nabyvateli, ve kterých lze právě spatřovat sekundární sankční povinnost neboli odpovědnost. Tato povinnost je zároveň nová a nejde jen o perpetuaci původní primární povinnosti. To, že nad rámec obecného schématu vzniku odpovědnosti je v tomto případě požadováno i splnění dalších podmínek, není na závalu, neboť obecné vymezení stanoví minimum nezbytných předpokladů, ale zároveň nevylučuje možnost jiných.

3.4.2 Odpovědnost za vady v připravovaném návrhu občanského zákoníku

Ačkoliv vůči návrhu nového občanského zákoníku⁵² je mezi odbornou veřejností mnoho námitek, nelze mu upřít jeden zásadní fakt. Oproti stávající úpravě má jednotnou koncepci a myšlenku. To se projevuje i v terminologickém pojetí, kde se návrh snaží ucelenou terminologií a nezmatečné používání pojmů.

V souvislosti s právní odpovědností a nazíráním na ní je pak zajímavý § 35⁵³ a především důvodová zpráva k němu, která zní: „Osnova opouští pojetí odpovědnosti jako hrozby sankcí. Tato konstrukce opanovala od 70. let minulého století českou právní doktrínu po dlouhých diskusích v 50. a 60. letech a spojuje nástup odpovědnosti s porušením právní povinnosti. Osnova se naopak přiklání k pojetí odpovědnosti v duchu tradic antické a křesťanské civilizace, podle nichž člověk odpovídá za své jednání v plném rozsahu, a odpovídá tedy především za splnění povinnosti. Vzhledem k tomu se v návrhu slovo »odpovědnost« používá jen velmi zřídka, protože zákonný text vystačí ve většině případů s termínem povinnost. Odstraňuje se tak nedůslednost současných formulací platného občanského zákoníku, který termín »odpovědnost« používá v různých významech a často i zbytečně.“

S uvedenou zprávou lze však souhlasit jen částečně. Předně není vůbec jasné, že by dosavadní občanský zákoník vycházel z odpovědnosti jako hrozby sankcí. Jak bylo napsáno v předchozích kapitolách této práce, pojem právní odpovědnosti v občanském zákoníku je používán spíše nahodile a bez jednotné myšlenky. Navíc i když názor nad pojetím odpovědnosti jako hrozby sankcí byl jedním z velmi zastávaných, nebyl zdaleka jediný. Ohledně podrobností lze odkázat na kapitolu této práce věnovanou vývoji názorů na právní odpovědnost v československé právní vědě.

Dále nelze přijmout tvrzení, že by se návrh přiklíněl k pojetí odpovědnosti „v duchu tradic antické a křesťanské civilizace“, protože pojem odpovědnosti je až termínem novověku a v antice ani středověku nebyl užíván.

Ovšem za významný přínos návrhu musím považovat již nastíněnou terminologickou přesnost. K dobru věci je termín odpovědnost užíván jen velmi zřídka a v jednotném chápání. Spíše je tedy patrné, že návrh se přiklání k pojetí odpovědnosti jako odpovědnosti za splnění

⁵² Vycházím ze znění ve verzi z června 2007, které na svých internetových stránkách zveřejnilo Ministerstvo spravedlnosti.

⁵³ „Každý člověk odpovídá za své jednání, je-li s to posoudit je a ovládnout. Kdo se vlastní vinou přivede do stavu, v němž by jinak za své jednání odpovědný nebyl, odpovídá za jednání v něm učiněná.“

povinnosti. Tomu je blízké především aktivní prospektivní pojetí namířené do budoucna na splnění povinností.

Z těchto důvodů návrh již v souvislosti s nároky z vadného plnění neuzivá pojmu odpovědnost, což lze hodnotit jako krok správným směrem.

Okruh nároků, které v souvislosti s plněním, které není řádné, je až na drobné odlišnosti podobný stávající úpravě a jejich detailnější popis by přesahoval rámec této práce. Ve shodě se současným občanským zákoníkem je upraveno jednak obecně a jednak zvlášť pro jednotlivé smluvní typy. Ve shodě s již napsaným důvodová správa opět konstatuje: "... osoba, která má podle práva povinnost, odpovídá za řádné splnění této povinnosti, nikoli za její porušení. Se zřetelem k této koncepci se i v návrhu těchto ustanovení bere zřetel, že dlužník odpovídá za to, že plní bez vad, nikoli za to, že plní vadně. Plní-li dlužník vadně, má povinnosti z vad plnění, a věřitel má tomu odpovídající práva.

3.5 Odpovědnost za vady v německém právu

Stejně jako české právo je i německé v případě odpovědnosti za vady, resp. práv a nároků, které s výskytem vady souvisí, silně ovlivněno evropským komunitárním právem. Proto se dá říci, že úprava odpovědnosti za vady má v obou právních rádech řadu společných rysů; přesto nelze mluvit o totožnosti. V základní teoretické konstrukci mnoho rozdílných prvků však nenajdeme.

Odpovědnost za vady (což je ostatně termín, se kterým BGB nepracuje) je upravena v rámci kupní smlouvy v §§ 433 a n. BGB, neexistuje tak obecná úprava jako v našem právu, resp. Její úloha plní právě úprava v rámci kupní smlouvy. Zákon o modernizaci závazkového práva (Schuldrechtsmodernisierungsgesetz⁵⁴) významně změnil i tuto oblast. Došlo ke zcela nové koncepci, která staví na nových pojmech zřetelně ovlivněných evropským právem.

Zmíněná novelizace posloužila k transpozici směrnice Evropského parlamentu a Rady 1999/44/ES ze dne 25. května 1999 o některých aspektech prodeje spotřebního zboží a záruk na toto zboží. V tomto případě došlo k zajímavému problému, který nemá jen teoretický význam. Normy upravující nároky z vad zboží jsou totiž označovány jako tzv. hybridní normy, což jsou normy vnitrostátního práva, které zčásti slouží k transpozici komunitárního práva (typicky směrnice), na druhé straně však na základě vlastního rozhodnutí zákonodárce rozšiřují svůj aplikační rozsah – a to jak osobní, věcný či územní⁵⁵. Právě u úprav vad zboží došlo k tomu, že obsah směrnice neplatí jen na prodej zboží spotřebiteli, nýbrž v některých případech celkově na všechny kupní smlouvy. Otázkou je, zda i v oblasti, která není kryta směrnicí (tj. ta která rozšířila původní aplikační oblast směrnice), platí zásady platné pro evropské právo a to zejména eurokonformní výklad vnitrostátního práva.

Nabízí se totiž dvě možná řešení problému. Jednak vykládat eurokonformně tu část národního práva, která slouží k transpozici směrnice, a ve zbytku vykládat normu čistě z hlediska národního práva. Došlo by tak ke štěpení výkladu jedné a té samé normy v závislosti na tom, na jaký případ by byla aplikována. Druhou možností je vykládat normu jednotně eurokonformně bez ohledu na to, zda dopadá na případ krytý směrnicí či nikoliv. Judikatura Evropského soudního dvora dává za pravdu jednotnému výkladu⁵⁶ obdobně jako německý

⁵⁴ Blíže viz Canaris, Claus-Wilhelm; Wolf, Manfred; Lorenz, Egon: Schuldrechtsmodernisierung / Karlsruher Forum 2002, Karlsruhe: Verl. Versicherungswirtschaft 2003

⁵⁵ Drexel, Josef: Die gemeinschaftsrechtliche Pflicht zur einheitlichen richtlinienkonformen Auslegung hybrider Rechtsnormen und deren Grenzen: in Festschrift für Andreas Heldrich zum 70. Geburtstag, München C.H.Beck 2005 str. 67 a n.

⁵⁶ EuGH v. 13.12.2001, Rs. C-481/99, Heining, Slg. 2001, I-9945

Spolkový soudní dvůr, který odůvodnil nutnost jednotného výkladu ve stejném případě jako ESD smyslem a účelem německé úpravy⁵⁷.

Odpovědnost za vady musí být nutně z povahy věci odpovědností smluvní, kde sankční povinnosti nastupují s porušením smlouvy. V tomto případě pod porušení smlouvy subsumujeme okolnost, že dodávané zboží nemělo dané vlastnosti, jinak řečeno bylo vadné. Prvek přičitatelnosti v objektivním smyslu spočívá v tom, že porušení povinnosti dodat věc bezvadnou vedlo k výskytu vady na věci a to buď v době předání nebo v záruční době; subjektivní prvek přičitatelnosti ve formě zavinění není podmínkou pro vznik nároku z vady věci.

K velké radosti německých právníků byl nově definován pojem vady, neboť stará úprava v tomto způsobovala nemalé aplikační potíže. Rozeznávají se opět dvě základní skupiny vad. Právní vady jsou definovány negativně v § 435 BGB tím, že věc je prostá právních vad, když si třetí osoba nemůže činit na věc buď žádná nebo jen v kupní smlouvě přesně vymezená práva proti kupujícímu. Právnímu nedostatku stojí naroveň, když v pozemkové knize je zapsáno právo, které neexistuje.

Věcné vady jsou opět vymezeny negativním způsobem, kdy norma říká, kdy je věc prostá vad. Z díkce § 433 BGB se dá dovodit 7 druhů věcných vad. Předně je věc vadná, pokud pokud nemá smluvené vlastnosti či není způsobilá k užití způsobem předpokládaným smlouvou – tyto vady označujeme jako tzv. subjektivní, neboť rozhodující je vůle subjektů vtělená do smlouvy. Na prvním místě tak stojí typicky pro soukromé právo smluvní autonomie subjektů, jejich shodně vyjádřená vůle.

Pokud vůle subjektů ohledně vlastností či užití věci absentuje, pak subsidiárně přistupují tzv. objektivní vady – těmi jsou, když věc není způsobilá k obvyklému použití, věc nebyla odborně namontována či věc měla vadný návod k montáži (humorně nazýváno jako tzv. IKEA klauzule).

Z praktických důvodů pak BGB staví naroveň vadě věci dodání menšího množství zboží či dodání zboží jiného (tzv. aliud), což konstrukce se kterou se setkáváme v našem obchodním zákoníku. Zde se však jedná o jednu z nejtěžších aplikačních otázek BGB, neboť se rozlišuje mezi tím, zda je předmětem plnění věc určená podle druhu (Gattungschuld) či individuálně (Stückschuld)⁵⁸. V potaz musí být brán i úmysl toho, kdo takto plnil, zda šlo o plnění s úmyslem plnit či faktická nabídka jiného zboží. Je však nutné dále též zohlednit § 241a BGB, který stanoví, že dodání neobjednaného zboží od podnikatele ke spotřebiteli nezakládá žádné nároky ani nutnost takové zboží převzít.

Rozhodný okamžik pro posuzování nároku z vady je standartně přechod nebezpečí podle § 447 BGB, a který nastává zásadně s předáním věci.

Stejně jako u nás v závislosti na tom, zda pro vznik nároků z vad věci je nutná přítomnost vady věci v době předání či stačí její výskyt v určité době po předání, rozlišujeme dva základní druhy odpovědnosti za vady. V případě záruky (Gewährleistung) je ke vzniku nároků nutný výskyt vady v rozhodném okamžiku; u garancie (Garantie) prodejce ručí za to, že věc vykazuje určité vlastnosti nebo že si zachová vlastnosti po určitou dobu, přičemž nezáleží na tom, zda vada existovala již v rozhodném okamžiku. Základním typem ručení za vady je záruka, garancie může vzniknout smlouvou, jednostranným prohlášením prodejce nebo osoby třetí či pro vybrané případy přímo ze zákona.

Okruh práv, která přísluší kupujícímu za splnění uvedených podmínek, je taxativně uveden v § 437 BGB. Zčásti odpovídá obecnému závazkovému právu (nárok na náhradu škody, odstoupení od smlouvy) zčásti jde o ryze zvláštní úpravu nároků, které se jinde nevyskytují (dodatečně plnění spočívající podle volby kupující buď v odstranění vady věci či dodání

⁵⁷ rozsudek BGH ze dne 9.4.2002, Aktenzeichen XI ZR 91/99

⁵⁸ Rebmann, Säcker, Rixecker (Hrsg.): Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, 3. Band., 4. Aufl. 2000-2006

bezvadné věci, snížení kupní ceny). Pokud si znovu připomeneme základní definici odpovědnosti v sankčním pojetí jako míru rozšíření povinnosti v důsledku porušení primární povinnosti, pak si musíme nutně položit otázku, zda se v tomto případě může jednat o odpovědnost. Otázka porušení právní povinnosti je zodpovězena níže, za zmínku stojí charakter nároků, které vznikají kupujícímu v případě splnění uvedených podmínek. Nerí pochyb, že náhrada škody či snížení kupní ceny představuje pro prodávajícího povinnost novou, kterou předtím neměl a která jej zatěžuje. Ovšem doplnění toho, co chybí, není povinností novou. Tuto povinnost měl kupující již od počátku – dodat starovené množství zboží, jde o povinnost primární vyplývající ze smlouvy mezi prodávajícím a kupujícím, ale právo tuto povinnost posiluje od další právní důvod. Pokud jde o možnost odstoupení smlouvy, pak jde o právo ale nikoliv povinnost kupujícího, které je realizováno jednostranným projevem vůle. Je jen na něm zda ho využije, tudíž mluvit o nějaké tomu korespondující povinnosti prodávajícího není na místě.

Subjektivní prvek přičitatelnosti – zavinění není vyžadováno z praktických důvodů. Účinnost úpravy by byla značně omezena, pokud by se prodávající mohl vyvinut s poukazem na nedostatek zavinění či způsobení vady jiným subjektem. Navíc prokazování subjektivního prvku ze strany nabyvatele by bylo obtížné. Spomně je, zda můžeme hovořit o protiprávním jednání ze strany prodávajícího v případě, kdy jsou splněny podmínky pro vznik nároku. Na jednu stranu sice intuitivně chápeme, že prodávající se nemusel nedopustit protiprávnosti. Nicméně porušení práva můžeme spatřovat v porušení povinnosti dodat věc bezvadnou a řádně splnit svůj závazek. Tím vznikla v majetkové sféře kupující ztráta, která si žádá své nahrazení.

Na druhou stranu uvedené atributy jako protiprávnost a zavinění nejsou rozhodující a zákon jednoduše jejich přítomnost či nepřítomnost nebere až na výjimky vůbec v potaz. Nezabývá se tak vnitřním stavem prodávajícího k určité skutečnosti či hodnocením jeho jednání, zda bylo po právu či ne.

Úprava koupě movité věci spotřebitelem v §§ 474 a n. je v podstatě čistou transpozicí evropského práva. Ovšem nejdříve byly právě v Německu formulovány zásady práva na ochranu spotřebitele, které sloužily jako vzor pro komunitární úpravu.

Po nastíněném přehledu úpravy BGB můžeme vidět mnoho podobností s českým právem, ale paradoxně nikoliv s občanským zákoníkem ale obchodním. Vysvětlením je zřejmě i okolnost, že obě úpravy jsou silně ovlivněny Úmluvou OSN o smlouvách o mezinárodní kupní smlouvě, tzv. Vídeňskou úmluvou z roku 1980. Německý obchodní zákoník je také koncipován jinak než český, který je vlastně obligačním kodexem, úprava kupní smlouvy v BGB tak slouží i pro obchodníky ve smyslu §§ 1 – 7 HGB.

3.6 Prodlení v českém právu

V souvislosti s druhy soukromoprávní odpovědnosti je zmiňována i odpovědnost z prodlení, ačkoliv občanský zákoník při úpravě tohoto institutu pojem odpovědnosti až na malou výjimku neužívá. Důvodem k tomuto označení je tak především teorie a aplikační praxe. Proto i jedním z úkolů při zkoumání institutu prodlení v soukromém právu je zjistit, zda je vůbec možné prodlení (resp. práva a povinnosti z něj vyplývající) subsumovat pod obecný pojem právní odpovědnosti.

Obdobně jako v případě odpovědnosti za vady, nemá české soukromé právo jednotnou úpravu, neboť obchodní zákoník stanoví podmínky a rozsah odpovědnosti z prodlení rozdílně. Opět nezbývá než zopakovat, že takový stav jistě nepřispívá k přehlednosti a v zásadě by bylo přínosné, pokud by v obecné rovině byla úprava jednotná pro celou oblast soukromého práva. Základní postuláty pro úpravu prodlení jsou v občanském i obchodním zákoníku stejné, a

proto jako východisko pro zkoumání je v této práci brána občanskoprávní úprava. Případ odpovědnosti z prodlení je myslitelný výlučně jako smluvní odpovědnost, je tedy nutná existence závazkového vztahu mezi dlužníkem a věřitelem.

Přidržíme-li se vymezeného schématu zkoumání prvků odpovědnosti, pak nejprve musíme určit objekt odpovědnosti z prodlení. Chráněným zájmem je podobně jako v jiných případech odpovědnosti v občanském právu majetek. Ostatně není se co divit, pokud si uvědomíme předmět úpravy soukromého práva, kterým jsou v první řadě majetkoprávní vztahy tržní povahy.

Občanský zákoník upravuje prodlení a jeho následky v oddílu nazvaném změna v obsahu závazku, tedy předpokládá, že k prodlení může dojít jen v případě závazkového vztahu a současně, že prodlením závazkový vztah v zásadě nezaniká a trvá dále, byť jeho obsah je změněn. Občanský zákoník dokonce udává ve svém § 488 OZ definici závazkového vztahu, jehož existence je nezbytnou podmínkou pro vznik odpovědnosti z prodlení. Závazkovým vztahem je v tomto smyslu právní vztah, ze kterého vzniká věřiteli právo na plnění (pohledávka) od dlužníka a dlužníkovi vzniká povinnost splnit závazek. Obsahem tohoto právního vztahu jsou tak vzájemná práva a povinnosti, jejichž charakter může být velmi rozličný. Současně zákoník stanoví další povinnost, a to způsob jakým se v zásadě mají splnit dluhy - § 559 odst. 2 OZ stanoví, že dluh musí být splněn včas a řádně. Zákon ovšem musí obsahovat sankci, jinak by byl jen pouhou prázdnou proklamací. Sankční následky pro nesplnění dluhu představuje mimo jiné i institut odpovědnosti z prodlení. Prodlení sice typicky nastává u osoby dlužníka, ale není neobvyklý případ prodlení věřitele; k tomu dojde, pokud věřitel nepřijal řádně nabídnuté plnění nebo neposkytl v době plnění součinnost potřebnou ke splnění dluhu

Z výše uvedeného tedy vyplývá základní schéma objektivních předpokladů.⁵⁹ Je jím porušení povinnosti ze závazkového vztahu ve formě nesplnění dluhu včas a řádně nebo nepřijetí plnění či neposkytnutí součinnosti. Poměrně zajímavá je okolnost, že české právo neváže vznik prodlení (resp. jeho sankčních následků) na aktivitu další smluvní strany. Není tedy nutná například upomínka věřitele vůči dlužníkovi ke splnění dluhu, aby došlo k prodlení dlužníka.

V současné době je i tato oblast (přesněji výše úroků z prodlení a podmínky, za kterých úrok z prodlení může nastat (dotčena komunitárním právem, jelikož se jedná o problematiku společnou s německým právem, je patřičná zmínka o evropském vlivu uvedena v kapitole o prodlení v německém právu. Okruh sankčních následků, které vznikají v důsledku porušení těchto povinností, je pak samotným jádrem úpravy institutu prodlení. Ohledně subjektů resp. jejich způsobilosti být nositelem sankčních následků platí to samé, co bylo napsáno v souvislosti s odpovědností vady. Pokud byl subjekt (fyzická či právnická osoba) způsobilý uzavřít smlouvu, na základě jejíhož porušení nastupují sankční následky, je způsobilý být nositelem zmíněných nepříznivých sankčních následků. S konstrukcí odpovědnosti za vady je společný i další prvek, jímž je objektivní konstrukce odpovědnosti. Nehledí se na to a z hlediska práva je nepodstatné, zda subjekt nesplnění (porušení) povinnosti zaviniil či nikoliv. Důvody vychází ze zájmu na řádném plnění smluvních povinností v souladu se základní právní zásadou pacta sunt servanda.

Lze tak přikročit k výčtu a zkoumání sankčních následků, které za uvedených podmínek nastupují. Katalog následků se liší v závislosti na tom, zda dojde k porušení povinností (tj. v našem smyslu prodlení) dlužníka či věřitele. V případě prodlení dlužníka jsou následky stanoveny především v § 517 OZ. Na prvním místě zákon uvádí možnost věřitele od smlouvy odstoupit. Věřitel však nemůže odstoupit od smlouvy bez dalšího, zákon tuto možnost váže na

⁵⁹ Knappová, M., Švestka, J. a kol.: Občanské právo hmotné, díl II., Praha 2002, s. 124

podmínku, že věřitel poskytl dlužníkovi dodatečnou lhůtu k plnění a tato marně uběhla. Její délku zákon přesně nestanoví, je na úvaze věřitele její délku určit musí být však podle zákona přiměřená, a to s ohledem na povahu a okolnosti plnění. Smysl dodatečné lhůty tkví v poskytnutí tzv. druhé šance dlužníkovi; vychází se z toho, že pokud strany uzavřely smlouvu, pak mají zájem na plnění a pouze za výjimečných okolností má ze smlouvy sejt. Vychází to i z obecné teorie soukromého práva, která udává, že odstoupení od smlouvy má být nejkrajnějším řešením, kdy jsou vyčerpány či nemožné jiné prostředky k řešení nastalé situace. Ostatně institut tzv. „druhé šance“ je v právních řádech naprosto obvyklý, jak je dále uvedeno v souvislosti s německou úpravou. Odstoupení je adresovaný jednostranný právní úkon, jehož účinky nastávají v okamžiku dojití druhé straně. Podle § 48 odst. 2 OZ se odstoupením od smlouvy smlouva od počátku ruší a v souladu s § 447 OZ je každý z účastníků povinen vrátit druhému vše, co podle ní dostal. Zbývá jen dodat, že odstoupení je právem subjektu; je tudíž na něm, zda svého práva využije či nikoliv.

Další v pořadí upravuje zákon u prodlení dlužníka právo věřitele požadovat vedle plnění samotného i úroky z prodlení, ovšem jen za předpokladu, že se jedná o prodlení s plněním peněžitého dluhu. V určitých případech, které jsou obsaženy v úpravě nájemní smlouvy v občanském zákoníku, nastupuje na místo úroků z prodlení poplatky z prodlení. Pro stanovení výše úroků resp. poplatku z prodlení zákon odkazuje na prováděcí předpis, jímž je nařízení vlády č. 142/1994 Sb., které bylo významně dotčeno evropskou úpravou (u nás prostřednictvím nařízení vlády č. 163/2005 Sb.). Právě výše úroků z prodlení pomáhá zodpovědět otázku, jaký je charakter a význam sankčního následku ve formě úroků z prodlení. Někdy se objevují názory, že úroky z prodlení mají spíše represivní povahu a jejich účelem je postihnout dlužníka jakýmsi druhem trestu. Úroky z prodlení však mají ve své podstatě ryze ekonomický a pragmatický význam, neboť jde o to, aby si dlužník neopatoval peněžní prostředky za cenu nižší než je obvyklé na finančním trhu. Právě proto je jejich výše vázána na repo sazbu, která jako ekonomický nástroj určuje „cenu“ peněz.

Jako další zákoník obsahuje v případě věcného plnění následek ve formě odpovědnosti za ztrátu věci, její poškození nebo zničení na straně dlužníka. Někdy se hovoří též o přechodu nebezpečí ztráty (poškození, zničení) věci. Pouze v této souvislosti úprava institut prodlení obsahuje pojem odpovědnost. Dochází tu k zajímavému jevu, kdy sankční následek, který jako samotný někdy bývá označován jako odpovědnost, je odpovědnost ve smyslu nutnosti nést negativní následky v případě ztráty, zničení či poškození věci. Tento následek by se dal formulovat jako i povinnost nést negativní následky za uvedených předpokladů. Pokud by skutečně v případě prodlení na straně dlužníka došlo ke zničení věci, odpovídá dlužník bez ohledu na zavinění. Jde tedy o případ objektivní odpovědnosti ovšem s tím, že zákon současně stanoví liberační důvod, který spočívá v tom, že by k této škodě došlo i jinak (například zkažení věci či živelné pohromy).

Občanský zákoník řeší i otázku případného souběhu odpovědností za škodu podle § 420, pokud prodlení zavinil, a odpovědnosti z prodlení. Jako zásadu stanoví, že právo věřitele na náhradu škody způsobené prodlením dlužníka není dotčeno. Současně ovšem uvádí omezující podmínku, že při prodlení s plněním peněžitého dluhu lze však náhradu škody požadovat, jen pokud není kryta úroky z prodlení nebo poplatky z prodlení. Toto ustanovení přisuzuje úrokům z prodlení zřetelně reparační význam a navíc je považuje současně za jakousi paušalizovanou náhradu škody obdobně jak to činí institut smluvní pokuty.

V případě prodlení věřitele občanský zákoník stanoví katalog sankčních následků poměrně odlišně. Předně vzniká věřiteli povinnost k náhradě nákladů, které vznikly dlužníkovi tím, že věřitel nepřijal řádně nabídnuté plnění či neposkytl potřebnou součinnost k plnění. Dále na věřitele přechází nebezpečí nahodilé ztráty věci a podle § 520 OZ v případě věcného plnění nese věřitel nebezpečí ztráty, poškození či zničení věci. Zde ovšem zákon neuvádí možnost liberačního důvodu a lze se proto domnívat, že se jedná o přísnou objektivní odpovědnost.

Zákon pamatuje i na případ, kdy by mohlo dojít k současné existenci prodlení věřitele a dlužníka, a proto stanoví, že pokud věřitel nepřijme včas a řádně nabídnuté plnění či neposkytne součinnost ke splnění dluhu (jinými slovy jestliže je věřitel v prodlení), pak nedojde k prodlení dlužníka. Za konkretizaci této zásady lze považovat i ustanovení, že za dobu věřitelova prodlení není dlužník povinen platit úroky. V případě prodlení věřitele není výslovně upravena případný souběh obecné odpovědnosti za škodu podle § 420 OZ a sankčních následků vyplývajících z prodlení. S ohledem na úpravu prodlení dlužníka a obecnou systematiku je však zřejmé, že povinnost k náhradě škody v případě zaviněného protiprávního jednání na straně věřitele není prodlením dotčena.

Nezbývá než zkoumat uvedené sankční následky ve světle obecného vymezení právní odpovědnosti podle sankční teorie. Je nutné si připomenout, že sankční následek nemůže být totožný s původní primární povinností a zároveň sankce je totožná s odpovědností pouze pokud spočívá ve vzniku sekundární sankční povinnosti. Je otázkou, zda všechny vypočtené následky plynoucí z prodlení, můžeme označit za povinnost následně vzniklou, ve vztahu k původní povinnosti sekundární a tím pádem i odpovědnost. Na jednu stranu jako odpovědnost nemůžeme označit případ samotného přechodu nebezpečí ztráty, poškození či zničení věci, neboť se ve své podstatě nejedná o povinnost ale o jiný druh následku. Sekundární sankční povinnost (to ve formě povinnosti k náhradě škody) by nastala až s další právní skutečností – ztráta, zničení či poškození věci. Lze ovšem namítnout, že přechod nebezpečí na věci se dá interpretovat i tak, že následkem prodlení je vznik povinnosti, a sice takové, která stanoví, že subjekt se má chovat tak, aby nedošlo k uvedené ztrátě, zničení či poškození věci. Předně se nedá automaticky říci, že by se jednalo o povinnost ve klasickém chápání jako nutnosti určitého chování, neboť zákon zřetelně neoznačuje, že se jedná o povinnost ani komu je určena; dá se dovozovat pouze velmi rozšiřujícím výkladem. Tato „povinnost“ je dále oproti tradiční sankční povinnosti (např. k náhradě škody) zřetelně rozdílná. Ve vztahu k původní povinnosti není nesporné, jestli jde o sekundární následně vzniklou povinnost a navíc její přímý sankční (tedy újmu přivozující) charakter je zřetelně deficitní. Taktéž v případě, kdy smlouva zanikne samotným včasným nesplněním (fixní smlouva), nemůžeme hovořit v uvedeném smyslu o odpovědnosti, neboť při zrušení smlouvy od počátku nejde o zvláštní druh následku a ne o sekundární povinnost. Právo resp. možnost věřitele odstoupit v případě prodlení dlužníka též neznamená na první pohled povinnost pro dlužníka. Odstoupení je druhem subjektivního práva, jde o jednostranný právní úkon, kterým je ovlivněno trvání právního vztahu (v německé občanskoprávní teorii se hovoří o tzv. Gestaltungsrecht) a jako takový není závislý na vůli adresáta. Povinnost ohledně vrácení již proběhlého plnění vzniká až na základě účinků odstoupení. Povinnost na straně dlužníka však můžeme spatřovat už v nutnosti strpět odstoupení samotné, ale opět takový závěr nelze přijmou zcela bez výhrad. Naproti tomu úroky či poplatky z prodlení představují klasickou povinnost sankčního charakteru, kterou lze bez pochybností označit jako odpovědnost.

Jak bylo napsáno, návrh nového občanského zákoníku vychází z poměrně ucelené přístupu k pojetí právní odpovědnosti a opouští pojetí odpovědnost jako hrozby sankcí a zároveň se snaží pojem odpovědnost oproti stávající úpravě nahrazovat pojmem povinnost. To je případ i nároků, které vznikají v souvislosti s prodlením věřitele či dlužníka. Již výše bylo napsáno, že subsumovat institut prodlení a povinností z něj vyplývajících pod pojem odpovědnost je přinejmenším sporné a znamená to spíše zbytečné rozšiřování významu pojmu odpovědnost. Pojem „odpovědný“ návrh užívá v § 1690⁶⁰ a § 1692 odst. 2⁶¹. Skutečně je zachováváno proklamované pojetí právní odpovědnosti a není možné slovo „odpovědný“ v tomto případě

⁶⁰ „Dlužník, který svůj dluh řádně a včas neplní, je v prodlení. Dlužník není za prodlení odpovědný, nemůže-li plnit v důsledku prodlení věřitele.“

nahradit výrazem „má povinnost“, což je typické pro pojetí odpovědnosti jako hrozby sankcí. V tomto případě se jedná o druh přičitatelnosti, kdy není možné závadné chování a jeho následky přičíst k tíži dlužníka. V tomto můžeme nalézt podobnost s německou úpravou.

3.7 Prodlení v německém právu

Do úpravy odpovědnosti z prodlení zasahuje částečně i komunitární právo a i to je jeden z důvodů, proč charakter tohoto institutu je v obou právních řádech podobný. Jmenovitě jde o směrnici 2000/35/ES o postupu proti opožděným platbám v obchodních transakcích. Jedním z proklamovaných cílů směrnice je i to, aby věřitelé nebyli poškozováni na svých právech v důsledku prodlení dlužníka. Článek 3 stanoví, kdy má být úrok z prodlení splatný – tj. dnem následujícím po dni splatnosti nebo platební lhůty, které jsou stanovené ve smlouvě – a za jakých okolností je úrok z prodlení splatný bez předchozí upomínky, což je zásadní zejména v německém právu, neboť český občanský zákoník institut upomínky v tomto smyslu nezná.

Významným hmotněprávním ustanovením je určení, že věřitel má právo na úrok z prodlení za splnění dvou podmínek – jednak splnil svou zákonnou i smluvní povinnost a jednak neobdržel splatnou částku. Věřiteli je přiznáváno i právo na náhradu nákladů spojených s vymáháním dluhu.

Stranou harmonizace nezůstala ani sazba úroků z prodlení – tzv. zákonná sazba. Její výše se odvozuje od referenční sazby Evropské centrální banky zvýšené o sedm procentních bodů. Úroky z prodlení stanovené u nás prováděcím předpisem byly dány do souladu až nařízením vlády č. 163/2005 Sb., ačkoliv lhůta k transpozici směrnice byla původně do 8.8.2002; výše úroků se však u nás odvozuje od výše repo sazby stanovené ČNB.

Odpovědnost z prodlení je v německém občanském právu postavena na obdobných principech jako u nás. Opět však německý zákon ani teorie nepoužívá v souvislosti s prodlením pojmu odpovědnosti v našem smyslu, ač obsahově se v mnohém kryje.

Omezuje se na výklad podmínek, za kterých je dlužník či věřitel v prodlení a stanovuje možné následky. Pozitivní úprava je obsažena v případě prodlení dlužníka v §§ 286 – 292 BGB a u prodlení věřitele v §§ 293 až 304 BGB. Stejně jako u nás jde logicky výhradně o odpovědnost smluvní, která nastupuje v případě splnění zákonem daných podmínek. Obecnými podmínkami tedy budou existence závazkového vztahu, jehož obsahem musí být Leistungspflichten (povinnosti k plnění), dále kvalifikovaná pasivita dlužníka či věřitele, která představuje porušení právní povinnosti, a objektivní případně i subjektivní prvek přičitatelnosti.

V hrubých rysech německá právní věda uvádí, že prodlení dlužníka je zaviněné neplnění, a to přes upomínku a dospělost pohledávky. Již z této základní obecné definice vidíme podstatný rozdíl oproti našemu pojetí. Náš občanský zákoník v případě prodlení neoperuje s institutem upomínky a neváže na ní hmotněprávní následky ohledně případných sankčních povinností. Jinak je tomu v BGB, kde je v zásadě podmínkou, aby po splatnosti (dospělosti) pohledávky věřitel upozornil dlužníka na neplnění prostřednictvím upomínky (Mahnung). Musí být tedy splněny kumulativně obě podmínky upomínka i dospělost pohledávky, aby se dlužník dostal do prodlení. Dospělost – splatnost pohledávky je časově definována stejně jako u nás, jde o okamžik, od kterého může být pohledávka úspěšně žalovatelná a vymahatelná.

⁶¹ „Po dlužníkovi, který je v prodlení se splácením peněžitého dluhu, může věřitel, který řádně splnil své smluvní a zákonné povinnosti, požadovat zaplacení úroku z prodlení, ledaže dlužník není za prodlení odpovědný.“

Vidíme tedy nutnost aktivity na straně věřitele a vázání dalších nároků na jeho úkon. Názory na charakter upomínky, zda je projevem vůle a tedy právním úkonem se různí. Spíše je však upomínka zařazována do kategorie jednání podobných právním úkonům (Geschäftsähnliche Handlungen)⁶², neboť projev vůle je případ, kdy zamýšlené právní následky nastupují proto, že byly chtěny. Kdežto v případě upomínky nastupují následky bez ohledu na to, zda byly chtěny či nikoliv; například pokud by věřitel napsal dlužníkovi a neměl žádnou představu, že tím vlastně zamýšlí nějaké následky. Na druhou stranu má upomínka společné prvky s projevem vůle, protože je jí něco sdělováno a působí faktické následky. Proto i na upomínku se použijí obecné předpisy ohledně jednání nezletilce či zástupce.

Forma upomínky není stanovena, ale v zájmu věřitele a jeho právní jistoty je žádoucí písemná forma.

Zákon stanoví i subjektivní prvek přičitatelnosti, protože zohledňuje i okolnost, že plnění se neuskutečnilo v důsledku skutečností, za které dlužník neodpovídá; přičemž termín neodpovídá se vykládá stejně jako v případě odpovědnosti za škodu (Vertretenmüssen) – tj. odpovídá v zásadě za vlastní úmysl i nedbalost.

Zákon na druhou stranu zdánlivou zátěž věřitele spočívající v nutnosti upomínky odlehčuje ve dvou směrech. Jednak upomínce stanoví na roveň podání žaloby na plnění a doručení platebního rozkazu v upomínkovém řízení. Dále je usnadněna pozice věřitele tím, že v určitých taxativně vypočtených případech není upomínky vůbec třeba. Tento výčet podává § 286 odst. 2 BGB. Jde například o případy, kdy plnění je určeno podle kalendáře nebo když dlužník plnění vážně a definitivně odmítne. Dalším případem jsou i zvláštní důvody při uvážení zájmů obou stran, za kterých je okamžitý vstup dlužníka do prodlení oprávněný. Tento případ slouží jako jistá pojistka, která dává dostatečně široké možnosti výkladu.

Dlužník peněžité pohledávky je v prodlení, když nejpozději nesplní do 30 dnů po splatnosti pohledávky a předložení účtu nebo obdobného dokumentu. Zákon však s ohledem na zmíněnou směrnicí diferencuje mezi osobami dlužníka a pro dlužníka-spotřebitele stanoví, že zmíněná norma se uplatní jen tehdy, pokud byl dlužník na dané následky ve vyúčtování upozorněn.

Okruh sankčních následků, které zatěžují dlužníka, pokud jsou splněny uvedené podmínky, je v mnohém podobný jako u nás. Jsou to především úroky z prodlení, které představují paušalizované zadostiučinění věřiteli, podle § 288 BGB. Jsou diferencovány podle charakteru subjektu dlužníka, což opět vychází z komunitární úpravy. Paušální minimální sazbou je 5 procentních bodů nad základní sazbu uvedenou v § 247 BGB. Pokud není jednou ze stran spotřebitel, pak úrok z prodlení činí 8 procentních bodů na základní sazbu.

Dalším možným následkem je změněná odpovědnost během prodlení dlužníka, znovu se objevuje u institutu prodlení pojem odpovědnosti v jiném pojetí než u nás. Během prodlení dlužník ručí za každou nedbalost ručí také za náhodu, ledaže by ke škodě došlo i při včasném splnění.

Podle § 280 odst. 2 BGB má věřitel vůči dlužníkovi v prodlení vedle úroků z prodlení též nárok i na náhradu škody. Z toho vyplývá, že odpovědnost za škodu (resp. předpoklady pro nárok na náhradu škody) není upravena komplexně jako homogenní institut, který by pokrýval veškeré možné případy. Spíše je nárok chápán jako obecná sankce, která nastupuje v různých případech za splnění daných kritérií vyjádřených ve skutkové podstatě. Pokud chceme chápat odpovědnost za škodu skutečně široce v celém kontextu, pak rozhodně nelze její úpravu vyčerpat ustanoveními, která jsou uvedena pouze v normách upravujících výlučně ji. Mnohem prospěšnější je nahlížet na odpovědnost za sankční instrument, který zákonodárce volí pro dané případy. Institut nároku na náhradu škody se jeví jako univerzální nástroj, který je používán v celém soukromém právu.

⁶² Dieter Schwab, Einführung in das Zivilrecht, 16. Aufl., C.F.Müller Verlag Heidelberg 2005: str.215

Ani v případě prodlení věřitele se německé pojetí nijak nevyvíká českému; není mu tak nutné věnovat větší pozornost, neboť základní konstrukce je shodná. Aby se věřitel dostal do prodlení, je podmínkou, že věřitel nepřijme dlužníkem nabízené plnění; přičemž zákon řeší poměrně detailně otázku formy a nutnosti nabídky ze strany dlužníka. Sankční následek, který věřitele v prodlení postihuje, spočívá především v okolnosti, že se změní prvek subjektivní přičitatelnosti na straně dlužníka, který odpovídá jen za škodu způsobenou úmyslem a hrubou nedbalostí. Jinak řečeno dochází k subjektivnímu zúžení jeho případné odpovědnosti za škodu. Zda popsanou situaci považovat za případ odpovědnosti je sporné přinejmenším proto, že nedochází ke vzniku nějaké konkrétní povinnosti na straně dlužníka, tím méně sankčního charakteru.

Dlužníkovi je též přiznán nárok na náhradu vydání, které měl v souvislosti s neúspěšnou nabídkou a opatrováním a udržováním předmětu dluhu.

Ačkoliv je u nás v souvislosti s prodlením upravena možnost odstoupení od smlouvy, není tomu tak v BGB, který vychází ze zásady, že odstoupení od smlouvy by mělo nastoupit až jako krajní možnost, pokud ostatní nástroje na zachování a splnění smluvního vztahu selžou.

Z těchto důvodů upravuje podmínky pro odstoupení samostatně § 323 BGB a nečiní je závislé na samotném prodlení, ač některé podmínky jsou v zásadě stejné. Věřiteli je dána možnost odstoupit od smlouvy až potom, co dlužníkovi poskytl dodatečnou a dostatečnou lhůtu ke splnění dluhu (někdy se hovoří o tzv. druhé šanci). Ve shodě s institutem prodlení jsou podrobně upraveny podmínky, kdy není potřeba dodatečná lhůta, nebo kdy je odstoupení od smlouvy vyloučeno.

3.8 Bezdůvodné obohacení v českém právu

Za druh soukromoprávní odpovědnosti bývá v teorii označován i institut bezdůvodného obohacení. Hlavním důvodem je zřejmě systematika občanského zákoníku, který upravuje bezdůvodné obohacení v části šesté nazvané odpovědnost za škodu a za bezdůvodné obohacení. Už několikrát však bylo napsáno, že právní texty jsou terminologicky nejednotné a pojem odpovědnosti je ke škodě věci používán velmi volně a nedůsledně. Znovu lze konstatovat, že další důvody, proč dávat do souvislosti bezdůvodné obohacení s právní odpovědností, leží spíše v určité právní tradici a empirické praxi než v logické klasifikaci. Právě z toho důvodu je třeba institut bezdůvodného obohacení prozkoumat z hledisek obecného vymezení odpovědnosti a určit, zda lze skutečně bezdůvodné obohacení subsumovat pod právní odpovědnost. Na rozdíl od předchozích případů soukromoprávní odpovědnosti obchodní zákoník neobsahuje zvláštní úpravu, a tak jsou ustanovení v občanském zákoníku použitelná univerzálně pro celé soukromé právo. Jedinou výjimkou jsou ustanovení současného zákoníku práce, která chrání majetkový prospěch zaměstnance, pokud ho nabyt v dobré víře.

Bezdůvodné obohacení také představuje v souladu s římskoprávní naukou i právní důvod vzniku obligačního právního vztahu. Proto za stanovených podmínek vyjádřených ve skutkové podstatě bezdůvodného obohacení vznikne nový závazkový vztah. V tradiční nauce se rozeznává, že obligační vztah může vzniknout ze smlouvy nebo z deliktu (nedovoleného jednání); právě bezdůvodné obohacení je podobné deliktu ovšem s tím rozdílem, že práva a povinnosti z něj mohou vzniknout i na základě právem aprobovaného jednání a současně není třeba přítomnost zavinění. Někdy se proto hovoří též o kvazideliktu⁶³. Pojetí bezdůvodného obohacení jako odpovědnosti či jako kvazideliktu je dáváno do protikladu, ačkoliv pojmově nemusí nutně jít o neslučitelné koncepce.

⁶³ Knappová, M., Švestka, J. a kol: Občanské právo hmotné, díl II., Praha 2002, s. 587 a n.

Bezdůvodné obohacení má v právu nezastupitelnou funkci. Jde o promítnutí ekonomicko-morální zásady, že subjekt nemá získat majetkový prospěch bezdůvodně. Subjekt se totiž nemůže obohatit z ničeho, jeho prospěch musí být získán vždy na úkor jiného; záleží však na tom, zda k tomu byl právní důvod či nikoliv. Pokud dojde k bezdůvodnému obohacení, pak právo má především nastolit původní stav před obohacením (restituovat) a zaručit, aby osoba, která se bezdůvodně obohatila, vrátila tento majetkový prospěch subjektu, na jehož úkor byl prospěch získán. Tento institut plní však svou funkci pouze v rámci soukromého práva, tedy mezi rovnoprávními subjekty, kde jeden nemůže jednostranně ukládat druhému práva a povinnosti. Ve veřejném právu zmíněnou restituční a vyrovnávací funkci plní jiné, i když v mnohém obdobné instituty. Ještě významnější roli hraje bezdůvodné obohacení v německém právu, neboť koriguje a zmírňuje důsledky tzv. Abstraktionprinzipu, jak bude ještě dále vysvětleno.

Objektem – chráněným zájmem institutu bezdůvodného obohacení je - stejně jako u ostatních druhů soukromoprávní odpovědnosti - především majetek a zájem na tom, aby nedocházelo k obohacení v rozporu s objektivním právem nebo dobrými mravy. Jinými slovy, aby tržní majetkové interakce probíhaly v souladu s právem.

Objektivními předpoklady pro vznik práv a povinností z bezdůvodného obohacení jsou obsaženy v § 451 OZ. Odstavec první tohoto ustanovení stanoví obecnou formulaci skutkové podstaty a odstavec druhý dále popisuje zvláštní skutkové podstaty či spíše rozvádí a doplňuje strohý první odstavec. Vzájemný vztah obou odstavců není zcela jasný⁶⁴. Odstavec první můžeme brát jako obecnou skutkovou podstatu, ke které jsou skutkové podstaty v odst. 2 speciální; vzájemný vztah se řídí obecným derogačním pravidlem. Účelu a systematické však lépe odpovídá chápání, že odst. 1 sám pouze proklamuje obecnou zásadu, kterou však dále rozvíjí odst. 2, oba odstavce tvoří neoddělitelný celek a obsahují taxativní výčet skutkových podstat, kde není žádná obecná generální skutková podstata. Z laxního znění § 451 odst. 1 OZ tak vyplývá, že ke vzniku práv a povinností z bezdůvodného obohacení je třeba splnění v zásadě pouze dvou podmínek. Existence bezdůvodného obohacení neboli bezdůvodného majetkového prospěchu na straně jednoho subjektu (obohaceneho) a současně tomu korespondující újma v majetkové sféře jiného subjektu (postiženého) – vyplývá z formulace „na úkor jiného“. Jak pro prospěch tak pro újmu platí, že musí být vyjádřitelná v penězích, což je ostatně i požadavek kladený na škodu. Nejdůležitějším a zároveň ve světle právní odpovědnosti nejspornějším znakem je skutečnost, že ke vzniku práv z bezdůvodného obohacení není třeba protiprávního jednání. Tato okolnost odlišuje institut bezdůvodného obohacení od ostatních zmiňovaných druhů soukromoprávní odpovědnosti. Dostatečná je okolnost, že k obohacení bez právního důvodu došlo. Jestli ji obohacený způsobil či nikoliv není rozhodné. Stejně tak se nepřihlíží k zavinění subjektu, i když to by samo o sobě nebylo určující, neboť odpovědnost může být (a také často je) vybudována na objektivním principu bez zřetele na zavinění. Pokud tedy považujeme protiprávnost za imanentní znak právní odpovědnosti, pak můžeme konstatovat, že již v tomto znaku je institut bezdůvodného obohacení deficitní. Jde namítnout, že pojem protiprávnosti se dá chápat širěji podobně jako u některých případech objektivní odpovědnosti za škodu a výkladem pod něj zahrnovat i skutečnosti, se kterými právo spojuje vznik určitých následků, ačkoliv je právní řád výslovně neoznačuje jako protiprávní. Tento výklad je však sotva udržitelný a znamenal by příliš široké a vágní vymezení základních předpokladů pro vznik odpovědnosti. Z těchto důvodů se zde relativizuje i význam třídění odpovědnosti na smluvní a mimosmluvní podle toho, zda došlo k porušení povinnosti vyplývající ze smlouvy nebo ze zákona. Pokud totiž nemůžeme ve

⁶⁴ Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C.H.Beck 2006, s. 804 a n.

všech případech vůbec hovořit o kategorii protiprávnosti tím méně můžeme určit jaký druh povinnosti byl porušen. Za bezdůvodné obohacení zákon považuje určité skutečnosti, které vlastně tvoří základ výčtu jednotlivých skutkových podstat bezdůvodného obohacení. Jako první občanský zákoník uvádí, že bezdůvodné obohacení je majetkový prospěch získaný bez právního důvodu, tedy z důvodu, který neexistuje od samého počátku a to ani jako neplatný. Jako typický se uvádí příklad, kdy subjekt omylem převede bankovním příkazem peněžní částku na účet někoho jiného, než chtěl. Bezdůvodné obohacení může spočívat i v plnění z neplatného právního úkonu, tedy úkonu, který byl od počátku pro některou okolnost neplatný. Je však nutné si uvědomit, že neplatnost jen z důvodů nedostatku formy je zvláštním případem a zákon plnění dluhu neplatného pro nedostatek formy za bezdůvodné obohacení nepovažuje. Plnění z právního důvodu, který odpadl, je rovněž považováno za bezdůvodné obohacení stejně tak prospěch získaný z nepoctivých zdrojů. Problematické ovšem je vymezení, co za nepoctivý zdroj považovat. Zřejmě se bude jednat o zdroje, které právo neaprobuje a jsou v rozporu s dobrými mravy. U zdrojů pocházejících z trestné činnosti jistě není pochybnost o jejich nepoctivosti, ovšem jiné případy mohou být sporné. V samostatném paragrafu zákon bezdůvodným obohacením chápe i případ plnění za toho, kdo měl po právu povinnost plnit sám. Jde o to, že subjekt A má povinnost určitého plnění, zatímco tuto povinnost subjekt B nemá. Subjekt B ovšem uskuteční plnění místo A. Mezi subjekty A a B je pak právní vztah z bezdůvodného obohacení, kde A je obohacený a B poškozený. Na první pohled je situace podobná plnění ručitelem, ovšem povinnost ručitele plnit je upravena speciálně a bývá založena na smluvním vztahu.

Druh majetkové hodnoty, kterou získal obohacený, není rozhodný. Může jít o věc, peníze, práva či určitý výkon. Jediný požadavek je, aby tato majetková hodnota byla vyjádřitelná v penězích. Nemusí ani spočívat v přímém majetkovém přírůstku, stačí pokud se majetek obohaceného nezmenšil, ačkoliv by za normálních okolností k tomu došlo. Majetkový prospěch tak může spočívat i v ušetření hodnot, které by jinak byly vydány.

Zákon dále vymezuje předpoklady vzniku práv a povinností z bezdůvodného obohacení, ovšem činí tak negativně a určuje, které případy za bezdůvodné obohacení nepovažuje. Podle § 455 OZ se za bezdůvodné obohacení nepovažuje přijetí plnění promlčeného dluhu; obdobně se za bezdůvodné obohacení nepovažuje přijetí plnění dluhu neplatného jen pro nedostatek formy.

Co se týká subjektů právního vztahu z bezdůvodného obohacení, jde o vztah mezi tím, kdo bezdůvodné obohacení získal (obohacený) a tím, na jehož úkor bylo obohacení získáno (postižený). Zákon dále nestanoví zvláštní předpoklady pro to, aby subjekt byl způsobilý být subjektem právního vztahu z bezdůvodného obohacení. Je to ostatně logický výsledek toho, že zákon nepovažuje zavinění dokonce ani protiprávnost za nezbytný předpoklad vzniku práv a povinností z bezdůvodného obohacení. Stačí pouze okolnost, že subjekt má obecnou způsobilost k právům a povinnostem (právní subjektivitu) – tu právní řád přiznává fyzickým a právnickým osobám. Není tedy rozhodné, zda se jedná o nezletilce či člověka stíženého duševní poruchou – i oni mohou vystupovat v právním vztahu z bezdůvodného obohacení jak na straně postiženého, tak na straně obohaceného.

Subjektivní stránka - jmenovitě zavinění - není důležité, neboť vznik práv a povinností z bezdůvodného obohacení nastává bez ohledu na zavinění. Jediný význam má zavinění v případě promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení. Podle § 107 odst. 2 činí objektivní promlčecí doba v případě úmyslného bezdůvodného obohacení 10 let.

Jaký je druh následků, které nastávají v případě naplnění uvedených předpokladů? Již z restituční funkce institutu bezdůvodného obohacení sledujícího obnovení původního vztahu vyplývá povinnost obohaceného vydat obohacení poškozenému. Charakter této povinnosti je blízký sankčnímu pojetí právní odpovědnosti, neboť se jedná o sekundárně vzniklou povinnost, kterou subjekt dříve neměl. Je zároveň i sankční povahy, protože povinnost vydat

představuje újmu v majetkové sféře obohaceného. Obohacený je povinen vydat vše, co úkor poškozeného získal. Na rozdíl od úpravy odpovědnosti za škodu zde zákon nepřiznává soudu moderační právo – tj. v odůvodněných případech zmenšit rozsah vydání bezdůvodného obohacení. Není také rozhodné, zda obohacený získaný majetkový prospěch již spotřeboval či převedl na jiného. Plnilo-li se na základě neplatné či zrušené smlouvy, pak je každý z účastníků povinen vrátit druhému vše, co podle ní dostal. Zákon si všímá i vydání užitků z předmětu bezdůvodného obohacení a váže ho na přítomnost dobré víry na straně obohaceného. Pokud ten, kdo obohacení získal, nejednal v dobré víře, pak musí vydat i užitky z předmětu bezdůvodného obohacení. A contrario pokud obohacený jednal v dobré víře, smí si tyto užitky ponechat a stává se originárně jejich vlastníkem. Kdo bezdůvodně obohacení vydává má také nárok na náhradu nutných nákladů, které na věc vynaložil bez ohledu na to, zda byl v dobré víře či nikoliv. Zákon upřednostňuje obnovení původního stavu prostřednictvím vydání všeho, co bylo nabyto bezdůvodným obohacením (tzv. naturální restituice), zároveň však připouští v případech, kdy to není dobře možné (bohacení spočívalo ve výkonech či bylo spotřebováno nebo zničeno), aby byla poškozenému poskytnuta peněžní náhrada, která kompenzuje vzniklou majetkovou újmu.

Ačkoliv institut bezdůvodného obohacení má mnoho společného s právní odpovědností, nelze ho považovat jednoznačně za druh soukromoprávní odpovědnosti, a to hned z několika důvodů. Nelze dost dobře dohledat původní primární povinnost, jejíž porušení by vedlo ke vzniku nových sankčních povinností. Právní řád explicitně žádnou takovou povinnost neukládá a vznik sankčních povinností váže na existenci určitých právních skutečností – nikoliv však na kategorii protiprávnosti (resp. porušení právní povinnosti), kterou lze oprávněně považovat za imanentní znak teoretické konstrukce právní odpovědnosti. I to je důvod, proč bezdůvodné obohacení není považováno za delikt ale za tzv. kvazidelikt a není většinou zařazováno do rámce práva z nedovoleného jednání (deliktní právo). Obdobně nejde bezdůvodné obohacení bez dalšího subsumovat pod obecné vymezení právní odpovědnosti a je přesnější ho zařazovat do samostatné kategorie, která má mnohé rysy s právní odpovědností společné a současně se v zásadním znaku liší.

Návrh nového občanského zákoníku, který na svých stránkách zveřejnilo Ministerstvo spravedlnosti, zachovává v souvislosti s bezdůvodným obohacením dosavadní koncepci a nevytváří žádné nové pojetí ani nepřidává další skutkové podstaty. Současně také neužívá pojmu odpovědnosti v souvislosti s bezdůvodným obohacením.

Vzhledem k tomu, že ani návrh nepočítá s příklonem k tzv. Abstrakcionprincípu (viz následující kapitola), nelze se domnívat, že by institut bezdůvodného obohacením měl být nějak zásadně přepracován a nadále se vystačí s obsahově totožnou úpravou.

Zajímavý pohled na vztah bezdůvodného obohacení a odpovědnosti za škodu ilustruje rozsudek Nejvyššího soudu 33 Odo 127/2003-117. Skutkový základ je následující. Žalovaný uzavřel se žalobkyní smlouvu o odběru elektřiny. Po čase však žalobkyně zjistila, že odběrné místo resp. měřicí zařízení je poškozeno, a tudíž žalovaný odebírá elektrickou energii bez toho, aby byla naměřena a následně ji mohl zaplatit.

Soud prvního stupně rozhodl, že žalovaný je povinen nahradit škodu žalované podle § 420 OZ s odkazem mimo jiné na ustanovení § 415 OZ, neboť svým jednáním žalovaný zároveň porušil svou prevenční povinnost.

Proti tomuto rozhodnutí podal žalovaný odvolání. Odvolací soud byl toho názoru, že nelze aplikovat za této situace § 420 OZ, neboť „z provedeného dokazování nevyplývá, kdo způsobil neoprávněný zásah do měřicího zařízení.“ Proto odvolací soud posoudil věc po právní stránce jako bezdůvodné obohacení a shledal, že co se týče vyčísleného plnění je správné, ale jeho právní důvod je jiný.

Žalovaný podal dovolání a věci se zabýval NS, který odmítl přijmout názor odvolacího soudu, že by důvodem plnění ze strany žalovaného mělo být bezdůvodné obohacení. Konstatoval následující:

„Jestliže totiž poskytování elektrické energie žalobkyní žalovanému a odběr elektřiny žalovaným se uskutečňoval na základě smlouvy, nejednalo se o plnění bez právního důvodu a žalovaný nemohl získat na úkor žalobkyně bezdůvodné obohacení ve smyslu § 451 odst. 2 obč. zák. Protože kupní smlouva na odběr elektrické energie nebyla shledána oběma soudy ve smyslu § 39 obč. zák. neplatnou, nemohlo se jednat ani o bezdůvodné obohacení z neplatného právního úkonu. O bezdůvodné obohacení z právního důvodu, který odpadl, se v daném případě rovněž nejedná, jelikož smlouva existovala mezi účastníky i poté, co byl zjištěn odběr elektřiny v odběrném místě žalovaného s porušením plomb. Ze skutkových okolností dále vyplývá, že nejde ani o majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů, neboť k odběru elektřiny docházelo na základě platné smlouvy. Z uvedeného je zřejmé, že v dané věci nejsou naplněny důvody pro aplikaci § 451 obč. zák., a právní posouzení odvolacím soudem je v tomto směru nesprávné.“

Z citovaného názoru vyplývá hned několik věcí. NS se spíše přiklonil k názoru, že jednotlivé skutkové podstaty bezdůvodného obohacení jsou rozvinutím generální klauzule, která sama o sobě skutkovou podstatu nevytváří. § 451 odst. 1 v tomto pojetí proklamuje obecnou zásadu, kterou však dále rozvíjí odst. 2, oba odstavce tvoří neoddělitelný celek a obsahují taxativní výčet skutkových podstat, kde není žádná obecná generální skutková podstata. To zároveň brání rozvinutí teorií o Nichtleistungskonditionen (viz další kapitola) a rozšíření ochrany poškozené prostřednictvím institutu bezdůvodného obohacení.

3.9 Bezdůvodné obohacení v německém právu

Systematicky je právo z bezdůvodného obohacení řazeno do knihy 2. BGB upravující závazkové právo a v §§ 812 a n., což napovídá pojetí, že bezdůvodné obohacení je vedle smlouvy a nedovoleného jednání dalším samostatným důvodem vzniku závazkového právního vztahu. Svým charakterem má blízko i k deliktnímu právu, čemuž odpovídá i systematické zařazení těsně před úpravu práv z nedovoleného jednání. Zda je vhodné mluvit o bezdůvodném obohacení jako o odpovědnosti bude popsáno níže. Úprava se však nevyčerpává pouhým textem zákona, neboť ten je velice stručný, a více než kde jinde přichází ke slovu teorie a dotváření práva judikaturou.

U nás důležitá úprava bezdůvodného obohacení (v naší terminologii někdy označováno jako odpovědnost z bezdůvodného obohacení, blíže v příslušné kapitole) nabývá v německém právu mimořádného významu, o kterém svědčí i skutečnost, že bezdůvodné obohacení je častým tématem odborných prací a učebnic a také jde o samostatně vyučovanou část civilního práva. V Německu je tento institut dokonce považován za natolik stěžejní, že souhrnem norem jej upravující bývá chápán jako ucelená část práva tzv. Bereicherungsrecht⁶⁵.

Pro takový význam hovoří mnoho argumentů z konstrukce německého práva, z nich nejdůležitější jsou však dva. Jednak historické tradice vycházející již z římskoprávních kondikcí, ale zejména existence tzv. Abstraktionprinzip v německém právu. Pro pochopení funkce a konstrukce bezdůvodného obohacení je proto téměř nezbytné alespoň v hrubých rysech pojem Abstraktionprinzip osvětlit.

⁶⁵ Blíže viz Gursky, Karl-Heinz: 20 Probleme aus dem BGB – Bereicherungsrecht, überarb. Aufl., München 2004 nebo Hemmer, Karl Edmund: Bereicherungsrecht 8. Aufl., Würzburg 2003

Německá právní věda rozděluje soukromoprávní úkony mimo jiné i na kategorii tzv. *Verpflichtungsgeschäfte* (zavazující úkony) a *Verfügungsgeschäfte* (dispoziční úkony)⁶⁶. *Verpflichtungsgeschäfte* jsou takové úkony, z nichž stranám vznikají vzájemná práva a povinnosti k určitému chování, samy o sobě však nezpůsobují změnu absolutního práva (např.: vlastnictví věci). Účinky těchto úkonů jsou ryze relativní, působící výlučně *inter partes* a nemají vliv navenek. *Verfügungsgeschäfte* dávají za vznik či změnu absolutních práv a působí tak nikoliv jen mezi zúčastněnými, ale *erga omnes*.

Typickým příkladem je kupní smlouva, která zavazuje prodávajícího převést vlastnické právo k věci na kupujícího a kupující má povinnost zaplatit prodávajícímu kupní cenu. Taková smlouva však sama o sobě nezpůsobí automaticky přechod vlastnického práva (tedy práva absolutního) a má toliko účinky na zúčastněné strany. Teprve splněním povinnosti ze smlouvy, tj. předáním, dochází ke změně absolutního práva a má již účinky navenek. Při bližším ohlednutí vidíme výraznou podobnost s římskoprávním učením o titulu a modu či naší konstrukcí o dvoufázovosti převodu vlastnického práva k věci.⁶⁷

Podstata *Abstraktionprinzip* spočívá v tom, že obě výše zmíněné kategorie právních úkonů jsou na sobě nezávislé a vzájemně se nepodmiňují. To má za následek například to, že pokud dojde k převodu vlastnického práva k věci na základě neplatné smlouvy, byl-li v pořádku dispoziční úkon předání, došlo k platnému a účinnému převodu vlastnického práva, neboť dispoziční úkon je nezávislý na vlastnostech jemu předcházejícímu úkonu zavazujícímu.

V takovémto pojetí by bezvýjimečné uplatnění *Abstraktionprinzip* vedlo k neudržitelným výsledkům, které by byly vnímány jako nespravedlivé. Proto je nutný přesně stanovený a předvídatelný korektiv, jehož funkci plní právě institut bezdůvodného obohacení.

Základní funkcí je i podle názvu dát do původního stavu pohyb majetku či obdobných hodnot, pro který není nebo nebyl žádný právní důvod. Podmínky, za kterých se práva a povinnosti z bezdůvodného obohacení uplatňují, jsou obdobné jako u nás. Maječkový prospěch na straně obohaceného a tomu odpovídající majetková ztráta na straně postiženého, k čemuž došlo bez kvalifikovaného právního důvodu. V majetkovém prospěchu na jedné straně, který je příčinou majetkové ztráty na straně druhé, lze spatřovat objektivní prvek přičitatelnosti v obdobném smyslu jak byl vysvětlen v kapitole o odpovědnosti za škodu. Shodně s odpovědností za vady není vyžadován subjektivní prvek přičitatelnosti.

Vzhledem ke značné podobnosti s naším právem, je vhodné si všimnout především odlišností německého práva. Přibližně v 70. letech minulého století byly teorií popsány dvě základní skupiny kondikcí – tj. skutkových podstat bezdůvodného obohacení. O tzv. *Leistungskondiktion* hovoříme, pokud někdo prostřednictvím plnění něco obdržel a to bez právního důvodu. To je bezdůvodné obohacení, jak je chápáno v běžném smyslu a zahrnuje *condictio indebiti*, *condictio ob causam finitam*, c. ob rem a dále v § 817 uvedené *condictio ob turpem causam* vel *iniustam causam*.

Zbytkovou kategorií jsou *Nichtleistungskondiktion*, které se dále vnitřně člení na více kategorií, z nichž nejdůležitější jsou tzv. *Eingriffskondiktion*. Ty postihují kvalifikovaný zásah do cizího práva. Absentuje zde tak plnění ve smyslu *Leistungskondiktion*. Učebnicovým příkladem je kráva, která se pase na cizím. Majiteli krávy se dostalo obohacení ve formě toho, že ušetřil za žrádlo; z toho však rezultuje újma na straně majitele pastviny, který přišel o travní porost. Na první pohled má tato kategorie některé podobnosti s deliktním právem. Daleko největším rozdílem je však okolnost, že k naplnění skutkové podstaty není nutné žádné kvalifikované jednání či dokonce zavinění. Tato skupina kondikcí tak zároveň

⁶⁶ Dieter Schwab, *Einführung in das Zivilrecht*, 16. Aufl., C.F.Müller Verlag Heidelberg 2005: str. 187 an.

⁶⁷ Knappová, M., Švestka, J. a kol.: *Občanské právo hmotné*, díl první Praha 2002: str. 297

plní i funkci možnosti rozšíření ochrany právních hodnot dané objektivně úzkým vymezením § 823 BGB.

Nichtleistungskondiktion však nelze aplikovat vždy. Příkladem je situace, kdy osoba A půjčí osobě B věc. Osoba B však věc prodá osobě C, která se podle německého práva stává vlastníkem dané věci. Teoreticky bychom mohli v získání peněz za prodej věci osobou B vidět neoprávněný majetkový prospěch, na jehož vydání by mohla osoba A – tedy původní vlastník – mít nárok. Podle teorie to však není možné, protože platí zásada subsidiarity Nichtleistungskondiktion, která znamená, že právní vztah mezi dvěma subjekty, jehož obsahem jsou povinnosti k plnění, nelze napadnout prostřednictvím zmíněné kondikce. Má to svůj význam, protože by docházelo k extenzivnímu rozšiřování funkce a významu bezdůvodného obohacení na úkor jiných právních institutů.

Nároky, které vznikají v důsledku naplnění zmíněných podmínek bezdůvodného obohacení, spočívají zejména v možnosti poškozeného požadovat vrácení majetkového prospěchu a tomu odpovídající povinnost obohaceného takový prospěch vydat.

Co se týká rozsahu obohacení, které musí příjemce vydat, pak musí vydat vše, co nabyl spolu užítky (§ 818 odst. 1 BGB) nebo hodnotu nabytého (§ 818 odst. 2). Vyjímecně však obohacený nemusí vydat nic – to bude v případě, kdy již není obohacení („nicht mehr bereichert“ §818 odst. 3 BGB). V souvislosti s tímto ustanovením teorie hovoří o tzv. odbohacení (Entbereicherung). To nastane, pokud obohacený nabytý prospěch spotřebuje nebo zničí a zároveň již v jeho majetku nezůstal v důsledku obohacení žádný přírůstek. Přitom není možná mechanická aplikace, ale celkové uvážení a velmi restriktivní výklad, mimo jiné musí být i možná úspora či ušetření hodnoceno jako obohacení. Příkladem je, pokud někdo bez právního důvodu nabude potraviny, které však v zápětí sní. Striktně vzato již nemá ve své majetkové sféře žádný přírůstek v důsledku obohacení, neboť tento prospěch zkonzumoval. Dostalo se mu však obohacení, které nadále přetrvává. Totiž úspora za výdaje na jídlo, které by si jinak musel pořídit. Ani tato teorie však nemůže zabránit všem nežádoucím důsledkům. V zásadě se totiž každý nárok na vydání posuzuje samostatně. To by ve výsledku mohlo znamenat, že na základě neplatné kupní smlouvy bude muset prodávající vydat peníze, ale zároveň pokud kupující věc zničí, nebude již podle § 818 odst. 3 BGB obohacený a nebude muset vydat věc či její ekvivalentní hodnotu.

Proto byla německým Spolkovým soudním dvorem vytvořena tzv. Saldotheorie, která má takovým důsledkům zabránit, neboť vychází z propojení obou nároků ze strany obohaceného i poškozeného, pokud jsou již splněny povinnosti k plnění. Zjednodušeně o lze přirovnat k synallagmatickým právním vztahům a započtení. Ve výsledku pak existuje pouze nárok na vydání prospěchu vůči tomu, koho lze po celkovém uvážení považovat za obohaceného. Ve výše zmíněném případě by to znamenalo, že kupující sice už nemá povinnost vrátit zaniklou věc, ale zároveň již podle § 812 odst.1 BGB nemá nárok na vrácení peněz.

Zbývá jen prozkoumat institut bezdůvodného obohacení z hlediska toho, zda jej lze subsumovat pod obecný pojem právní odpovědnosti. Jisté je to, že bezdůvodné obohacení nemusí být druhem smluvní odpovědnosti, neboť ke vzniku práv z něj vyplývajících není třeba smluvní povinnosti, tím méně její porušení. Navíc není nutná přítomnost jakéhokoliv jednání, opět tím méně protiprávního. Bezdůvodné obohacení působí vznik závazkového vztahu mezi subjekty, jehož obsahem je právo na vydání nabytého majetkového prospěchu. Nepůsobí však v zásadě modifikaci původního závazkového vztahu, protože ten je buď vůbec od počátku neplatný, nebo z různých důvodů zanikl. Právě zánik či neplatnost závazkového vztahu je často podmínkou pro případné nároky z bezdůvodné obohacení, které ovšem nemůže způsobit změnu něčeho, co již předtím neexistuje. S ohledem na systematiku BGB a nastíněný pojem Nichtleistungskondiktion má bezdůvodné obohacení blízko k deliktnímu právu, nicméně se zřetelnými odlišnostmi. Proto abychom v tomto případě mohli mluvit o právní odpovědnosti je nutný prvek porušení primární povinnosti a v jeho důsledku nástup

nové sekundární. Tento prvek je však zřetelně deficitní. Porušení primární povinnosti bychom museli chápat značně široce jako jakoukoliv skutečnost, se kterou právo spojuje vznik nových práv bez ohledu na charakter dané skutečnosti, což však vede pouze k vágnímu pojetí termínu odpovědnosti a nijak nepřispívá k jejímu osvětlení.

4 Závěr, shrnutí a zhodnocení problematiky právní odpovědnosti

Prozkoumání a popis jednotlivých případů právní odpovědnosti a její funkce v našem a německém právní řádu se nutně muselo omezit na nejdůležitější znaky. Není možné obsáhnout vše a je i z části na konkrétní úvaze a posouzení každého, jakému předmětu zkoumání bude věnovat největší pozornost.

Právní odpovědnost je totiž institut značně široký a nejednotně chápáný. Předně je nutné ji vymežit od ostatních druhů odpovědnosti a nalézt znaky, které ji od nich odlišují, ale zároveň ty, které mají všechny druhy odpovědnosti společné. Dále za základ zkoumání a měřítko pro další závěry tak muselo být vzato jako výchozí jedno z pojetí právní odpovědnosti. Po zhodnocení základních názorů na právní odpovědnost nakonec tuto úlohu zastalo sankční pojetí právní odpovědnosti. Tomu však lze vytknout mnoho nedostatků – zejména nedostatečné zdůraznění preventivního prvku, jak bylo uvedeno v příslušné kapitole. Zároveň je vhodné po základním vymezení zkoumaného institutu nalézt a popsat jeho základní prvky. Při sankčním pojetí lze rozlišit zejména existenci primární povinnosti, její porušení (zejména prostřednictvím jednání), tíživý následek ve formě sankce. Při uvedeném srovnání právních úprav se může zdát, že je jedním z hlavních způsobů realizace funkcí právní normy. Ovšem přinejmenším problematické na širokém chápání právní odpovědnosti v sankčním pojetí je blízkost a téměř ztotožnění se strukturou kondicionální právní normy. Podle teorie⁶⁸ lze v právní normě dovodit dvě základní dvojice strukturálních prvků – tzv. dvě základní (elementární) normy. Právě druhá dvojice prvků elementární normy daná schématem porušení povinnosti vyplývající z dispozice a v důsledku porušení sankční následky. Bez této druhé elementární normy by norma jako celek byla považována za neperfektní a bez patřičného potenciálu na regulaci společenských vztahů.

Možné nastíněné ztotožnění právní odpovědnosti se strukturou právní normy by však znamenalo relativizaci a částečně i popření významu právní odpovědnosti jako institutu práva. Proto je vhodné k takto širokému vymezení právní odpovědnosti, které se blíží záměně s elementární normou, nalézt nějaký korektiv, který umožní lepší a přesnější pochopení podstaty právní odpovědnosti a zároveň jako důsledek dané široké pojetí zúží. Korektiv samotný můžeme hledat jednak v samotném textu pozitivního práva, doplněného komparací právních úprav, jednak v historickém vývoji a tradici v užívání určitých pojmů.

Pozitivněprávní přístup se jeví na první pohled jako velmi vhodný. Nazývat právní odpovědností je ty případy, kde tak činí text zákona sám, je jistě oprávněný přístup, kterému lze sice vyčítat jistou absenci hlubšího teoretického zkoumání, ale zároveň umožňuje důkladné a kritické zhodnocení samotné právní úpravy. Nicméně sám o sobě není prost jistých úskalí. I kdybychom se pohybovali jen ve sféře českého soukromého práva (jmenovitě občanského zákoníku), tak pojem odpovědnosti je užíván spíše nahodile a těžko lze v jeho používání seznat nějakou jednotící myšlenku. I z tohoto důvodu není příliš jasné, proč teorie i

⁶⁸ Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: *Teorie práva*, Praha 2001, str. 78, Gerloch, A.: *Teorie práva*, Dobrá Voda 2000, str. 32

praxe užívá často ve spojení s instituty nároků z vad zboží a bezdůvodného obohacení pojmu právní odpovědnosti (byť s výhradami), když sám občanský zákoník při jejich úpravě výrazu odpovědnost či odpovídá nepoužívá. Důvody jsou zřejmě historické a dané běžným užíváním v praxi, neboť i po prozkoumání úpravy těchto institutů lze sice najít shodné prvky s klasickým pojetím právní odpovědnosti (např. při odpovědnosti za škodu) jen za cenu velké míry obecnosti a abstrakce. Což ovšem samo o sobě k lepšímu pochopení vést nemůže.

Navíc při porovnání s německou právní úpravou je jasné, že pojem právní odpovědnosti, tak jak ho lze chápat z textu právních předpisů, nemá v obou právních řádech ani zdaleka stejný obsah. Samotný text zákona není při základním vymezení příliš užitečný a až další bližší zkoumání a srovnání jednotlivých právních institutů, které se u nás s pojmem odpovědnosti tradičně spojují, dokáže přinést některé výsledky. V německém právu není snaha o nějaké teoretické vymezení odpovědnosti už z toho důvodu, že taková otázka prostě není na pořadu důležitosti. Zákon dává ve většině případů k řešení situace jasný návod a pojmoslovi je užíváno poměrně jednotně; odpovědnost je chápána spíše jako zvláštní druh přičitatelnosti závadného chování.

U nás je z dikce zákona patrný spíše přístup, že právní odpovědnost představuje povinnost nést následky či tyto následky samotné. V širším pojetí pak nepřiliš vhodně může být brána jako označení podmínek, za kterých sankční následek může nastat.

Z hlediska nastíněné nejasnosti ohledně chápání právní odpovědnosti v našem právním řádu se německá právní úprava jeví jako kompaktnější, propracovanější a terminologicky jednodušší. Pojmu odpovědnost neuvádí nikdy k názvu celého institutu (např. náhrada škody) a pak nelogicky v jiném spojení, ale zásadně ve spojení se subjektem delikventa. Pokud má v německém pojetí z nějakého jednání vzniknout danému subjektu tíživá povinnost, pak musí být zásadně splněny současně dva druhy přičitatelnosti. Objektívni přičitatelnost spočívá v jednání a dalších objektívních kategoriích jako následku a především příčinné souvislosti. Rozhodující pro zkoumání pojmu právní odpovědnosti je však subjektivní přičitatelnost resp. její prvky, která stanoví, za jakých podmínek lze závadné jednání subjektu přičíst (při negativní formulaci kdy nepřičíst). Nelze však subjektivní přičitatelnost omezovat na zavinění nebo ji s ním dokonce ztotožňovat. Právě v této souvislosti se v německém BGB setkáme s pojmem, kdy je subjekt odpovědný (§ 827 a § 828 BGB) – jde o jeden z prvků subjektivní přičitatelnosti týkající se vlastností konkrétního subjektu škůdce jako je věk či přičetnost. Do tohoto konceptu zapadají např. i ustanovení §§ 276, 278 a 287 BGB. Týkající se naopak rozšíření možnosti přičitatelnosti závadných jednání danému subjektu i za podmínky, kdy subjekt sám závadné jednání nespáchá, ale spáchají ho osoby od něj odlišné. Proto i v případě povinnosti k náhradě škody v důsledku kvalifikované události (někdy též nazývána jako absolutní objektívni odpovědnost) nelze v tomto smyslu o vyloučení či modifikaci subjektivní přičitatelnosti mluvit. Proto ani text UmweltHG či HaftPflG v těchto případech povinnosti k náhradě škody pojmu odpovědnosti či odpovědný neuvádí.

Velmi kladně lze hodnotit, že návrh nového občanského zákoníku má již jasnou koncepci a pojetí právní odpovědnosti a neuvádí tohoto pojmu nahodile. Klání se k tomu, že se odpovídá za splnění povinnosti a výslovně se staví proti tomu, že by odpovědnost byla hrozbou sankcí. Samotný legislativní text pak pojem odpovědnosti téměř neuvádí.

Pokud tedy shrneme pojetí odpovědnosti, ke kterému jsme došli porovnáním a modifikací sankčního konceptu prostřednictvím platné právní úpravy české a německé, pak můžeme chápat odpovědnost buď jako povinnost či schopnost nést následky svého jednání, jako následky samotné nebo jako podmínky, za kterých tyto následky mohou nastat. Každé z uvedených pojetí má nedostatky, které vychází na povrch hlavně ve srovnání s pozitivním právem, kde je zejména u nás pojem odpovědnosti používán pokaždé v trochu jiném významu. Můžeme však všechna tři pojetí chápat nikoliv jako protiklady ale logické doplňky, mezi kterými užívání a chápání pojmu odpovědnosti osciluje. Můžeme si to vyložit i tak, že si

představíme rovnostranný trojúhelník, k jehož vrcholům přiřadíme jednotlivá pojetí. Právní odpovědnost resp. její chápání pak bude ležet někde uvnitř tohoto trojúhelníku. V závislosti na konkrétní pozitivní úpravě a situaci pak bude blíže k některému z vrcholů, ale zároveň neopustí prostor vymezený těmito třemi body. Ideální by bylo najít definici odpovědnosti, která by ležela v těžišti tohoto trojúhelníku a splňovala by tak v dostatečné míře požadavek na obecnost, ale zároveň i na dostatečně jasné přiblížení. To je však ideál, kterého ve společenských vědách nelze dosáhnout.

V samotném textu normativních právních aktů pak tak ani při porovnání právních úprav jednoznačnou odpověď na podstatu právní odpovědnosti nenalezneme. Důvodem je i velmi rozdílné chápání pojmu odpovědnosti u nás a v německém prostředí. Spíše než ke zdůraznění shodných znaků došlo k akcentaci rozdílů jednotlivých pojetí. Což samo o sobě je také přínosem, byť nepřímým přes negativní vymezení. Styčnými body obou právních úprav by pak mohla být sféra trestního práva, což je dáno i společnou historickou tradicí. Pojem z českého trestněprávní teorie „trestně odpovědný“ a německý pojem viny (schuld, schuldfähig) je používán v podobném smyslu a významu jako spojovací prvek mezi objektivně daným jednáním a osobou pachatele.

Žádný z nastíněných způsobů vymezení právní odpovědnosti nevede s ohledem na pozitivněprávní pojetí ke spolehlivému a jednoznačnému závěru. Je však otázkou, zda je vůbec účelné vymezovat odpovědnost na nejobecnější rovině. Zda není vhodné spokojit se s konstatováním, že odpovědnost je v jednotlivých právních oborech chápána různě a je třeba vždy přihlídnout ke kontextu, ve kterém je s jejím pojmem operováno. Jde vůbec o uchopitelný pojem, když jedna teorie zdánlivě vyvrací druhou?

Ale právě možnost vyvrácení, neboli falsifikace, je základem kritického racionalismu, jako měřítko zda se jedná o vážný vědecký přístup.⁶⁹ Jediným skutečným testem teorie je snaha o její vyvrácení, neboť získat potvrzení v podstatě čehokoli, pokud o to stojíme a hledáme. Testovatelnost a vyvrátitelnost jsou v podstatě identické pojmy, přičemž je jasné, že některé teorie se testují snadněji než jiné – např. pouhým pozorováním a popisem. Z toho vyplývá, že každá teorie, která není zpochybnitelná a vyvrátitelná pozorováním je nevědecká, přičemž nevyvrátitelnost teorie není její předností, ale právě naopak. Prostřednictvím vědy, jejíž atributy splňuje i právní věda, nelze získat konečné a za všech okolností platné odpovědi. Ty umí formulovat pouze ideologie a náboženství, což je oproti vědě činí přitažlivými. Okolnost, že vědeckými metodami nemůžeme dosáhnout absolutního poznání či absolutní pravdy, v žádném případě není projevem nihilismu, nebrání v bádání a poznávání a neznamená, že by byly márné. Je stanoven cíl, jemuž se limitně můžeme blížit, ale dosáhnout jej nelze.

Při bezmyšlenkovitém zobecňování a snaze o definici hrozí totiž nebezpečí, které bylo zmíněno již na začátku, že právě nejobecnějším vymezením či snahou o něj učiníme odpovědnost neuchopitelnou a v podstatě ji bez dalšího ztotožníme s konstrukcí právní normy (resp. její elementární části). Vezmeme-li tak za výchozí bod sankční teorii právní odpovědnosti, pak právní odpovědnost je míra rozšíření právní povinnosti v důsledku přičitatelného porušení primární právní povinnosti s ohledem na pozitivněprávní úpravu, historický vývoj a úzus institutu. Hledisko pozitivněprávní je například důvodem, proč označujeme jako druh odpovědnosti nároky z vad zboží. Obvyklý úzus je zase důvodem pro takovéto označení nároků z prodlení. Pro oba dva případy je shodné, že základní uvedené schéma na ně nedopadá bez výhrad. K logické konstrukci a propracovanosti práva takovéto vymezení sice nepřispívá, ale jde však o okolnost, se kterou musíme počítat vzhledem k mnohvrstevnému pojetí práva jako společenského fenoménu.

Vzhledem k tomu, signifikantní znak právní odpovědnosti je následná nepříznivá povinnost sankčního charakteru, pak je i úkolem práva a zvláště zákonodárce přesné specifikování

⁶⁹ blíže Popper, Karl R.: Logik der Forschung, 7. Aufl., Tübingen 1982; Popper, Karl R.: Objektive Erkenntnis - ein evolutionärer Entwurf, Hamburg 1993

podmínek, za kterých se tento následek může realizovat. Je to i věc právní jistoty. Subjektům práva je třeba vytvořit takové prostředí, ve kterém mohou svobodně rozhodovat o svém chování s tím, že mohou i předvídat jeho možné právní i jiné následky. V opačném případě by právo ztratilo jednu ze svých základních funkcí jako společenského regulátoru či nositele hodnoty. V tomto případě by stalo zvlášť a anarchií, nikoliv řádem.

Sankční pojetí odpovědnosti nejlépe dopadá na oblast soukromého práva, které je ovládáno vztahy rovnosti a primátu smlouvy jako instrumentu realizace práv. V soukromém právu totiž sankce nastupuje ex lege – tedy automaticky ze zákona – vůči rušiteli za splnění všech zákonem daných podmínek, není třeba žádného veřejnoprávního aktu. Sankce bývá také ekvivalentní způsobené újmě, neboť se dá většinou z povahy věci bez větších obtíží vyjádřit. Soukromé právo chrání primárně majetkové zájmy svých subjektů, nicméně dává návod i pro vyjádření škod nemajetkového charakteru. Pokud spor o to, zda byly splněny podmínky pro vznik sankčního následku, dojde k soudu či orgánu jemu postavenému na roveň, pak jeho případné rozhodnutí má pouze deklaratorní charakter a pouze autoritativně konstatuje, zda došlo k naplnění podmínek daných zákonem a vzniku nové povinnosti či nikoliv. V případě, že ano, pak i specifikuje dané povinnosti, nicméně opět deklaratorně prostou aplikací zákona. Většinou se neuplatňuje uvážení soudu ohledně charakteru a výše sankce, platí však princip vázanosti soudu návrhem stran.

Po celkovém shrnutí je možné konstatovat, že výsledky práce nevedly a zřejmě ani vést nemohly k přesnému vymezení právní odpovědnosti. To ostatně ani nebyl primární úkol, daleko spíše se však snažila o to, jak v jednotlivých právních oborech našich i německých pojmána právní odpovědnost s ohledem na její teoretické chápání. Ukázalo se, že nelze žádný z teoretických náhledů použít bez výhrad, podobně jako nelze najít všeobsažné a nevyvratitelné pojetí. Zároveň však rozdílné koncepce nelze automaticky stavět do pozice proti sobě, ale spíše je nutné je vidět v jejich vzájemných souvislostech a nedostatky jednoho doplňovat přednostmi druhého. Z uvedeného je také zřejmé, že vytvoření nevyvratitelné koncepce na poli právní vědy není pojmově možné, takovou úlohu může zastat jenom náboženství nebo jiné myšlenkové dogma, neboť možná vyvratitelnost je určujícím znakem vědy.

Výhoda a zároveň největší nedostatek této práce oproti ostatním dílům spočívá v okolnosti, že se nezaměřovala na jediný právní obor či činnost, ale snažila se v obecnosti pokrýt základní odpovědnostní instituty občanského práva spolu s nastíněním obdobné úpravy ve Spolkové republice Německo a exkursem do mezinárodního práva. To však bylo možné pouze za cenu jisté stručnosti a zjednodušení. To je však přiměřená daň za zachycení právní odpovědnosti v celém právním řádu. Lze sice namítnout, že v některých částech měla jít práce více do hloubky a některých méně, to je však opět daň za zvolený přístup, omezený rozsah práce a subjektivní náhled, kterému se nikdy nelze vyvarovat, na význam jednotlivých oborů a institutů pro právní odpovědnost.

Komparace ustanovení, které jsou u nás tradičně spojovány s právní odpovědností, s německou úpravou pak umožnila vidět naše pojetí v jiném světle. Nezdůraznila ani tak společné znaky, byť jich je také s ohledem na společnou minulost a stejná teoretická východiska mnoho, ale více zdůraznila rozdílnosti a umožnila jejich kritické zhodnocení. Posloužila také k zamyšlení, zda je vůbec pojem právní odpovědnosti teorií i praxí vhodně a správně používán.

Pokud však tato práce vedla k nadhledu a zamyšlení nad pojetím právní odpovědnosti a pozitivní úpravy s ní spojené u nás i v Německu, pak nebyla zbytečná a přispěla k posílení právního vědomí.

5 Seznam použité literatury

- Knapp, V.: Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu. Stát a právo I. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1956
- Luby, Š.: Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve I. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1958
- Macur, J.: Odpovědnost a zavinění v občanském právu, Brno 1980
- Knappová, M.: Povinnost a odpovědnost v občanském právu, Praha: Eurolex Bohemia 2003
- Knapp, V.: Co je dovoleno a co je zakázáno, Právník 1990
- Hungr, E.: Právní filosofie (Vybrané problémy), Brno 1993
- Weinberger, O.: Filosofie, právo, morálka, Brno 1993
- Harvánek, J.: Základy právní teorie, Brno 1991
- Knapp, V.: Teorie práva, Praha 1995
- Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva, Praha 2001
- Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva, 2. přepracované vydání, Praha: ASPI Publishing 2004
- Gerloch, A.: Teorie práva, Dobrá Voda 2000
- Haščák, J.: Právní odpovědnost, diplomová práce, 2007
- Knappová, M., Švestka, J. a kol.: Občanské právo hmotné, Praha 2002
- Halík, T.: Vyzván i nevyzván, Evropské přednášky k filozofii a sociologii dějin křesťanství, Praha 2004
- Schwab, D.: Einführung in das Zivilrecht, Heidelberg 2005
- Musielak, H.J.: Grundkurs BGB, 9. Aufl., München 2005
- Medicus, D.: Grundwissen zum bürgerlichen Recht, 6. Aufl, Köln, München 2004
- Medicus, Dieter: Bürgerliches Recht, München, Berlin, Köln, Bonn 1999
- Popper, Karl R.: Objektive Erkenntnis - ein evolutionärer Entwurf, Hamburg 1993
- Hoye, W.J.: Demokratie und Christentum, Münster 1999
- Popper, Karl R.: Logik der Forschung, 7. Aufl., Tübingen 1982
- Lobkowicz, M.: Duše Evropy, Praha 2001
- Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C.H.Beck 2006
- Holub, M. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. Sv. II., Linde, Praha 2002
- Eliáš, J.: Společensko-ekonomické základy socialistického občanského práva, Praha 1970
- Canaris, Claus-Wilhelm; Wolf, M., Lorenz, E.: Schuldrechtsmodernisierung / Karlsruher Forum 2002, Karlsruhe: Verl. Versicherungswirtschaft 2003
- Schwartländer, Johannes: Die Verantwortung der Vernunft in einer friedlosen Welt - Philosophisch-Pädagogisches Kolloquium aus Anlaß des 80. Geburtstages von Otto Friedrich Bollnow, Tübingen 1984
- Hemmer, Karl Edmund: Bereicherungsrecht 8. Aufl., Würzburg 2003
- Drexl, Josef: Die gemeinschaftsrechtliche Pflicht zur einheitlichen richtlinienkonformen Auslegung hybrider Rechtsnormen und deren Grenzen: in Festschrift für Andreas Heldrich zum 70. Geburtstag, München C.H.Beck 2005 str. 67 a n.
- Wall, Heinrich: Bürgerliche Freiheit und christliche Verantwortung, in Festschrift für zum siebzigsten Geburtstag, Tübingen 2003
- Kaufmann, Matthias: Zurechnung als Operationalisierung von Verantwortung, Frankfurt am Main 2004
- Führ, Martin: Eigen-Verantwortung im Rechtsstaat, Berlin 2003
- Švestka, J.: Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku, Praha 1966
- Švestka, J.: Odpovědnost za vady podle československého socialistického práva, Praha 1976

Salač, J.: Culpa in contrahendo v českém právu?, PR, 2002, č. 9, s. 413

Salač, J.: K otázce předpokladů odpovědnosti za škodu. PR, 2004, č. 18, s. 680

Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému, Praha 1937

Pokud z textu nevyplývá něco jiného, jsou užívány a citovány právní předpisy české i německé v platném znění ke dni 1.8.2007.

6 Seznam použitých zkratek předpisů:

OZ	- zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
TZ	- zákon č. 141/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů
NS	- Nejvyšší soud ČR
BGB	- Bürgerliches Gesetzbuch
HaftPflG	- Haftpflichtgesetz
ProdHaftG	- Produkthaftungsgesetz
UmweltHG	- Umwelthaftungsgesetz
GenTG	- Gesetz zur Regelung der Gentechnik
AtG	- Gesetz über die friedliche Verwendung der Kernenergie und den Schutz gegen ihre Gefahren (Atomgesetz)